

MINISTERSTWO OŚWIATY I WYCHOWANIA
INSTYTUT PROGRAMÓW SZKOLNYCH

**PROGRAM
NAUCZANIA POCZĄTKOWEGO
KLASY I—III**

WARSZAWA 1983
WYDAWNICTWA SZKOLNE I PEDAGOGICZNE

MINISTERSTWO OŚWIATY I WYCHOWANIA
INSTYTUT PROGRAMÓW SZKOLNYCH

PROGRAM
NAUCZANIA POCZĄTKOWEGO
KLASY I—III

WARSZAWA 1983
WYDAWNICTWA SZKOLNE I PEDAGOGICZNE

Program nauczania początkowego zatwierdzony przez Ministra Oświaty i Wychowania w dniu 30 maja 1983 roku (nr SN-40-41/83) do powszechnej realizacji od roku szkolnego 1983/84.

Program nauczania początkowego po badaniach wdrożeniowych, badaniach oceniających skuteczność jego powszechnej realizacji, konsultacjach w środowiskach naukowych i nauczycielskich rekomendował do aprobaty Ministra Oświaty i Wychowania Zespół Programowy w składzie: doc. dr Marian Lelonek — przewodniczący, doc. dr hab. Maria Jakowicka i dr Tadeusz Józwicki — z-cy przewodniczący, doc. dr hab. Hanna Małkowska-Zegadło — sekretarz; członkowie Prezydium — mgr Alicja Dobrowolska, doc. dr hab. Maria Cackowska, prof. dr hab. Zbigniew Semadeni, mgr Teresa Sliwińska, doc. dr hab. Ryszard Więckowski, prof. dr hab. Tadeusz Wróbel; członkowie zespołu — dr Czesław Cyrański, mgr Lidia Chmielewska, doc. dr hab. Witold Dobrołowicz, mgr Zofia Dolecka, dr Jan Grzesiak, dr Maria Grygier, mgr Helena Gutowska, dr Ewa Hoffman-Lipska, mgr Elżbieta Jakubowska, mgr Leokadia Jankowska, mgr Antonina Jasińska, mgr Genowefa Jurkowska, mgr Irena Karolak, mgr Krystyna Kolkowicz, mgr Elżbieta Korona, dr Robert Kwaśnica, mgr Krystyna Kowalyszyn, dr Genowefa Kufit, mgr Regina Laskowska, mgr Maria Lubczyk, mgr Stanisława Łukasik, mgr Urszula Michałowska, doc. dr hab. Henryk Moroz, mgr Danuta Ogłóża, dr Leonarda Paździur, mgr Andrzej Pelzowski, mgr Helena Petkowicz, mgr Danuta Polanowska, doc. dr hab. Bolesław Potyrała, dr Maria Radwiłowiczowa, mgr Lidia Salak, mgr Jadwiga Sielczak, dr Teresa Smolaga, dr Janina Jadwiga Smółka, mgr Stanisław Sokołowski, mgr Eleonora Stanisławska, mgr Krystyna Staniszevska, dr Aurelia Warsicka, mgr Krystyna Wasiewicz, dr Jadwiga Wasukiewicz, dr Danuta Wegner, dr Helena Wichura, mgr Maria Magdalena Wilczyńska.

371.2::372.4(073)

45127/c

ISBN 83-02-02424-4

Warszawa 1983

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne

Wydanie pierwsze. Nakład 150 000 + 120 egz.

Ark. druk. 11. Ark. wyd. 10.5

Oddano do składowania 6 VII 1983 r.

Podpisano do druku 30 VIII 1983 r.

Druk ukończono w październiku 1983 r.

Papier offset. mat. kl. V. 70 g. rola 86 cm

Zam. nr 1609 964-966 MOiW „M”

Skład fotograficzny „Monophoto 400 8”

WSiP Zakłady Graficzne w Bydgoszczy, ul. Jagiellońska 1

ZAŁOŻENIA PROGRAMOWO-ORGANIZACYJNE

WSTĘP

Podstawowym zadaniem kształcenia i wychowania jest wszechstronny rozwój osobowości dzieci i młodzieży. Dokonuje się on w procesie kształcenia umysłowego, moralno-społecznego, estetycznego, technicznego i fizyczno-zdrowotnego.

Nauczanie początkowe obejmujące klasy I—III jest pierwszym szczeblem systemu kształcenia szkolnego. Z tego względu powinno ono kontynuować proces dydaktyczno-wychowawczy zapoczątkowany w wychowaniu przedszkolnym i równocześnie przygotować do nauki na wyższych szczeblach kształcenia. Realizację tego zadania umożliwiał wielostronny charakter treści kształcenia, różnorodność metod oraz form oddziaływania na różne sfery aktywności dziecka — poznawczą, emocjonalno-społeczną, emocjonalno-ekspresyjną oraz motoryczną.

Ideą przewodnią kształcenia jest ukazywanie dzieciom scalonego obrazu świata, tj. rozpatrywanie faktów, zjawisk, procesów i wydarzeń z różnych punktów widzenia. Wymaga to umiejętnej integracji treści i metod w zakresie wszystkich przedmiotów nauczania, wychodzenia od doświadczeń dzieci a następnie stopniowego ich poszerzania. Postępowanie takie sprzyja kształtowaniu pojęć oraz rozwijaniu coraz bardziej złożonych form rozumowania logicznego. Proces ten nie powinien być zbyt szybki, gdyż prowadzić może do niepożądanego werbalizmu i mechanicznego uczenia się.

Skuteczność oddziaływań pedagogicznych w wysokim stopniu jest warunkowana umiejętnością zaspokajania przez nauczyciela wielostronnych potrzeb rozwojowych dzieci, takich jak potrzeba bezpieczeństwa, aktywności poznawczej i ruchowej, uznania, szacunku, ekspresji. Uwzględnianie potrzeb wiekowych dziecka zapewnia mu dobre samopoczucie w szkole, wzmacnia motywację oraz chęć do podejmowania coraz to nowych zadań.

CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

Praca dydaktyczno-wychowawcza w klasach I—III, prowadzona w okresie szczególnej plastyczności psychiki dziecka i jego podatności na oddziaływanie pedagogiczne, jest wielostronną działalnością, w której procesy nauczania — uczenia się, wychowania i samowychowania, kształcenia i samokształcenia oraz wszelkie formy pracy opiekuńczo-wychowawczej ściśle się ze sobą łączą i zmierzają do ukształtowania osobowości dziecka zgodnie z systemem wartości społeczeństwa socjalistycznego. Oznacza to, że w procesie dydaktyczno-wychowawczym należy mieć na względzie zarówno kształtowanie wartościowych postaw społeczno-moralnych uczniów, jak i opanowanie przez nich odpowiedniego zakresu wiedzy i umiejętności.

Realizacja treści programów nauczania i wychowania w klasach I—III ma na celu:

- wpajanie ideałów humanizmu socjalistycznego, rozwijanie wrażliwości społeczno-moralnej i estetycznej uczniów;
- racjonalne i emocjonalne wiązanie uczniów z Ojczyzną, z krajami wspólnoty socjalistycznej, ideą pokojowego współistnienia i współpracy między narodami;
- rozwijanie ogólnych zdolności poznawczych i zainteresowań;
- wdrażanie uczniów do skutecznego działania i samokształcenia; zapewnienie harmonijnego rozwoju psychicznego i fizycznego.

Praca dydaktyczno-wychowawcza w klasach I—III powinna ukształtować takie postawy i umiejętności, aby uczeń mógł:

- aktywnie uczestniczyć w życiu i pracy rodziny, klasy, szkoły oraz na miarę swych możliwości, w pracy innych grup społecznych w najbliższym środowisku;
- właściwie oceniać postępowanie własne, kolegów i innych osób;
- rozumieć, że praca jest obowiązkiem każdego człowieka i każdy rodzaj pracy jest godny poszanowania;
- stawiać sobie określone zadania i własnym wysiłkiem je pokonywać, być zdolnym do wyrzeczeń na rzecz osiągnięcia postawionych zamierzeń;
- poszerzać wiadomości o świecie, przeżywać radość i zadowolenie płynące z faktu zdobywania wiedzy, rozumienia zjawisk i rozstrzygania problemów;
- posługiwać się poprawnie językiem ogólnopolskim w mowie i piśmie,
- wykazywać umiejętność korzystania z literatury pięknej oraz popularno-naukowej;

- opanować zasób podstawowych pojęć i działań matematycznych. umieć posługiwać się nimi;
- przejawiać wrażliwość na piękno przyrody, a także dostrzegać je w wytworach pracy ludzkiej;
- dostrzegać wartości estetyczne w zachowaniu i wyglądzie własnym oraz innych osób. zachowywać ład i porządek w otoczeniu;
- wyrażać słownie oraz za pomocą środków plastycznych, muzycznych technicznych spostrzeżenia i przeżycia związane z poznawaniem środowiska, bieżącymi wydarzeniami i literaturą dla dzieci;
- troszczyć się o swoje zdrowie i dbać o bezpieczeństwo własne i innych;
- przestrzegać higieny osobistej, higieny pracy i wypoczynku.

KONSTRUKCJA PROGRAMÓW

Programy wszystkich przedmiotów nauczania początkowego składają się z trzech działów.

Dział pierwszy — „Cele kształcenia i wychowania” zawiera cele, jakie powinny być realizowane w obrębie danego przedmiotu oraz efekty, jakie należy osiągnąć po zakończeniu cyklu nauczania początkowego. Dotyczą one zasobu wiadomości, umiejętności oraz postaw społeczno-moralnych.

Dział drugi obejmuje „Treści kształcenia”. Układ tych treści jest uzależniony od swoistych właściwości danego przedmiotu oraz możliwości poznawczych uczniów w młodszym wieku szkolnym. W treściach kształcenia i wychowania zawarte są ćwiczenia, doświadczenia, obserwacje, prace konstrukcyjne itp. prowadzące do zdobycia określonego zasobu wiedzy i umiejętności, a także ukształtowania odpowiednich postaw i przekonań uczniów, zgodnych z normami społeczeństwa socjalistycznego.

Dział trzeci — „Zagadnienia związane z realizacją programu” przedstawia kryteria doboru i układu treści, budowę programu, podstawowe warunki jego efektywnej realizacji.

REALIZACJA PROGRAMÓW NAUCZANIA

Realizacja programów nauczania początkowego wymaga szczególnie starannego doboru metod i form pracy oraz środków dydaktycznych.

Młodszy wiek szkolny jest okresem, w którym dziecko przebywa drogę

rozwoju od dzieciństwa do okresu dorastania. Dalszy rozwój i powodzenie dziecka w szkole i w życiu zależeć będzie od osiągniętego rozwoju psychofizycznego, nabytej wiedzy i umiejętności, poziomu świadomości oraz wyrobienia społeczno-moralnego. Odpowiednie metody nauczania i uczenia się umożliwiają stopniowe kształtowanie umiejętności dzieci w zakresie samodzielnego dokonywania operacji umysłowych, przede wszystkim na konkretnych i ich wyobrażeniach. W organizowaniu cykli metodycznych nauczycieli zmierza do wzajemnego wiązania metod poszukujących, podających i praktycznych.

W ramach kategorii metod poszukujących wykorzystujemy w szczególności metody problemowe. Należy zatem uświadomić uczniom w toku procesu dydaktyczno-wychowawczego określone trudności teoretyczne lub praktyczne i organizować odpowiednie warunki, aby uczniowie samodzielnie je pokonywali, uzyskując nową wiedzę, umiejętności itp.

W procesie początkowego kształcenia stosujemy również metody podające, a szczególnie tzw. opowiadanie nauczyciela oraz metody praktycznego działania dzieci w środowisku społeczno-przyrodniczym.

W młodszym wieku szkolnym zaczynają stopniowo różnicować się zainteresowania dzieci, ujawniają się uzdolnienia kierunkowe. Niejednokrotnie zaczynają pojawiać się opóźnienia w nauce szkolnej. Istnieje więc konieczność stosowania określonych form organizacyjnych pracy uczniów.

Zaleca się w toku realizacji programu nauczania początkowego stosowanie zarówno jednolitych form organizacyjnych pracy uczniów (pracy indywidualnej, zbiorowej i grupowej), jak i zróżnicowanych, uwzględniających różnice indywidualne między poszczególnymi uczniami w klasie szkolnej. W stosunku do uczniów wykazujących opóźnienia w nauce, ustalone na podstawie systematycznego sprawdzania osiągnięć szkolnych, należy w miarę potrzeb organizować zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze, w określonych zespołach, zapewniające wszystkim dzieciom osiągnięcie optymalnego rozwoju. Podobnego typu zajęcia — gimnastykę korekcyjną — przewidziano dla uczniów wykazujących odchylenia od norm rozwoju fizycznego.

Obok zajęć prowadzonych w klasie przewiduje się również, głównie w realizacji programu środowiska społeczno-przyrodniczego, organizowanie wycieczek i pracy w ogrodzie szkolnym.

Właściwą realizację założeń nauczania początkowego najlepiej zapewnić może jeden nauczyciel, we właściwie urządzonej klasopracowni, przystosowanej do nauczania wszystkich przedmiotów.

Nauczyciel ma prawo do elastycznego regulowania budżetu czasu, prze-

znaczonego na opracowywanie treści poszczególnych przedmiotów w ramach dnia i tygodnia. Takie podejście ułatwi rozluźnienie sztywnych rygorów systemu klasowo-lekcyjnego i dostosowanie organizacji pracy do właściwości rozwojowych dzieci.

Przy ocenie osiągnięć ucznia należy również brać pod uwagę przejawiane postawy oraz ogólne postępy rozwojowe dzieci, np. umiejętność wykonywania i podejmowania zadań, wytrwałość, samodzielność, umiejętność współdziałania w zespole.

Właściwa realizacja założeń systemu dydaktyczno-wychowawczego w klasach początkowych powinna uczynić ze szkoły miejsce przeżywania przez dzieci radości, satysfakcji z sukcesu.

PLAN NAUCZANIA

Plan nauczania zawiera trzy typy zajęć: zajęcia lekcyjne w postaci siedmiu przedmiotów nauczania (język polski, matematyka, środowisko społeczno-przyrodnicze, plastyka, muzyka, praca-technika i kultura fizyczna), prace pozalekcyjne obowiązkowe dla niektórych grup uczniów oraz prace pozalekcyjne nadobowiązkowe.

W planie nauczania najwięcej czasu przeznaczona jest na język polski i matematykę, gdyż należą one do przedmiotów podstawowych w systemie kształcenia ogólnego, operują najbardziej uniwersalnymi formami języka, będącymi podstawą przyswajania treści innych przedmiotów szkolnych, umożliwiają optymalne rozwijanie myślenia dzieci, zwłaszcza operacji abstrahowania i uogólniania oraz rozumowań logicznych.

Środowisko społeczno-przyrodnicze jako przedmiot nauczania pełni funkcję integrującą, która umożliwia ukazywanie całościowego obrazu rzeczywistości, a także stanowi podstawę treściową wielokierunkowej działalności dzieci (plastycznej, muzycznej, technicznej, słownej).

Przedmioty artystyczno-techniczne oraz kultura fizyczna sprzyjają dostrzeganiu wartości estetycznych w otoczeniu oraz rozwijaniu sprawności plastycznej, muzycznej, technicznej i ruchowej. Spełniają one istotną rolę w rozwijaniu wyobraźni, zdolności twórczych, pogłębianiu i wzbogacaniu przeżyć oraz zaspokajaniu potrzeb związanych z zainteresowaniami dzieci. Wymienione przedmioty wspierają i ułatwiają realizację innych treści, a ponadto są ważnym środkiem relaksu psychicznego.

Prace pozalekcyjne dla niektórych grup uczniów — to zajęcia dydakty-

czno-wyrównawcze oraz gimnastyka korekcyjna. Są one przewidziane dla tych uczniów, którzy wykazują ściśle określone przez nauczyciela opóźnienia w nauce szkolnej, lub zaburzenia w rozwoju. W ramach zajęć dydaktyczno-wyrównawczych organizuje się pracę wyrównawczą dla dzieci wykazujących luki w wiadomościach i umiejętnościach w zakresie języka polskiego i matematyki, natomiast dla dzieci wykazujących zaburzenia w rozwoju podstawowych funkcji psychofizycznych (wzrokowej, słuchowej, artykulacyjnej, motorycznej) organizuje się zajęcia korekcyjno-kompensacyjne. Ponadto dla dzieci wykazujących odchylenia od norm rozwoju fizycznego organizuje się gimnastykę korekcyjną.

Zajęcia ogólnorozwojowe przeznaczone są dla dzieci wykazujących specjalne zainteresowania przyrodą, teatrykiem, recytacją, lekturą, majsterkowaniem, muzykowaniem. Działalność ta wzmacnia proces dydaktyczno-wychowawczy.

PLAN NAUCZANIA (klasy I—III)

Lp.	Przedmiot nauczania	klasy			Ogółem
		I	II	III	
1.	Język polski	8	8	8	24
2.	Matematyka	5	5	5	15
3.	Środowisko społeczno-przyrodnicze	1	2	2	5
4.	Plastyka	2	2	2	6
5.	Muzyka	2	2	2	6
6.	Praca-technika	2	2	2	6
7.	Kultura fizyczna	2	3	3	8
Ogółem w tygodniu		22	24	24	70

Prace pozalekcyjne:

- A. Obowiązujące dla niektórych grup uczniów
 - Zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze 2—3
 - Gimnastyka korekcyjna 2—3
- B. Nadobowiązkowe
 - Gry i zabawy ogólnorozwojowe 2—3

JĘZYK POLSKI

CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

Głównym celem nauczania języka polskiego w klasach początkowych jest wdrażanie uczniów do posługiwania się językiem ogólnopolskim i kształtowanie sprawności w zakresie mówienia, pisania, czytania i umiejętności pracy z tekstem; budzenie miłości do języka ojczystego; wyrabianie wrażliwości na jego piękno oraz kształtowanie wartościowych społecznie postaw, umożliwiających aktywne uczestnictwo w życiu rodziny, szkoły, środowiska i narodu; rozwijanie uczuć patriotycznych i internacjonalistycznych, a także:

- kształtowanie refleksyjnego stosunku do języka i zaznajamianie z elementami wiedzy o języku;
- wyrabianie wrażliwości estetycznej przez kontakt z twórczością dla dzieci;
- przygotowanie do odbioru dzieł sztuki teatralnej i filmowej, radiowej i telewizyjnej oraz innych form kultury;
- przygotowanie do samokształcenia i korzystania ze środków upowszechniania informacji.

W wyniku realizacji programu języka polskiego uczeń powinien umieć:

w zakresie mówienia i pisania:

- wypowiadać się w rozwiniętej i uporządkowanej formie na tematy związane z doświadczeniem życiowym, przeżyciami i lekturą;
- układać i pisać opowiadanie złożone z 6—10 poprawnych zdań w ramach opracowanego materiału;
- opisywać przedmiot na podstawie bezpośredniej obserwacji;
- pisać i adresować list;
- przestrzegać poprawności ortograficznej w zakresie poznanych zasad i opracowanego, bliskiego mu słownictwa;
- sprawdzać i według wzoru poprawiać napisany tekst;

- czytelnie, płynnie i kształtnie pisać wyrazy, zdania i tekst ciągły;
- właściwie rozmieszczać tekst ciągły na stronicy;

w zakresie czytania i pracy z tekstem:

- płynnie, poprawnie i wyraziście czytać głośno łatwe teksty;
- czytać po cichu ze zrozumieniem;
- wygłaszać wiersze z pamięci z intonacją zgodną z treścią utworu;
- odróżniać wiersz od prozy;
- ustalać (w utworze literackim, historyjce obrazkowej) kolejność zdarzeń i dostrzegać ich wzajemną zależność;
- wskazywać w utworze literackim postacie główne i drugorzędne;
- dokonywać oceny bohatera utworu literackiego i uzasadniać swój sąd;
- wynajdywać w tekście literackim określone fragmenty, np. opis zewnętrznych cech bohatera, urywki związane z ilustracją;
- wykazać się znajomością kilku utworów z literatury dla dzieci, swobodnie wypowiadać się na ich temat, podać nazwisko autora, tytuł utworu;
- korzystać z biblioteki klasowej lub szkolnej;
- dzielić się wrażeniami z odbieranych audycji radiowych, programów telewizyjnych, sztuk teatralnych oraz filmów dla dzieci;

w zakresie wiedzy o języku:

- wyróżniać w wypowiedziach zdania, w zdaniach wyrazy, w wyrazach sylaby oraz głoski: samogłoski i spółgłoski;
- porządkować wyrazy według pierwszej i drugiej litery opanowanego alfabetu;
- ustalać związki między wyrazami w zdaniu za pomocą odpowiednich pytań;
- rozpoznawać zdania oznajmujące, pytające, rozkazujące i wykrzyknikowe w wypowiedziach ustnych i pisemnych;
- rozpoznawać części mowy: rzeczownik, czasownik, przymiotnik, przysłówki, liczebnik;
- określać poznane formy rzeczownika (liczba, rodzaj), czasownika (liczba, osoba, czas), przymiotnika (liczba, rodzaj w liczbie poj., stopień);
- dobierać wyrazy o znaczeniu przeciwnym oraz gromadzić wyrazy pokrewne;
- poprawnie łączyć wyrazy w związki frazeologiczne;
- stosować zdania i równoważniki zdań w zależności od potrzeb;

- posługiwać się zdaniami złożonymi z właściwym wykorzystaniem wskaźników zespolenia.

Realizacja programu języka polskiego powinna wpłynąć na kształtowanie wartościowych społecznie postaw, w wyniku czego uczeń będzie:

- przejawiać poczucie więzi narodowej i patriotycznego zaangażowania wyrażające się w emocjonalnym związku z teraźniejszością i przeszłością własnego regionu i kraju, w szacunku dla języka ojczystego i symboli narodowych (godła, flagi państwowej, hymnu);
- wykazywać wrażliwość emocjonalną na sprawy innych ludzi;
- posiadać nawyki społecznego współżycia i współdziałania;
- szanować własność osobistą i społeczną;
- dążyć do nabywania wartościowych cech charakteru, jak: pracowitość, gospodarność, oszczędność, wytrwałość, odwaga, prawdomówność, odpowiedzialność, zdyscyplinowanie i koleżeństwo;
- odczuwać piękno we wszelkich przejawach;
- doceniać pracę własną i cudzą;
- szanować i chronić środowisko.

TRZĘCI KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

KLASA I

1. Ćwiczenia w czytaniu i opracowywaniu tekstów

Wdrażanie do uważnego słuchania tekstu czytanego przez nauczyciela. Słuchanie nagrań baśni, utworów poetyckich i innych tekstów literackich. Czytanie tekstów z uwzględnieniem stopniowania trudności:

- analiza i synteza słuchowa i wzrokowa wyrazów;
- nauka czytania wyrazów i zdań;
- czytanie wyrazów, zdań i krótkich tekstów drukowanych oraz pisanych na tablicy lub w zeszytach;
- doskonalenie techniki głośnego czytania, wdrażanie do poprawnego i wyrazistego (zmiana siły i tonu głosu, tempa czytania, stosowanie pauz) czytania zdań i tekstów;
- stopniowe wdrażanie do cichego czytania ze zrozumieniem;
- próby czytania z podziałem na role;
- zbiorowe i indywidualne czytanie książek i czasopism.

Opracowywanie tekstów:

- rozmowa na temat utworu literackiego: bohaterowie, ich zachowanie, stosunek emocjonalny dziecka do postaci utworu, wyodrębnianie zdarzeń oraz określanie miejsca; nastrój w utworze: radość, smutek, elementy humorystyczne;
- wypowiedzi na temat ilustracji w książce, ustalenie związku tekstu z ilustracjami oraz doświadczeniami i przeżyciami dziecka;
- wdrażanie do formułowania pytań i odpowiedzi na podstawie tekstu;
- wiązanie treści utworu z różnymi formami ekspresji dziecka (słowną, ruchową, plastyczną);
- opowiadanie fragmentu utworu;
- wielozdaniowa spójna wypowiedź na podstawie ilustracji lub tekstu;
- wiązanie treści utworu z doświadczeniem i przeżyciami dziecka.

Uczenie się na pamięć wierszy i umiejętność ich wygłaszania z zastosowaniem odpowiedniej intonacji, tempa i pauz.

2. Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu

Ćwiczenia w stosowaniu w mowie elementów techniki języka mówionego: pauz, tempa, siły głosu, odpowiedniej intonacji (np. opadającej przy końcu zdania).

Śłuchanie opowiadań nauczyciela.

Samorzutne wypowiedzi na tematy bliskie dzieciom. Swobodne wypowiedzi na temat podany przez nauczyciela lub uczniów.

Wdrażanie do komunikatywnego, kulturalnego prowadzenia rozmowy na tematy z życia oraz związane z lekturą, audycjami radiowymi i widowiskami telewizyjnymi, filmami i przedstawieniami teatralnymi dla dzieci.

Omawianie kolejności etapów własnego działania (wykonanego i zamierzonego).

Omawianie treści pojedynczych obrazów na jeden temat.

Ustne opowiadanie na podstawie przeżyć lub historyjki obrazkowej.

Ustne wypowiedzi kilkuzdaniowe.

Gry dramatyczne obejmujące rozmowę i działanie na temat faktów z życia.

Ćwiczenia przygotowujące do nauki pisania (w zależności od potrzeb):

- kreślenie linii prostych w różnym położeniu (równoległym, prostopadłym, rozbieżnym) oraz luków, kół, spirali itp.;
- odwzorowywanie figur literopodobnych.

Nauka pisania liter i wyrazów ze skierowaniem uwagi na poprawne

odtworzenie kształtów liter i ich połączeń w wyrazie.

Ćwiczenia przygotowujące do płynności pisania.

Przepisywanie pod kierunkiem nauczyciela wyrazów, zdań i krótkich tekstów z elementarza i tablicy.

Indywidualne układanie i pisanie wyrazów, zdań pojedynczych i równoważników zdań.

Indywidualne i zbiorowe podpisywanie rysunków oraz ilustracji.

Zbiorowe układanie i zapisywanie wielozdaniowej wypowiedzi na podane przez nauczyciela lub uczniów tematy (3—4 zdania).

Zbiorowe pisanie listów i życzeń. Adresowanie listów: adresat, adres, nadawca (poprawne pisanie własnego imienia, nazwiska oraz adresu).

3. Ćwiczenia gramatyczno-ortograficzne z elementami wiedzy o języku

Podział wyrazów mówionych na głoski i pisanych na litery. Wyróżnianie samogłosek (na podstawie ich wyliczenia) i spółgłosek (jako reszty głosek). Sylaba jako część wyrazu zawierająca samogłoskę. Dwuznaki. Litery ze znakami diakrytycznymi (kropka, przecinek, ogonek). Pisanie wyrazów ze spółgłoskami miękkimi w różnych pozycjach.

Rozpoznawanie zdań oznajmujących, pytających i rozkazujących.

Wielka litera na początku zdania. Kropka, pytajnik, wykrzyknik na końcu zdania. Przecinek przy wyliczaniu. Pauza w tekstach drukowanych.

Wielka litera w pisowni imion i nazwisk oraz znanych dzieciom nazw miast, ulic, miejscowości, rzek, gór. Wielka litera w korespondencji.

Rzeczowniki jako wyrazy oznaczające ludzi, zwierzęta, rośliny i rzeczy. Liczba rzeczownika (II półrocze).

Czasowniki jako wyrazy oznaczające czynności. Liczba pojedyncza i mnoga czasowników (II półrocze).

Zgodność form czasownika i rzeczownika w liczbie (II półrocze).

Ćwiczenia w poprawnym stosowaniu form gramatycznych, zwłaszcza przy użyciu przyimków, np.: *do, przy, od, z, na, w, koło* (bez wprowadzania terminu).

Pisownia często spotykanych wyrazów z *ó, rz* wymiennymi.

Wykorzystanie różnicy form liczby rzeczownika dla uzasadnienia pisowni wyrazów, np.: *stół — stoły, aktor — aktorzy*.

Pisownia częściej spotykanych wyrazów z *rz, ó* niewymiennymi.

Pisownia najczęściej spotykanych wyrazów z *h*.

Pisownia używanych przez dzieci skrótów: ulica — *ul.*; numer — *nr*; dnia

— *dn.*; strona — *s.*; obywatel — *ob.*; pisownia skrótów wprowadzonych na lekcjach matematyki.

Przenoszenie części wyrazów (w związku z podziałem wyrazu na sylaby).

Ćwiczenia utrwalające pisownię:

- pisanie z pamięci wyrazów i zdań;
- pisanie ze słuchu wyrazów i zdań o pisowni zgodnej z brzmieniem (II półrocze).

4. Ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne i syntaktyczne

Wzbogacanie, aktywizowanie i uściślanie słownictwa przez:

- wprowadzanie nazw osób, przedmiotów, zwierząt, roślin, zjawisk przyrodniczych, nazw cech i czynności;
- rozszerzanie i utrwalanie słownictwa potrzebnego do kształtowania elementarnych pojęć społecznych i przyrodniczych;
- nadawanie nazw ogólnych grupom przedmiotów, np.: przybory szkolne, środki lokomocji, meble;
- stosowanie form grzecznościowych w rozmowie, w liście i w życzeniach;
- wyjaśnianie nie znanych wyrazów i nowych związków frazeologicznych;
- wdrażanie do poprawnego stosowania związków frazeologicznych.

Kształtowanie umiejętności wyrażania myśli w formie zdania; eliminowanie niespójnych ciągów wypowiedzi:

- ukazywanie zdań w tekście;
- wyróżnianie zdań w mowie;
- stosowanie w rozmowie komunikatywnych równoważników zdań (bez stosowania terminów);
- rozwijanie zdań pojedynczych, porządkowanie wyrazów w zdaniu, układanie zdań z wyrazów.

Wdrażanie do poprawnego stosowania w mowie zdań złożonych współrzędnie i podrzędnie (bez wprowadzania terminów).

TEMATYKA

1. Dziecko jako uczeń i kolega

Prawa i obowiązki pierwszoklasisty. Moi koledzy — ich imiona i nazwiska. Dbłość o ład, porządek i estetykę izby lekcyjnej. Poszanowanie sprzętów i pomocy naukowych. Troska o wspólną własność. Poszanowanie własności osobistej.

Podział obowiązków w klasie. Dyżurni klasowi. Właściwy stosunek do kolegów, nauczycieli i pracowników szkoły. Opieka nad kolegami z przedszkola. Koleżeństwo, wzajemna pomoc i życzliwość podczas nauki i zabawy.

Regulamin szkolny. Odpowiedzialność za dobre imię szkoły.

Godna postawa na koloniach letnich. Samodzielność. Podporządkowanie się konwencji zabawowej: zabawy w klasie, w szkole, w świetlicy, na wycieczce i na podwórku. Zabawa jako jeden ze sposobów spędzania wolnego czasu.

Środki upowszechnienia informacji. Książka i jej rola w życiu dziecka. Autor i tytuł książki. Ilustrator. Strona. Poszanowanie książki. Urządzenie biblioteki klasowej. Bohaterowie naszych książek. Przygody bohaterów przedstawień teatralnych, audycji radiowych i telewizyjnych przeznaczonych dla dzieci. Filmy, które bawią, uczą. Autorzy książek dla dzieci.

2. Dziecko jako członek rodziny

Mój dom rodzinny. Członkowie rodziny. Ich zajęcia i obowiązki. Prawa i obowiązki dziecka w rodzinie.

Miłość do rodziców i członków rodziny, szacunek dla dziadków, opieka nad nimi. Własny wkład w organizowanie świąt rodzinnych, np.: Dzień Matki, urodziny. Różne sposoby wyrażania wdzięczności, miłości, przywiązania. Wspólne spędzanie wolnego czasu.

3. Dziecko jako członek narodu i społeczności ogólnoludzkiej

Polska Rzeczpospolita Ludowa — nasza Ojczyzna. Godło i flaga państwowa. Podniosły charakter Hymnu Narodowego. Warszawa — stolica Polski, herb Warszawy, pomniki Warszawy. Zamek Królewski, Starówka i inne. Warszawa w pieśniach, wierszach, filmach, w utworach teatralnych, na obrazach i fotografiach.

Aktywny udział w uroczystościach państwowych: Dzień Wojska Polskiego, Wyzwolenie Warszawy, Dzień Zwycięstwa, Święto Odrodzenia Polski.

Kultura regionalna. Opowiadania związane z naszą miejscowością i okolicą. Wyzwolenie rodzinnej miejscowości spod okupacji hitlerowskiej. Hold bohaterom poległym w obronie Ojczyzny.

Żołnierz polski obrońcą Ojczyzny i przyjacielem dzieci.

Krajobraz rodzinny — jego piękno, przeżycia związane ze zmianami zachodzącymi w przyrodzie np. radość z nadejścia wiosny, przylotu ptaków. Nasz wkład w upiększanie otoczenia.

Życie i zabawy dzieci w innych krajach i na innych kontynentach.

Święta międzynarodowe: 1 Maja — święto ludzi pracy całego świata, Międzynarodowy Dzień Kobiet, Międzynarodowy Dzień Dziecka.

Imprezy i wydarzenia międzynarodowe, np. Wyścig Pokoju, olimpiady sportowe.

LEKTURA

Z podanego wykazu należy wybrać:

- co najmniej 3 książki do przeczytania (w całości lub fragmentach) przez nauczyciela w klasie,
- co najmniej 3 książki do przeczytania (we fragmentach lub w całości) przez uczniów w klasie pod kierunkiem nauczyciela,
- jedną książkę do przeczytania samodzielnie w domu.

A. Bahdaj *Pilot i ja*

W. Bełza (w adaptacji M. Siemińskiego) *Kto ty jesteś? Polak mały!*

W. Broniewski *Dla dzieci*

J. Brzechwa *Brzechwa dzieciom*

J. Duszyńska *Cudaczek-Wyśmiewaczek*

J. Grabowski *Czarna owieczka*

H. Januszewska (wg Ch. Perraulta) *Kopciuszek*

C. Janczarski *Jak Wojtek został strażakiem*

M. Jaworzakowa *Jacek, Wacek i Pankracek*

M. Konopnicka *Co słonko widziało, Na jagody*

M. Kownacka *Plastusiowy pamiętnik, Kukuryku na ręczniku*

T. Kubiak *Gdy miasto śpi*

J. Papuzińska *Nasza mama czarodziejka*

J. Porazińska *Psocki i śmieszki*

E. Szelburg-Zarembina *Najmilsi*

J. Tuwim *Wiersze dla dzieci*

KLASA II

1. Ćwiczenia w czytaniu i opracowywaniu tekstów

Ćwiczenia zmierzające do osiągnięcia płynności, poprawności i wyrazistości (zmiana siły i tonu głosu, tempa czytania, stosowanie pauz gramatycznych i logicznych) czytania głośnego.

Ćwiczenia zmierzające do wzmocnienia tempa czytania cichego przez odczytywanie wyrazów i krótkich zdań od jednego rzutu oka.

Systematyczne wdrażanie do głośnego i cichego czytania ze zrozumieniem. Czytanie z podziałem na role.

Słuchanie tekstu czytanego przez nauczyciela.

Słuchanie nagrań baśni, utworów poetyckich i innych tekstów literackich.

Zbiorowe i indywidualne czytanie książek oraz czasopism dla dzieci.

Wdrażanie do systematycznej lektury czasopism dziecięcych.

Opracowywanie tekstów:

- rozmowa na temat przeczytanych tekstów, nawiązywanie do doświadczeń i przeżyć dzieci;
- zbiorowe ustalanie kolejności zdarzeń w opowiadaniach i historyjkach obrazkowych jako ćwiczenia zmierzające do ustalania przebiegu akcji;
- ilustrowanie treści wytworami plastycznymi jako przygotowanie do planu; podpisywanie rysunków;
- zbiorowe omawianie miejsca akcji;
- zbiorowe wyodrębnianie postaci w utworach literackich;
- kształtowanie umiejętności wyrażania własnego sądu o postaciach i zdarzeniach;
- zbiorowe określanie nastroju w utworze;
- wyszukiwanie w tekście fragmentów na określony przez nauczyciela temat;
- układanie opowiadań tzw. „twórczych”, np. dotyczących dalszych losów bohaterów;
- czytanie z podziałem na role (zwracanie uwagi na znaki interpunkcyjne w dialogu);
- różne formy inscenizowania czytanych tekstów, np.: dramatyzacja, dialogi, bezpośrednie i telefoniczne, teatrzyk kukielkowy, teatrzyk muzyczny; ilustrowane muzyką opowiadania, baśnie i wiersze. Słuchanie nagrań utworów;
- uczenie się na pamięć wierszy i umiejętność ich wygłaszania z zastosowaniem zmiany siły, tonu głosu, tempa i pauz.

2. Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu

Dalsze ćwiczenia w stosowaniu w mowie elementów techniki języka mówionego: pauz, tempa, siły głosu i odpowiedniej intonacji.

Słuchanie opowiadań nauczyciela.

Rozmowy nauczyciela z dziećmi.

Swobodne wielozdaniowe wypowiedzi dzieci na temat wydarzeń z ich życia, w związku z przeczytanymi utworami literackimi, obejrzanymi sztukami teatralnymi, filmami, wysłuchanymi audycjami radiowymi i widowiskami telewizyjnymi.

Indywidualne opowiadanie ulubionych baśni.

Pobudzanie do formułowania pytań (w związku z wydarzeniami z życia oraz opracowywanymi tekstami).

Omawianie treści obrazków; dłuższe wypowiedzi na temat obrazków i historyjek obrazkowych.

Nadawanie tytułów pojedynczym obrazkom oraz historyjkom obrazkowym jako wdrażanie do zwięzłego ujmowania treści i przygotowanie do układania planu.

Przedstawianie sytuacji z życia codziennego w grach dramatycznych.

Porządkowanie zdań w rozsypance zdaniowej jako przygotowanie do układania spójnej wypowiedzi wielozdaniowej.

Zwiększanie komunikatywności i zwięzłości wypowiedzi przez układanie i zapisywanie zdań na temat wykonywanych czynności własnych i czynności innych ludzi.

Zwiększanie komunikatywności wypowiedzi przez ćwiczenia w rozwijaniu lub ograniczaniu składników zdań.

Zbiorowe układanie opowiadań na podstawie wydarzeń z życia, historyjek obrazkowych, przedstawień teatralnych, filmów, audycji radiowych i widowisk telewizyjnych — zbiorowe pisanie opowiadań.

Tworzenie i próby pisania swobodnych tekstów.

Zbiorowe układanie i zapisywanie wypowiedzi wielozdaniowych na temat wycieczek jako przygotowanie do sprawozdania.

Indywidualne układanie i pisanie zdań na temat różnych przedmiotów jako przygotowanie do opisu.

Zbiorowe opisywanie przedmiotów (na podstawie bezpośredniej obserwacji).

Rozpoznawanie przedmiotów na podstawie ich opisów (w formie zabawy).

Zbiorowe i indywidualne pisanie listów, adresowanie listów.

Zbiorowe i indywidualne składanie i wysyłanie życzeń z różnych okazji.

Ćwiczenia doskonalące pismo w zakresie kształtu, proporcji, łączenia i położenia małych i wielkich liter.

Ćwiczenia w płynnym i czytelnym pisaniu (dwa razy po 15 minut w tygodniu).

3. Ćwiczenia gramatyczno-ortograficzne z elementami wiedzy o języku

Rozpoznawanie w zdaniu wyrazów, w wyrazach sylab, w sylabach głosek (samogłosek i spółgłosek) — ćwiczenia utrwalające.

Utrwalanie rozpoznawania zdań: oznajmujących, pytających i rozkazujących. Rozpoznawanie zdań wykrzyknikowych.

Wspólne i indywidualne układanie zdań oznajmujących, pytających i rozkazujących.

Ukazywanie w zdaniu (za pomocą pytań) podmiotu i orzeczenia (bez wprowadzania terminów) w związku z rozwijaniem zdań lub ograniczaniem liczby ich składników.

Ćwiczenia utrwalające rozpoznawanie rzeczownika i czasownika oraz ich liczby. Uświadamianie tożsamości rzeczownika mimo różnicy form.

Ćwiczenia utrwalające zastosowanie rzeczownika z czasownikiem, we właściwej liczbie.

Rozpoznawanie przymiotnika jako określenia rzeczownika.

Liczba pojedyncza i mnoga przymiotnika.

Uświadamianie zależności form przymiotnika od form rzeczownika.

Określanie rodzaju rzeczownika w liczbie pojedynczej według zakończenia towarzyszącego mu przymiotnika.

Ćwiczenia utrwalające pisownię wyrazów ze spółgłoskami miękkimi.

Pisownia wyrazów z *ó*, *rz* wymiennymi. Wykorzystywanie zmienności form i rodziny wyrazów dla uzasadnienia pisowni.

Pisownia częściej spotykanych wyrazów z *ó*, *rz* niewymiennymi.

Pisownia wyrazów z *rz* po spółgłoskach.

Pisownia wyrazów z zanikiem dźwięczności na końcu i w środku wyrazu.

Wykorzystywanie zmienności form dla uzasadnienia pisowni, np.: *sad* — *sadu*, *róż* — *róże*, *chleb* — *chleba* i rodziny wyrazów: *lawka* — *ława*, *rybka* — *ryba*.

Utrwalanie i poszerzanie zasobu wyrazów z *h*.

Pisownia wyrazów z *q* i *ę* w różnych pozycjach.

Pisownia *nie* łącznie z przymiotnikiem.

Praktyczne ćwiczenia ortograficzne z zastosowaniem w zdaniu tego samego przyminka z różnymi rzeczownikami; różnych przyimków z tym samym rzeczownikiem (bez wprowadzania terminu „przyimek”).

Wielka litera w korespondencji.

Kropka, pytajnik, wykrzyknik na końcu zdania. Przecinek przy wyliczaniu.

Utrwalanie skrótów poznanych w klasie I. Pisownia i praktyczne zastosowanie dalszych skrótów: doktor — *dr*; pod tytułem — *pt.*, i tak dalej — *itd.*
Pisownia skrótów wprowadzonych na lekcjach matematyki.

Opanowanie alfabetu i praktyczne jego zastosowanie.

Ćwiczenia utrwalające pisownię:

- przepisywanie zdań i krótkich tekstów napisanych przez nauczyciela na tablicy oraz zdań i tekstów drukowanych ze zwróceniem uwagi na określone trudności ortograficzne;
- pisanie z pamięci i ze słuchu zdań i krótkich tekstów obejmujących poznany materiał ortograficzny;
- pisanie ze słuchu jako sprawdzian.

4. Ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne i syntaktyczne

Wzbogacanie, aktywizowanie i uściślanie słownictwa przez:

- wprowadzanie nazw nowo poznanych przedmiotów, zjawisk lub cech. nazw czynności i wyrazów omawiających sposób wykonania czynności;
- wprowadzanie wyrazów dotyczących przeżyć dzieci;
- poszerzanie słownictwa dotyczącego pojęć społecznych i przyrodniczych;
- wprowadzanie wyrazów i związków frazeologicznych służących porównywaniu przedmiotów i czynności;
- gromadzenie wyrazów oznaczających kształt, wielkość, materiał, barwę;
- uświadamianie zakresu znaczeniowego wyrazów — precyzowanie znaczenia słów;
- wyrazy wieloznaczne np.: zamek, klucz;
- dobór wyrazów o znaczeniu podobnym (ojciec, tata) i przeciwnym (zły, dobry);
- układanie słowników tematycznych — grupowanie wyrazów i związków wyrazowych wokół określonego tematu;
- grupowanie wyrazów należących do tej samej rodziny;
- stosowanie zwrotów i formuł grzecznościowych w rozmowie, liście i życzeniach;
- wyjaśnianie niezrozumiałych wyrazów i związków frazeologicznych. zastępowanie ich innymi;
- wdrażanie do świadomego stosowania trafnych określeń;
- wprowadzanie do czynnego słownictwa uczniów terminów literackich (np. akcja, bohater) oraz z zakresu nauki o języku przewidzianych w programie.

Praktyczne ćwiczenia w opanowaniu poprawnych form gramatycznych

w zakresie związku zgody (bez stosowania terminu) np. *trzech uczniów, trzy uczennice, troje dzieci, wesole dziewczynki, weseli chłopcy, dziewczynki mówiły, chłopcy mówili.*

Kształtowanie umiejętności wyrażania myśli w formie zdania:

- układanie zdań z rozsypanki wyrazowej;
- rozwijanie zdań lub ograniczanie liczby ich składników;
- przekształcanie zdań pojedynczych na złożone i zdań złożonych na pojedyncze (bez wprowadzania terminów).

Wdrażanie do poprawnego stosowania zdań złożonych współrzędnie i podrzędnie (bez wprowadzania terminów).

TEMATYKA

1. Dziecko jako uczeń i kolega

Wakacyjne wspomnienia. Mój przyjaciel.

Sprawiedliwość w stosunkach koleżeńskich.

Wzajemne zrozumienie. poszanowanie godności innych osób, pomoc w różnych sytuacjach. wspólne radości i zabawy, zainteresowania.

Opiekuńczy stosunek do młodszych kolegów, poszanowanie ich zdrowia i troska o ich bezpieczeństwo. Wspólne zabawy, urządzenie imprez dla pierwszoklasistów.

Prawa i obowiązki ucznia klasy II.

Odpowiedzialność za wykonanie powierzonego zadania. Poszanowanie własności społecznej i osobistej. Kronika klasowa. Praca w drużynie zuchowej: zbiórki, kominki, wieczornice, prawo zucha, obietnica zuchowa, symbole zuchowe, zdobywanie sprawności zuchowych.

Aktywny udział w życiu szkoły. Patron szkoły. Sztandar szkolny. Uczeń klasy II jako członek organizacji szkolnych, np. PCK, SKO, LOP. Udział uczniów klasy II w organizowaniu imprez szkolnych.

Rola książki jako źródła wzruszeń i wiedzy o świecie. Twórcy literatury dla dzieci. Klasowa lub szkolna biblioteka. Rola bibliotekarza. Zasady korzystania z księgozbioru. Czasopisma dla dzieci. Audycje radiowe i telewizyjne dla dzieci. Teatr i film w życiu dziecka.

2. Dziecko jako członek rodziny

Obowiązki i przywileje dziecka w rodzinie. Potrzeba podporządkowania się wymogom życia rodzinnego. Opiekuńczy stosunek do młodszego rodzeń-

stwa. Kultura współżycia w rodzinie. Wdzięczność i grzeczność wobec rodziców i innych członków rodziny. Umiejętność gospodarowania wolnym czasem. Korzystanie ze środków upowszechniania informacji. Kultura współżycia w najbliższym sąsiedztwie. Radość z sukcesów rodziców i bliskich.

3. Dziecko jako członek narodu i społeczności ogólnoludzkiej

Moja miejscowość w opowiadaniach i legendach. Przyszłość mojej miejscowości. Piękno krajobrazu najbliższej okolicy. Szacunek dla obrzędów i zwyczajów nawiązujących do życia naszych przodków. Kulturowanie regionalnych tradycji. Miejsca pamięci narodowej. Bohaterstwo narodu polskiego w walce o swoją wolność.

Największe polskie miasta i ich osobliwości. Herby wybranych miast. Legendy i opowiadania związane z Warszawą, Krakowem, Gdańskiem, Poznaniem, Gnieznem i in. Piękno ziemi ojczyznej w pieśniach ludowych, utworach literackich, obrazach, fotografii i filmie.

Uroczystości państwowe i wydarzenia aktualne z życia naszego kraju. Opowiadania związane z uroczystościami i obchodami, np. Dzień Wojska Polskiego, Dzień Górnika, Wyzwolenie Warszawy, Dzień Zwycięstwa. Obrazki z życia ludowego Wojska Polskiego. Pomoc wojska ludności cywilnej, np. w czasie powodzi, żniw.

Życie i praca ludzi w innych krajach. Imprezy i wydarzenia międzynarodowe, np. olimpiady sportowe, loty kosmiczne.

LEKTURA

Z podanego wykazu należy wybrać:

- co najmniej 2 książki do przeczytania (w całości lub fragmentach) przez nauczyciela w klasie;
- co najmniej 3 książki do przeczytania (w całości lub fragmentach) przez uczniów w klasie pod kierunkiem nauczyciela;
- co najmniej 2 książki do samodzielnego przeczytania przez uczniów w domu.

H. Ch. Andersen *Dziecię elfów*

A. i C. Centkiewiczowie *Zaczarowana zagroda*

J. Grabowski *Puc, Bursztyn i goście*

J. Guro *Wakacyjna przygoda*

M. Krüger *Karolcia*

- G. Knutsson *Przygody Filonka Bezogonka*
 I. Kryłow *Bajki dla dzieci*
 H. Lofting *Doktor Dolittle i jego zwierzęta*
 S. Michałkow *Nie płacz, koziołku*
 A. A. Milne *Kubuś Puchatek*
 Ch. Perrault (opracowanie H. Januszewskiej) *Bajki*
 J. Porazińska *Szewczyk Dratewka*
 J. Tuwim *Słoń Trąbalski*
 E. Szelburg-Zarembina *Idzie niebo ciemną nocą*

KLASA III

1. Ćwiczenia w czytaniu i opracowywaniu tekstów

Czytanie indywidualne głośne z jednoczesnym rozumieniem treści: poprawne, płynne i wyraziste (zmiana siły i tonu głosu, tempa czytania, stosowanie pauz gramatycznych i logicznych; wdrażanie do uwzględniania akcentu logicznego).

Rozwijanie tempa czytania cichego z jednoczesnym rozumieniem treści. Sluchanie tekstu czytanego przez nauczyciela.

Sluchanie nagrań baśni, utworów poetyckich i innych tekstów literackich. Zbiorowe oraz indywidualne czytanie książek i czasopism dla dzieci.

Różne formy prezentowania przez uczniów lektury dowolnej, np. dzielenie się wrażeniami z lektury oraz ilustrowanie wytworami plastycznymi treści przeczytanych utworów.

Opracowywanie tekstów:

- zdawanie sprawy z treści czytanego tekstu po jednorazowym przeczytaniu:
- wyodrębnianie postaci i zdarzeń w utworach literackich: ustalanie kolejności zdarzeń, ich wzajemnej zależności, odróżnianie zdarzeń istotnych od mniej istotnych, wskazywanie postaci głównych i drugorzędnych, charakterystyczne cechy bohaterów, ocena postępowania bohatera, uzasadnianie swego zdania, wskazywanie wydarzenia decydującego o zmianie w postępowaniu bohatera:
- określanie nastroju w utworze:
- wybieranie najpiękniejszych lub najważniejszych fragmentów opowiadania, uzasadnianie wyboru:

- wyszukiwanie w tekście fragmentów na określony przez nauczyciela temat;
- układanie opowiadań twórczych związanych z treścią utworu, np. dalsze losy bohatera, komponowanie początku i zakończenia na podstawie fragmentu utworu lub ilustracji;
- inscenizowanie tekstów lub ich fragmentów.
 - Wyróżnianie w utworach literackich opowiadań, opisów, dialogów.
 - Rozróżnianie utworów wierszowanych i prozaicznych.
 - Wygłaszanie z pamięci wierszy z zastosowaniem zmiany siły, tonu głosu, tempa, pauz i akcentu logicznego.
 - Uczenie się na pamięć urywków prozy.

2. Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu

Stosowanie w mowie elementów techniki języka mówionego: pauz, tempa, siły głosu i odpowiedniej intonacji.

Słuchanie opowiadania nauczyciela.

Rozmowy nauczyciela z dziećmi.

Indywidualne wypowiedzi wielozdaniowe dzieci na temat wydarzeń z ich życia w związku z utworami literackimi, sztukami teatralnymi, filmami, audycjami radiowymi i widowiskami telewizyjnymi.

Formułowanie pytań na temat utworów lub wypowiedzi ustnych nauczyciela i kolegów.

Porządkowanie wypowiedzi.

Omawianie treści obrazków pojedynczych i cyklu obrazków.

Dłuższe wypowiedzi na temat obrazków.

Nadawanie tytułów obrazkom i fragmentom tekstów jako przygotowanie do planu.

Indywidualne ustne składanie sprawozdania z wykonanej pracy.

Ćwiczenia w mówieniu dostosowanym do sytuacji.

Zbiorowe i indywidualne układanie w formie ustnej i pisemnej opowiadań na podstawie przeżyć i doświadczeń dzieci, historyjek obrazkowych, lektury, przedstawień teatralnych, filmów, audycji radiowych i widowisk telewizyjnych.

Stosowanie w opowiadaniach dialogów.

Tworzenie i pisanie swobodnych tekstów.

Zbiorowe układanie i pisanie sprawozdań z niektórych wycieczek i uroczystości szkolnych.

Zbiorowe i indywidualne redagowanie i zapisywanie opisów przedmio-

tów, porównywanie przedmiotów.

Indywidualne pisanie listów, składanie i wysyłanie życzeń z różnych okazji.

Zbiorowe układanie i pisanie zaproszeń i zawiadomień.

Zbiorowe redagowanie kroniki z życia klasy.

Przekształcanie zdań w celu zwiększenia komunikatywności wypowiedzi (np.: rozwijanie i ograniczanie składników zdań, zastępowanie rzeczowników zaimkami — bez wprowadzania terminów, używanie wyrazów bliskoznacznych).

Ćwiczenia doskonalące pismo:

- okolicznościowe i systematyczne ćwiczenia w kształtnym, płynnym i czytelnym pisaniu grup liter małych i liter wielkich, stosowaniu właściwej proporcji liter, odstępów między literami i wyrazami, właściwego łączenia liter, równomiernego położenia pisma;
 - przyspieszanie tempa pisania;
 - dążenie do osiągnięcia czytelnego, estetycznego pisma z uwzględnieniem właściwego rozmieszczenia na stronie (akapity).
- Pisanie na jednej linii (drugie półrocze).

3. Ćwiczenia gramatyczno-ortograficzne z elementami wiedzy o języku

Rozpoznawanie zdań oznajmujących, pytających, rozkazujących i wykrzyknikowych.

Ustalanie (za pomocą pytań) związków między wyrazami w zdaniu.

Ćwiczenia utrwalające rozpoznawanie rzeczownika, czasownika i przymiotnika.

Stopniowanie przymiotnika. Pisownia przymiotnika w stopniu wyższym i najwyższym.

Czasownik — ćwiczenia w rozpoznawaniu czasów: teraźniejszego, przeszłego i przyszłego. osoby i liczby. Odmiana czasownika przez osoby, liczby, czasy.

Rodzaj czasownika w liczbie pojedynczej i mnogiej w czasie przeszłym i przyszłym złożonym.

Ćwiczenia w poprawnym łączeniu czasownika z rzeczownikiem w liczbie pojedynczej i mnogiej w czasie przeszłym i przyszłym.

Związek między rzeczownikiem, przymiotnikiem i czasownikiem w zakresie liczby i rodzaju w liczbie pojedynczej.

Rozpoznawanie przysłówka (odprzymiotnikowego) jako określenia czasownika. Łączna pisownia *nie* z przysłówkiem odprzymiotnikowym.

Liczebnik jako część mowy oznaczająca liczbę i kolejność.

Ćwiczenia w poprawnym łączeniu liczebników z rzeczownikami.

Pisownia wyrazów z *ó*, *rz*, *ź* wymiennymi (wykorzystanie zmienności form i wyrazów pokrewnych).

H, *ó*, *rz*, *ź* niewymienne w często spotykanych wyrazach — tworzenie wyrazów pokrewnych.

Pisownia zakończeń: —*ów*, —*ówka*, —*ówna*, —*unek*.

Pisownia wyrazów *-ą*, *-ę* w różnych pozycjach ze szczególnym uwzględnieniem form czasownika, np. *zdjął*, *zdjęła*.

Pisownia liczebników typu *dziewiętnaście*, *sześćdziesiąt*, *sześćset*.

Utrwalanie pisowni przyimka oddzielnie od rzeczownika na przykładzie zestawień: *w sali*, *w dużej sali* (bez wprowadzania terminu „przyimek”).

Wielka litera w tytułach utworów, książek i czasopism dla dzieci.

Stosowanie znaków interpunkcyjnych na końcu zdania oraz przecinka przy wyliczaniu.

Pisownia i praktyczne stosowanie najczęściej używanych skrótów (m. in. matematycznych).

Alfabet, porządkowanie wyrazów według pierwszej i drugiej litery.

Alfabetyczny układ słowniczka ortograficznego. Korzystanie ze słowniczka ortograficznego.

4. Ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne i syntaktyczne

Wzbogacanie, aktywizowanie i uściślanie słownictwa przez:

- systematyczne poszerzanie zasobu słownikowego (wyrazów i związków frazeologicznych);
- stałe uświadamianie zakresu znaczeniowego wyrazów i precyzowanie znaczeń;
- dobór wyrazów o znaczeniu podobnym i przeciwnym;
- układanie słowniczków tematycznych;
- dobór związków frazeologicznych potrzebnych do określonych form wypowiedzi (list, opis);
- dobieranie do określonego wyrazu wyrazów pokrewnych;
- poprawne stosowanie formuł i zwrotów grzecznościowych w liście, zaproszeniu i zawiadomieniu;
- wyjaśnianie niezrozumiałych wyrazów i związków frazeologicznych. zastępowanie ich innymi;
- wprowadzanie do czynnego słownika uczniów terminów literackich oraz z zakresu nauki o języku.

Wyrażanie myśli w formie zdania:

- przekształcanie zdań na ich równoważniki i równoważników na zdania (bez wprowadzania terminów);
- dalsze ćwiczenia w rozwijaniu i ograniczaniu liczby składników w zdaniach;
- przekształcanie zdań pojedynczych na złożone i złożonych na pojedyncze (bez wprowadzania terminów).

Dalsze wdrażanie do poprawnego stosowania zdań złożonych współrzędnie i podrzędnie (bez wprowadzania terminów).

TEMATYKA

1. Dziecko jako uczeń i kolega

Przeżycia i wspomnienia wakacyjne. Koleżeństwo i przyjaźń w warunkach wakacyjnych, np. na koloniach.

Uczeń klasy III w roli gospodarza lub gościa i wynikające stąd obowiązki i przywileje. Planowanie zadań i podział obowiązków. Ocena i samoocena wykonania zadań.

Praca społecznie użyteczna na rzecz szkoły, np. kominek dla młodszych kolegów. Troska o dobre imię drużyny zuchowej. Przygotowanie do przejścia w poczet harcerzy. Udział w uroczystościach harcerskich organizowanych przez starszych kolegów, np. przyrzeczenie.

Współorganizowanie imprez, np. dnia patrona szkoły. Dobre tradycje naszej szkoły i możliwości ich kontynuowania przez uczniów klasy III.

Obowiązki i uprawnienia członka organizacji szkolnych, np. PCK, SKO, LOP, Spółdzielni Uczniowskiej.

Polscy i światowi twórcy literatury dla dzieci.

Książka jako źródło przeżyć, wzruszeń i wiedzy o świecie. Karta tytułowa, metryka książki. Teatr, film, radio, telewizja i ich rola w życiu ucznia klasy III.

2. Dziecko jako członek rodziny

Dziecko jako aktywny członek rodziny. Przestrzeganie norm współżycia w rodzinie. Zwiększone obowiązki dziecka w rodzinie. Przywiązanie i miłość rodzinna. Wdzięczność wobec rodziców przejawiająca się między innymi w pamięci o rodzinnych rocznicach i świętach. Dobre wyniki w nauce źródłem

radości rodziców. Współdział w organizowaniu aktywnego wypoczynku: kulturalne rozrywki, wycieczki, biwaki.

Kultywowanie i wzbogacanie dobrych rodzinnych tradycji.
Stosunki dobrosąsiedzkie — uczynność i życzliwość.

3. Dziecko jako członek narodu i społeczności ogólnoludzkiej

Opowiadania, legendy, obrazy z przeszłości naszej Ojczyzny. Zabytki historyczne (wybrane przykłady). Ochrona zabytków.

Poszanowanie wytworów kultury narodowej. Dawne pieśni ludowe i przysłowia dowodem mądrości naszych przodków i ich wrażliwości na piękno.

Sylwetki wielkich Polaków, np. Mikołaj Kopernik, Stefan Czarniecki, Jan Henryk Dąbrowski, Adam Mickiewicz, Fryderyk Chopin, Jan Matejko i inne związane z regionem.

Odzwierciedlenie życia ludzi i ojczyściej przyrody w różnych dziełach sztuki.

Twórcy literatury i sztuki dla dzieci.

Opowiadania obrazujące bohaterską walkę narodu polskiego o wolność. Spotkania ze świadkami lub uczestnikami walk. Stała opieka nad pamiątkami znajdującymi się w naszej miejscowości.

Pokój i współpraca między narodami jako podstawowy warunek rozwoju naszej Ojczyzny i rozwoju innych krajów. Uroczystości i wydarzenia państwowe i międzynarodowe.

LEKTURA

Z podanego wykazu należy wybrać:

- jedną książkę do przeczytania przez nauczyciela w klasie,
- co najmniej 3 książki do przeczytania (w całości lub fragmentach) przez uczniów w klasie pod kierunkiem nauczyciela,
- co najmniej 3 książki do samodzielnego przeczytania przez wszystkich uczniów w domu.

H. Ch. Andersen *Baśnie* (do wyboru)

J. Broniewska *Filip i jego załoga na kółkach*

C. Centkiewicz *Anaruk, chłopiec z Grenlandii*

W. Chotomska *Dzieci Pana Astronoma*

A. Gajdar *Czuk i Hek*

N. Hawthorne (przekład K. Tarnowskiej) *Mity greckie* (do wyboru)

- M. Jaworczakowa *Oto jest Kasia*
H. Kostyrko *Klechdy domowe*
M. Kownacka *Kajtkowe przygody*
A. Lindgren *Dzieci z Bullerbyn*
K. Makuszyński *Awantura o Basię*
R. Pisarski *O psie, który jeździł koleją*
J. Ratajczak *Ziarenka maku* (do wyboru)
S. Wortman *U złotego źródła. Baśnie polskie*

ZAGADNIENIA ZWIĄZANE Z REALIZACJĄ PROGRAMU

Realizacja programu języka polskiego w nauczaniu początkowym przyczynia się do wszechstronnego rozwoju osobowości uczniów. Stopniowe nabywanie przez ucznia coraz większej sprawności w posługiwaniu się poprawnym językiem ojczystym ułatwia naukę innych przedmiotów, wpływa na rozwój umysłowy, umożliwia coraz pełniejsze poznawanie rzeczywistości, uczestniczenie w życiu społecznym, przyswajanie zdobyczy kultury i techniki, kształtowanie postaw patriotycznego zaangażowania.

Dziecko przyjmuje język środowiska jako pewną całość, na którą składa się forma dźwiękowa, słownictwo i system gramatyczny. W szkole doskonalą swój język i wzbogaca go przez ćwiczenia w mówieniu, czytaniu i pisaniu, a dzięki zaznajamianiu się z elementami wiedzy o języku — uczy się posługiwać nim świadomie.

Doskonaląc technikę czytania ze zrozumieniem uczeń korzysta w większym stopniu z lektury, która nie tylko jest źródłem przeżyć, ale wpływa na poznawanie rzeczywistości o dużym zasięgu przestrzennym i czasowym oraz przyczynia się wydatnie do kształtowania wartościowych społecznie cech osobowości.

Używając języka w sposób odtwórczy i twórczy, uczniowie zdobywają ważne narzędzie wszechstronnego rozwoju, coraz lepiej opanowują język ogólnopolski, poznają jego piękno. Dzięki temu uczestniczą w społecznym i kulturalnym życiu narodu.

Troska o rozwój umiejętności władania językiem powinna stać się zadaniem wszystkich nauczycieli, gdyż nauczanie języka polskiego nie sprowadza się wyłącznie do zajęć w zakresie tego przedmiotu. Umiejętność wypowiadania się w mowie i piśmie zdobywają uczniowie na lekcjach wszystkich przedmiotów.

Treści kształcenia polonistycznego w klasach I—III obejmują:

- ćwiczenia w czytaniu i opracowywaniu tekstów;
- ćwiczenia w mówieniu i pisaniu;
- ćwiczenia gramatyczne i ortograficzne z elementami wiedzy o języku;
- ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne i syntaktyczne;
- tematykę i lekturę.

Wyodrębnienie w poszczególnych klasach kilku działów nie jest równoznaczne z podziałem treści kształcenia na odrębne części. Działy te są ściśle ze sobą powiązane, wzajemnie się przenikają, służąc kształceniu sprawności językowych i kształtowaniu społecznie wartościowych postaw.

1. Ćwiczenia w czytaniu i opracowywaniu tekstów

Umiejętność czytania jest jednym z zasadniczych warunków powodzenia ucznia w szkole i stanowi podstawę do pracy samokształceniowej prowadzonej przez całe życie.

Praca z książką rozumiana szeroko, jako umiejętność analizy i oceny tekstu, prowadząca do samodzielnego wyboru lektury, jest w pełni możliwa przy opanowaniu techniki czytania, której w klasach I—III poświęcamy wiele miejsca.

Wyboru lektur dokonano uwzględniając wartości artystyczne utworów, przydatność tekstów do kształcenia czynności umysłowych i sprawności językowych, realizacji celów poznawczych, zmierzających do zaznajamiania uczniów z dorobkiem kulturalnym oraz celów wychowawczych związanych z kształtowaniem społecznie wartościowych postaw.

Opracowując utwory, wdramy uczniów do analizy treści metodami odpowiadającymi możliwościom dziecka na tym poziomie kształcenia.

2. Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu

Dziecko przychodzące do szkoły zostało włączone w nowe środowisko, w nowe sytuacje społeczne. Nowa rzeczywistość pociąga za sobą stosowanie odpowiednich środków językowych. Poprawna mowa jest podstawą nauki czytania i pisania, a zatem szczególną troską należy otoczyć technikę żywego słowa (artykulacja, akcent, pauza, siła i ton głosu, tempo).

Troska o kulturę słowa wiąże się z rozwijaniem procesów poznawczych (analiza tekstu) i emocjonalnych (ustalenie podtekstu) — stosunek mówiącego do wypowiedzianych treści.

W ćwiczeniach w mówieniu i pisaniu główny nacisk kładzie się na osiągnię-

cia przez dziecko umiejętności zamykania myśli w formie zdania, rozumienie struktury większych całości myślowych, wzbogacanie stylu, rozwijanie umiejętności swobodnego wypowiedzania się na różne tematy.

3. Ćwiczenia gramatyczno-ortograficzne z elementami wiedzy o języku

Jednym z zadań nauczania języka polskiego jest uświadomienie uczniowi roli języka jako narzędzia porozumiewania się z innymi ludźmi. Aby osiągnąć sprawność językową, na każdym etapie nauczania potrzebny jest pewien zasób wiedzy o języku. Jednak w nauczaniu gramatyki w klasach niższych cel teoretyczno-poznawczy nie może być celem samym w sobie. Chodzi przede wszystkim o cel praktyczno-normatywny, kształtujący umiejętności.

Kształcenie języka jest więc zarazem nauką języka oraz nauką o języku. Na tym szczeblu kształcenia językowego nie chodzi o definicję, ale o drogę dochodzenia do pojęć i definicji. Same definicje mogą grozić werbalizmem. Cenniejsze jest nabywanie przez uczniów doświadczenia językowego, stopniowe dorastanie do posługiwania się terminami, a nie wiedza bez możliwości praktycznego jej wykorzystania. Reguły ortograficzne, prawa gramatyczne pozwalają bardziej świadomie posługiwać się językiem ojczystym w mowie i piśmie.

Propedeutyczne ujmowanie zjawisk nie zwalnia z obowiązku ujmowania języka jako struktury. Ukazywanie powiązań i zależności w obrębie tej struktury, na odpowiednio dobranych przykładach, prowadzi do właściwego rozumienia zjawisk językowych i bardziej świadomego posługiwania się językiem ojczystym w mowie i piśmie. Należy odpowiednio dobierać materiał językowy i z jego analizy wyciągać wnioski praktyczne. Trzeba wykorzystać wszelkie okazje łączenia gramatyki z ortografią i interpunkcją oraz ćwiczeniami słownikowo-frazeologicznymi i syntaktycznymi.

4. Ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne i syntaktyczne

Do kształtowania umiejętności poprawnego, jasnego i ścisłego wypowiedzania się w mowie i piśmie przyczyniają się ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne i syntaktyczne.

Ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne pełnią funkcję usługową w stosunku do innych działów języka polskiego, poświęcamy im tylko część lekcji i z reguły powinny być podporządkowane tematowi oraz tokowi metodycznemu.

Frazeologia zajmuje się połączeniami wyrazów rozpatrywanymi jako składniki związku frazeologicznego. Frazeologia określa dokładniej związki

wyrazów pod względem znaczeniowym i wskazuje zakresy ich użycia. Wynika to stąd, że często w zdaniu funkcjonują nie tylko pojedyncze wyrazy, ale połączenia wyrazowe, jednostki frazeologiczne mające wartość znaczeniową jako całość. Znajomość znaczeń poszczególnych składników wcale nie świadczy o właściwym zrozumieniu wyrażenia lub związku, np. *kręcić nosem* — być niezadowolonym. Ćwiczeń słownikowo-frazeologicznych nie należy utożsamiać z ćwiczeniami słownikowymi. Pauza między członami (ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne) wskazuje na współrzędność i łączność ćwiczeń słownikowych i ćwiczeń frazeologicznych.

Ćwiczenia syntaktyczne polegają na kształtowaniu umiejętności konstruowania zdania tak, aby najtrafniej wyrażało ono pożądaną myśl. Wokół nich powinny się skupić ćwiczenia bogacące słownictwo i frazeologię, ćwiczenia w stosowaniu wyrazów o znaczeniu przeciwnym i wyrazów bliskoznacznych. Dążymy do stopniowego rozwijania umiejętności zamykania myśli w granicach komunikatywnego równoważnika zdania, zdania pojedynczego, zdania złożonego współrzędnie i podrzędnie.

5. Tematyka i lektura

Tematyka stanowi orientacyjny obszar, nie ma ona charakteru zamkniętego, pozostawia nauczycielowi dużą swobodę w zakresie doboru materiału potrzebnego do realizacji sprawności językowych i kształtowania odpowiednich postaw społeczno-moralnych.

Kult miłości Ojczyzny, szacunek dla innych ludzi, uміłowanie języka ojczystego, troska o jego poprawność, bogactwo i piękno są możliwe do osiągnięcia dzięki dążeniom do kształtowania wartościowych cech charakteru, takich jak pracowitość, gospodarność, wytrwałość, odwaga, prawdomówność, odpowiedzialność, koleżeństwo i wrażliwość emocjonalna. W wieku wczesnoszkolnym kształtuje się nie tylko mowa i myślenie, ale i charakter jednostki, dlatego ważnym zadaniem jest właściwy wybór treści wychowawczych. Nauczyciel języka polskiego, oprócz materiału z życia, ma w rękę potężne narzędzie — utwory literackie należące do skarbcza kultury narodowej i ogólnoludzkiej. Normy moralne i prawa przenikają do ucznia dzięki przykładom indywidualnych losów bohaterów literackich.

Oprócz możliwości kształtowania osobowości wychowanek poprzez aktywny udział w życiu szkoły i otoczenia, w każdej niemal sytuacji można odwołać się do obrazów literackich, wzruszającej liryki dziecięcej, utworów realistycznych i fantastycznych dla dzieci.

Pierwszy kontakt dziecka ze szkołą odgrywa ważną rolę w jego życiu

i w dużym stopniu rzutuje na powodzenie ucznia w szkole. Każde dziecko przychodzi do szkoły z życiowym doświadczeniem. Jedne z tych doświadczeń stanowią podstawę do konstruktywnej działalności dydaktyczno-wychowawczej, inne natomiast należy wyeliminować jako niepożądane.

Zapoznanie się z dokumentacją przedszkolną, obserwacja dziecka w trakcie zabawy i pracy pozwoli na takie zorganizowanie pracy dydaktyczno-wychowawczej, która zapewni odpowiednie warunki rozwoju każdego dziecka.

Nauczyciel powinien dokładnie poznać uczniów, aby na podstawie ich zachowań określić stopień samodzielności i zainteresowań.

Ułatwia to właściwe organizowanie pracy dydaktyczno-wychowawczej i indywidualizowanie procesu nauczania. Indywidualizacja nauczania w klasach początkowych jest nie tylko pożądana, ale konieczna. Szczególnie ważnym zadaniem jest zapewnienie ciągłości oddziaływań wychowawczych i umiejętność wykorzystania dotychczasowych pozytywnych doświadczeń dziecka wyniesionych z przedszkola i z domu.

Śluchając wypowiedzi dzieci nauczyciel zdobywa orientację w zakresie sprawności językowej uczniów. Dotyczy to właściwej wymowy, zasobu słownikowego, umiejętności konstruowania zdań i wypowiedzi wielozadaniowych, co, jak wiadomo, jest bardzo ściśle związane z ogólnym rozwojem poszczególnych dzieci. Stwarzanie sytuacji pobudzających do wypowiadania się, stawiania pytań, dawania wyjaśnień zapewnia warunki rozwoju mowy dziecka i jego rozwoju intelektualnego.

Na pierwsze miesiące pracy, w klasie pierwszej, przypada kontynuowanie nauki czytania i przygotowywanie do pisania zgodnie z programem dla 6-latków. W toku pracy nad opanowaniem tych umiejętności zwracamy uwagę na graficzną, fonologiczną, artykulacyjną i semantyczną stronę języka.

Do klasy pierwszej uczniowie przychodzą z umiejętnością odczytywania wyrazów o budowie fonetycznej. Na śladach nauki czytania rozwija się proces nauki pisania. U podstaw tego procesu leżą wyobrażenia słuchowe, graficzne i ściśle z nimi związane wyobrażenia ruchowe, uzewnętrzniające się jako pewne całości motoryczne.

Od odwzorowywania poprzez przepisywanie, pisanie z pamięci i pisanie ze słuchu dziecko dochodzi do pisania samodzielnego. Nie należy jednak nadużywać pisania ze słuchu. W klasie I pisanie ze słuchu wyrazów i zdań o pisowni fonetycznej przewiduje się dopiero w II półroczu. Stopniowo uczeń zdobywa umiejętność wypowiadania się w dwojaki sposób: ustnie i pisemnie. Obydwa typy komunikacji językowej należy odtąd mieć na uwadze, bo od tej

chwili one, obok czytania, świadczą o sprawności językowej ucznia.

Koncentrując się na opanowaniu umiejętności czytania i pisania należy jednak czuwać, aby utrzymać przewagę ćwiczeń w mówieniu nad ćwiczeniami w czytaniu w celu uniknięcia osłabienia tempa rozwojowego procesów poznawczych. Jest to konieczne, ponieważ treść elementarza jest, ze zrozumiałych względów, podporządkowana wymogom nauki czytania i pisania. Odwołanie się do literatury dziecięcej, przekazywanej za pośrednictwem dorosłych, kontakt z teatrem, filmem, telewizją i radiem, wykorzystanie doświadczeń życiowych dziecka może dostarczyć bogatego materiału do różnorodnych ćwiczeń w mówieniu.

Ćwiczenia w mówieniu należy łączyć z czytaniem książek. Odpowiednio zorganizowana biblioteka klasowa wpływa na zwiększenie zainteresowań czytelnicznych. Na tym poziomie dzieci mogą odczytywać ilustracje i domyślać się treści utworu. Mogą również treść utworu wyrazić za pomocą prac plastycznych, inscenizacji, dramatyzacji, ekspresji muzycznej i ruchowej. W okresie, kiedy dziecko nie zawsze może odwołać się do ekspresji słownej, uwzględnienie różnych form pracy z książką przynosi radość i zadowolenie, budzi u dzieci wiarę we własne możliwości.

Teksty początkowo są czytane przez nauczyciela. Zazwyczaj wiąże się to z dużym przeżyciem u dzieci. Lektura wywołuje zaciekawienie, rodzi pragnienie kontaktu z książką, dążenie do odkrycia tajemnicy słowa drukowanego. Praca z książką ma dodatni wpływ na rozwój procesów poznawczych i przeżyć emocjonalnych, zachęca do samodzielnego czytania, budzi potrzebę pisania.

Po opanowaniu umiejętności czytania przez wszystkie dzieci należy różnicować i urozmaicać formy ćwiczeń w czytaniu głośnym i systematycznie wdrażać do czytania cichego ze zrozumieniem. Dużo radości sprawia dzieciom odczytywanie tekstów wspólnie zredagowanych.

Umiejętność wypowiadania się kształtujemy na podstawie materiału z otaczającej rzeczywistości z tym jednakże zastrzeżeniem, że będzie to materiał bliski zainteresowaniom dziecka, pobudzający do mówienia, wyzwalający ciekawość poznawczą i przeżycia emocjonalne. W miarę potrzeby należy pomagać dzieciom koncentrować się na temacie, a zawsze troszczyć się o konkretność i ścisłość wypowiedzi.

Na nieco innej zasadzie należy stosować rozmowy na tematy dowolne. Dziecko swobodniej wypowiada się na tematy absorbujące je. Pobudza to wyobraźnię, aktywizuje sferę uczuciową, ułatwia wypowiedź uwzględniającą logiczne związki. Do tematów dowolnych należą wypowiedzi związane

z uprzednim działaniem dziecka, opowiadanie o zamierzonych czynnościach w niedalekiej przyszłości, dokończenie utworu literackiego czy tekstu z elementarza.

Należy pamiętać, że wszelkiego rodzaju ćwiczenia językowe powinny być połączone z działaniem, w którym mówienie jest naturalną potrzebą komunikowania się. Duże walory reprezentują różnorodne formy zabawowe, jak: zabawy dydaktyczne i zagadki oraz tzw. gry dramatyczne, proste formy inscenizacyjne związane z treścią utworów i wydarzeniami życia codziennego.

Podczas ćwiczeń w mówieniu uczymy prowadzenia rozmowy, tzw. mowy dialogowej oraz kształcimy wypowiedź wielozdaniową — monolog.

Opracowanie historyjki obrazkowej służy jako ćwiczenie w dostrzeganiu spłotu faktów i ujmowaniu zależności w prawidłowych konstrukcjach składniowych. Przy omawianiu obrazków należy dążyć do ograniczenia mowy sytuacyjnej. Należy wspólnie z dziećmi ustalać słowne ekwiwalenty określające miejsce lub stosunki między poszczególnymi elementami (*bliżej, dalej, nad, pod, obok, na lewo, przed, za, wysoko, nisko* itp.).

W ćwiczeniach syntaktycznych podczas omawiania obrazków, ilustracji i historyjek obrazkowych należy wdrażać dzieci do właściwego stosowania w zdaniach złożonych wyrazów, których dzieci często nadużywają (*i, a, bo, jak, tutaj, tam, później, potem*). Zapobiega to powstawaniu niespójnych ciągów wypowiedzi.

Zdobycie umiejętności zamykania myśli w formie zdania powinno mieć charakter praktyczny, uwzględniający potrzebę użycia zdania, bądź równoważnika zdania wówczas, kiedy słuchacz zna konsytuację, w przeciwnym bowiem wypadku wypowiedzenie jest niekomunikatywne.

Z form użytkowych w klasie I przewiduje się zbiorowe i indywidualne pisanie listów i życzeń. Podyktowane to jest względami praktycznymi. Szczególną uwagę należy zwrócić na poprawne adresowanie listów.

Terminy gramatyczne przewidziane dla klasy pierwszej wprowadzamy po praktycznym uświadomieniu, czego one dotyczą.

Pracę w klasie II należy rozpocząć od sprawdzenia stopnia opanowania przez dzieci techniki czytania i pisania. Dzieci, które wykazują braki w tym zakresie, trzeba otoczyć opieką, przeprowadzając z nimi zajęcia wyrównawcze.

W dalszym ciągu dużą wagę przywiązuje się do słuchania wzorcowego czytania nauczyciela. Występuje ono w różnych sytuacjach. Przewiduje się wdrażanie uczniów do poprawnego płynnego czytania głośnego przez stoso-

wanie ćwiczeń w zmianie siły i tonu głosu, tempa wypowiedzi i akcentu logicznego. Uczniom powinna towarzyszyć świadomość, że wszystko jest ściśle uzależnione od treści utworu. Dlatego tak istotne jest ustalanie podtekstu. Ważne jest wdrażanie do poprawnego odczytywania dialogów.

Do nauki czytania i recytacji należy dobierać utwory szczególnie wartościowe pod względem formy i treści. Stwarza to możliwość obcowania z pięknem, kształtuje wrażliwość estetyczną uczniów. Lubianą i kształcącą formą czytania głośnego jest czytanie z podziałem na role. Aktywizuje to bardzo wszystkich uczniów, zwłaszcza jeżeli w doborze ról uczestniczą oni sami.

W klasie II nadal pracujemy nad kształtowaniem u uczniów umiejętności cichego czytania ze zrozumieniem. Ciche czytanie stosujemy zazwyczaj jako środek prowadzący do zrozumienia treści. Można stosować ćwiczenia w porządkowaniu wyrazów z rozsypanki, układanie opowiadań z rozsypanki zdaniowej, poszukiwanie w tekście odpowiedzi na postawione pytania, wyszukiwanie fragmentów tekstu związanych z miejscem akcji, z ilustracją, osobami, szukanie urywków nadających się do ujęcia w formie obrazków itp.

W omawianiu tekstów stosujemy wiele form pracy znanych dzieciom z okresu przedszkolnego i z klasy pierwszej, pamiętając, że w dalszym ciągu obowiązuje odwoływanie się do doświadczeń życiowych ucznia. Niektóre formy ekspresji dziecięcej stopniowo zanikają, ustępując miejsca ekspresji słownej, która z czasem jest coraz bogatsza i doskonalsza.

Celem ćwiczeń w mówieniu jest kształtowanie umiejętności indywidualnego, swobodnego, logicznego wypowiadania się na określony temat z zastosowaniem opowiadania i opisu. W zakresie pisemnych form wypowiedzi przewidujemy pracę nad zbiorowym redagowaniem opowiadania i opisu.

Z form użytkowych konieczne są dalsze ćwiczenia związane z pisanem listów, składaniem życzeń. Należy jednak zatroszczyć się o to, aby formy te stosować w odpowiedniej chwili, kiedy nadarzy się ku temu realna potrzeba. Ćwiczenia te umiejętnie łączymy z ćwiczeniami ortograficznymi (np. *wielka litera w korespondencji*) i frazeologicznymi (np. *formuły grzecznościowe*). Przy pisaniu listów i składaniu życzeń uczeń praktycznie styka się ze stałymi związkami frazeologicznymi oraz różnymi możliwościami ich zastosowania.

W zakresie ćwiczeń syntaktycznych nadal pracujemy nad poprawnym stosowaniem zdań pojedynczych oraz zdań złożonych współrzędnie i podrzędnie. Nie ogranicza się zakresu ćwiczeń syntaktycznych jedynie do wymaganego przez program materiału teoretycznego. Rozszerza się znacznie krąg ćwiczeń praktycznych, ponieważ dzieci posługują się zdaniami złożonymi

i taką formą wyrażania myśli jest w wielu wypadkach naturalniejsza niż forma zdania pojedynczego. Ćwiczenia te mają charakter działań konkretnych, zwiększają komunikatywność wypowiedzi dziecka przygotowując zarazem do późniejszych operacji formalnych. Jednak na etapie nauczania początkowego nie wprowadza się wiedzy teoretycznej o zdaniu złożonym i jego rodzajach.

Materiał z zakresu gramatyki i ortografii należy ściśle ze sobą łączyć odwołując się do umiejętności opanowanych w klasie I. Na przykład z pisownią spółgłosek miękkich w różnych pozycjach, uczeń zetknął się już w klasie pierwszej, w klasie II należy prowadzić w tym zakresie ćwiczenia utrwalające aż do ukształtowania nawyku poprawnego pisania — ze szczególnym zwróceniem uwagi na wyrazy nowe, dotychczas nie używane.

Zapoznając z regułami dotyczącymi pisowni *ó*, *rz*, *ź* wymiennymi, wykorzystujemy nie tylko rodziny wyrazów, ale przede wszystkim różne formy tego samego wyrazu, co jednocześnie pozwala uczniom zrozumieć tożsamość rzeczownika mimo różnicy formy.

W klasie III dążymy do osiągnięcia ciągłości w czytaniu głośnym. Równolegle pracujemy nad rozwijaniem tempa czytania cichego z jednoczesnym rozumieniem treści.

W analizie utworu zwracamy uwagę na następujące elementy: myśl przewodnia utworu, zdarzenia i postacie (postać główna i drugorzędna), opis postaci, cechy charakterystyczne bohatera, wyodrębnienie opisów z akcji. Przez zwolnienie lub przyspieszenie tempa czytania podkreślić można różnice w szybkości rozwoju akcji. Akcentami logicznymi wyrażamy momenty zwrotne w postępowaniu bohatera. Odczytywanie opisu wymaga większej liczby akcentów, co z kolei powoduje zwolnienie tempa. Poprawnie zastosowana forma dźwiękowa ułatwia analizę treści utworu, wywołuje uczuciowe reakcje dzieci, zwiększa zainteresowanie lekturą, aktywizuje uczniów.

Dużą wagę przywiązujemy do umiejętności argumentowania własnego stanowiska — wyszukiwania w tekście odpowiednich fragmentów. Przyzwyczajają to uczniów do analizy utworu i do samodzielnej pracy z książką. W klasie III analizę tekstu pogłębiają i rozszerzają, nie rezygnując z form stosowanych w klasach poprzednich. Swobodniejsze posługiwanie się opowiadaniem umożliwia dzieciom snucie tzw. opowiadań twórczych (komponowanie początku lub zakończenia książki, a nawet układanie pomysłowych dialogów „przedłużających życie” ulubionych bohaterów).

Uwrażliwiamy uczniów na walory artystyczne utworu. W tym celu wyodrębniamy w tekście opowiadania, opisy, dialogi, zwracamy uwagę na piękne

wyrażenia i zwroty językowe, wskazujemy na różne możliwości ujęcia tego samego tematu.

Uczniowie praktycznie rozróżniają wiersz i prozę.

W klasie III stosujemy już wypracowania pisemne w formie opowiadań. Samodzielną pracę ucznia poprzedzamy wspólnymi ćwiczeniami redakcyjnymi, słownikowymi i ortograficznymi.

W związku z użytkowymi formami wypowiedzi (zaproszenie, zawiadomienie) gromadzimy potrzebne wyrażenia i zwroty mające na celu różne sposoby wyrażania tej samej treści.

Elementy teorii języka w klasach I—III ujmowane są koncentrycznie. Wiadomości z różnych działów nauki o języku należy podawać w postaci najprostszej i elementarnej, potem coraz bardziej złożonej i precyzyjnej, co powinno zmierzać nie do wielokrotnego powtarzania, lecz do stopniowego poszerzania i pogłębiania wiedzy ucznia. Wyczerpanie od razu całości danego zjawiska językowego nie jest możliwe zarówno ze względu na jego złożoność, jak również ze względu na możliwości poznawcze ucznia.

Obserwując zmiany form rzeczownika i czasownika w zdaniu, uczniowie uświadamiają sobie rolę odmiany. Zmianę form wyrazu należy wiązać z funkcją tego wyrazu w zdaniu.

W zakresie ortografii coraz częściej możemy odwoływać się do reguł ortograficznych. Szczególną uwagę zwracamy na pisownię *ę*, *ą* w różnych pozycjach, a zwłaszcza w formach osobowych czasownika (*runął, stanęła, wezmę, zaniósę*).

W klasie III systematycznie wdramy uczniów do posługiwania się słownikiem, tablicami ortograficznymi, encyklopedią.

Na ćwiczenia gramatyczne i ortograficzne nie przeznaczamy oddzielnych godzin lekcyjnych.

W trakcie realizacji programu zakłada się dużą swobodę, dając pierwszeństwo wszystkim ćwiczeniom kształtującym umiejętności językowe uczniów, np. uczniom klasy trzeciej nie jest potrzebna wiedza o rodzajach zdań współrzędnych i podrzędnych, ale umiejętność praktycznego ich stosowania. Stąd też ćwiczenia z tego zakresu zostały przewidziane w dziale „Ćwiczeń słownikowo-frazeologicznych i syntaktycznych”.

Elementy teorii języka w klasie III ulegają rozszerzeniu, ale nadal nie powinny one służyć teorii, lecz przede wszystkim praktyce językowej. Szczególną wagę należy przywiązywać do ukazania zależności między wyrazami na przykładzie liczby rzeczownika, przymiotnika i czasownika oraz ich rodzaju.

MATEMATYKA

CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

Celem nauczania matematyki w klasach początkowych jest przyczynianie się do wszechstronnego rozwoju osobowości uczniów (przede wszystkim do rozwijania ich ogólnych zdolności poznawczych i samodzielnego, logicznego myślenia) oraz wstępne ukształtowanie rozumienia określonych programem podstawowych pojęć matematycznych wraz z opanowaniem odpowiednich umiejętności. Nauczanie matematyki powinno także wdrażać uczniów do rzetelnej i sumiennej pracy własnej i współdziałania w zespole oraz przyczyniać się do wyrabiania pożądanых postaw i cech, takich jak umiejętność koncentracji, wytrwałość w przezwyciężaniu trudności, staranność, krytyczny stosunek do wykonywanej pracy.

Nauczanie matematyki w klasach I—III ma na celu w szczególności:

- kształtowanie rozumienia pojęcia liczby naturalnej (jako liczby elementów zbioru, jako liczby porządkowej i jako liczby związanej z mierzeniem wielkości ciągłych) oraz rozumienia czterech działań arytmetycznych wraz z opanowaniem elementarnych podstaw techniki rachunkowej;
- intuicyjne kształtowanie pojęcia zbioru, pojęcia ułamka i niektórych pojęć geometrycznych połączone z nabywaniem różnorodnych doświadczeń, będących podbudową późniejszego, bardziej systematycznego zdobywania wiedzy;
- rozwijanie umiejętności posługiwania się metodami matematycznymi w życiu, umiejętności schematyzacji i wstępnej matematyzacji konkretnych sytuacji oraz umiejętności ich opisywania za pomocą słów, schematów obrazowych i symboli matematycznych, rozwijanie wyobraźni geometrycznej, aktywności twórczej i matematycznych zainteresowań uczniów;
- przygotowywanie do zdobycia umiejętności czytania i rozumienia tekstów matematycznych.

W wyniku realizacji programu nauczania matematyki w klasach I—III uczeń powinien umieć:

- zapisywać za pomocą cyfr i odczytywać liczby naturalne od zera do miliona oraz je porównywać; praktycznie stosować (ze zrozumieniem) dziesiętkowy system pozycyjny, umieć wskazać cyfrę na miejscu jedności, miejscu dziesiątek;
- pokazywać miejsce danej liczby naturalnej na osi liczbowej i porównywać liczby przedstawione na osi;
- wykonywać w pamięci proste obliczenia;
- poprawnie zapisywać przeprowadzone obliczenia, w szczególności posługiwać się znakiem równości, znakami czterech podstawowych działań i nawiasami;
- świadomie posługiwać się działaniami odwrotnymi przy rozwiązywaniu zadań; wykorzystywać własności działań przy wykonywaniu obliczeń;
- świadomie stosować algorytmy pisemnego dodawania, odejmowania, mnożenia i dzielenia (w zakresie określonym w dziale „Treści kształcenia”);
- analizować i rozwiązywać wyznaczone programem nauczania zadania tekstowe, w szczególności: stwierdzać, co jest dane i co jest niewiadome oraz dobrać działania odpowiednie do warunków zadania;
- mierzyć długości i pojemności oraz ważyć przedmioty (w prostych przypadkach), zamieniać podstawowe jednostki miar (metry na centymetry itp.) oraz zapisywać wyniki pomiarów w postaci wyrażeń dwumianowych;
- rozpoznawać odcinki prostopadłe i odcinki równoległe oraz w łatwych przypadkach praktycznie stosować pojęcia prostokątności i równoległości, obliczać obwody niektórych wielokątów, np. prostokątów;
- wykonywać proste obliczenia zegarowe i kalendarzowe.

TREŚCI KSZTAŁCENIA

Uwaga: Tematy wyróżnione pismem półgrubym stanowią materiał podstawowy. Przewidziane są do trwałego opanowania w danej klasie, wraz z osiągnięciem odpowiednich umiejętności i sprawności. Należy im poświęcić wystarczająco dużo czasu, rozwiązując różnorodne zadania, organizując lekcje powtórzeniowe i sprawdziany.

Pozostałe tematy mają charakter bądź wspierający (celem wprowadze-

nia ich jest lepsze opanowanie tematów głównych), bądź propedeutyczny (przygotowanie do klas następnych) lub stymulujący (pobudzanie rozwoju umysłowego dziecka). Powinny być opracowane tak, by uczniowie świadomie i aktywnie uczestniczyli w lekcji, nie przewiduje się jednak w danej klasie osiągnięcia trwałej i sprawdzanej wiedzy w zakresie tych tematów — o ocenie ucznia decyduje w pierwszym rzędzie opanowanie treści podstawowych.

Odysyłacze^{1, 2, 3} itd. dotyczą zamieszczonych dalej (por. str. 56—71) uwag o realizacji.

KLASA I

1. Stosunki przestrzenne¹

Określanie (opisywanie) i przedstawianie (ilustrowanie) wzajemnego położenia przedmiotów na płaszczyźnie i w przestrzeni oraz kierunków ruchu z użyciem terminów: przed, za, z tyłu, z boku, przy, między, wysoko, wyżej, najwyżej, nisko, niżej, najniżej, dalej, bliżej, nad, pod, na, wewnątrz, zewnątrz, na brzegu, na prawo, na lewo, prosto, do góry, do tyłu, naokoło, itp. (ćwiczenia ruchowe, układanie, rysowanie)².

2. Cechy wielkościowe

Porównywanie przedmiotów pod względem wyróżnionej cechy wielkościowej (np. długości, szerokości, wysokości, masy). Porządkowanie przedmiotów np. od najdłuższego do najkrótszego.³

3. Proste figury geometryczne

Zaznajamianie z kształtami i nazwami podstawowych figur: koła, prostokąta, kwadratu, trójkąta, czworokąta, pięciokąta itp. Rozpoznawanie kształtów tych figur w otoczeniu, na obrazach sytuacyjnych (np. część dachu o kształcie trójkąta) oraz odnajdowanie kształtów figur płaskich) na prostych bryłach (np. prostokątna, kwadratowa ściana pudełka). Rysowanie różnych figur płaskich za pomocą szablonów (np. obrysowywanie klocka), układanie ich z patyczków itp. Porównywanie długości boków kwadratów lub prostokątów przez ich przykładanie do siebie⁴.

4. Zbiory⁵

Przykłady klasyfikacji przedmiotów według cech jakościowych, np. koloru, wielkości, kształtu, przeznaczenia. Czynnościowe wyodrębnianie zbioru

przedmiotów spełniających dany warunek (tj. mających daną cechę) i formułowanie warunku, który spełniają elementy danego zbioru.⁶

Uwzględnienie dwu cech przy klasyfikacji; ćwiczenia związane z wyodrębnianiem podzbiorów oraz z szukaniem części wspólnej i złączenia zbiorów.⁷

5. Klasyfikacja zbiorów ze względu na ich liczebność

Porównywanie liczebności zbiorów bez przeliczania elementów (np. przez łączenie elementów w pary); określenia: **tylko samo, więcej, mniej**. Pośrednie porównywanie liczebności dwóch zbiorów przez zestawienie ich z trzecim zbiorem (przechodność)⁸. Porządkowanie danego układu zbiorów według ich liczebności.⁹

6. Liczby naturalne od 0 do 10

Liczenie przedmiotów; niezależność liczby przedmiotów od sposobu liczenia.¹⁰ **Praktyczne posługiwanie się liczbą porządkową (np. trzecia ławka, pierwszy od góry, drugi od lewej).**

Doliczanie i odliczanie jako praktyczne czynności dodawania i odejmowania. Porównywanie liczebności danych zbiorów i stwierdzanie, o ile się różnią, (*o dwa, o trzy, o cztery, ..., o 2 więcej, o 2 mniej*).

Cyfy jako symbole liczb; zapisywanie liczb od 0 do 10 za pomocą cyfr i ich odczytywanie.¹¹ Zero jako liczebność zbioru pustego.¹²

Porównywanie liczb z użyciem znaków: $>$, $<$, $=$.
Porządkowanie danych liczb od najmniejszej do największej i odwrotnie — od największej do najmniejszej.

7. Dodawanie i odejmowanie w zakresie 10 (rozpocząć w trakcie realizacji poprzedniego tematu, po wprowadzeniu liczb od 1 do 5)

Dodawanie liczb, znak $+$. Rozkładanie liczb na składniki. Związek między dodawaniem liczb a łączeniem zbiorów rozłącznych (na konkretnych przykładach)¹³

Odejmowanie jako działanie odwrotne do dodawania, znak $-$.¹⁴ Związek między różnicą liczb a różnicą zbioru i jego podzbioru.¹⁵ **Dodawanie i odejmowanie w zakresie 10 ze szczególnym uwzględnieniem dopełniania do 10 i odejmowania od 10, m. in. wypełnianie prostych tabelek na dodawanie i odejmowanie liczb oraz ilustrowanie dodawania i odejmowania na osi liczbowej i za pomocą grafów strzałkowych.**¹⁶ Praktyczne poznawanie i korzystanie

z przemienności dodawania (w zadaniach i obliczeniach). Działania typu:
 $4+0=4$, $5-5=0$, $5-0=5$ ¹⁷

8. Proste zadania tekstowe (uwzględniać przy realizacji każdego działu programowego)

Stopniowe zaznajamianie z budową zadań tekstowych; dostrzeganie, co w zadaniu jest dane, co jest poszukiwane i jakie są zależności między tymi wielkościami.¹⁸ **Rozwiązywanie prostych zadań tekstowych** (różnymi metodami). **Układanie zadań** do praktycznej sytuacji, do rysunku, do schematu, do pytania, do odpowiedzi oraz do działania arytmetycznego. Przekształcanie zadań.⁹

9. Liczba jako wynik pomiaru

Porównywanie, dodawanie i odejmowanie długości, pojemności i masy, mierzonych za pomocą dowolnie obranej jednostki (np. patyczka, szklanki)²⁰.

Mierzenie odcinków za pomocą linijki z podziałką centymetrową, rysowanie odcinka o danej liczbie centymetrów, **porównywanie długości odcinków**.

Wskazywanie na osi liczbowej punktu odpowiadającego danej liczbie (od 0 do 10); znajdowanie liczby odpowiadającej wskazanemu punktowi osi. Liczby większe lub liczby mniejsze od danej liczby na osi. Liczby leżące pomiędzy dwiema danymi liczbami.²¹

10. Równania

Zapis równania odpowiadającego sytuacji danej w zadaniu tekstowym.²² Pojęcie liczby niewiadomej, symbol literowy (np. x)²³. Rozwiązywanie równań typu: $x+5=8$, $5+x=8$, $x-2=4$ przez czynności na przedmiotach materialnych.²⁴ Układanie zadań tekstowych do danego równania.²⁵ Rozwiązywanie zadań tekstowych z wykorzystaniem równań.²⁶ Użycie grafów strzałkowych do przedstawiania i rozwiązywania równań typu: $x+5=8$, $x-2=4$.²⁷

11. Rozszerzanie zakresu liczbowego do 20

Przeliczanie kilkunastu przedmiotów z wyodrębnianiem dziesiątki i jedności.²⁸) **Pisanie i czytanie liczb od 0 do 20**, przedstawianie ich na osi liczbowej oraz porównywanie.

12. Dodawanie i odejmowanie w zakresie 20

Dodawanie i odejmowanie typu: $10 + 5$, $5 + 10$, $15 - 10$, $15 - 5$, $12 + 3$, $15 - 3$, $15 - 12$, $18 + 2$.²⁹ **Dodawanie i odejmowanie z przekroczeniem progu dziesiątkowego.**³⁰ Wprowadzenie nawiasu.³¹

13. Mnożenie i dzielenie w zakresie 20

Przykłady sytuacji prowadzących do mnożenia jako dodawania jednakowych składników.³² Zapis i odczytywanie sumy jednakowych składników w postaci iloczynu. Znak mnożenia.

Dzielenie jako działanie odwrotne do mnożenia. wykonywanie na konkretnych przykładach mieszczących i podziału. Znak dzielenia.³³

14. Rozszerzanie zakresu liczbowego do 100

Liczenie dziesiątkami (np. *od 20 do 70*) **oraz kolejno** (np. *od 65 do 75*). **Zapis liczby dwucyfrowej, wyodrębnianie cyfry dziesiątek i cyfry jedności** (w szczególności dla liczb typu: 22, 55, 26, 62). **Porównywanie liczb dwucyfrowych** (np. $30 < 35$, $27 < 30$, $62 > 26$). Zamiana 1 metra na 100 centymetrów.

Dodawanie i odejmowanie typu: $20 + 60$, $80 - 20$, $30 + 4$, $34 - 4$, $34 - 30$.³⁴

15. Wiadomości i umiejętności praktyczne (do wplatania w materiał podstawowy)

Odczytywanie godzin na zegarze. **Nazwy dni tygodnia i ich kolejność.**

Rodzaje pieniędzy: banknoty i monety. **Liczenie pieniędzy.**

Stopniowe wprowadzanie jednostek długości (centymetr, metr), jednostek używanych przy ważeniu (dekagram, kilogram) i jednostki pojemności (litr).³⁵

KLASA II

1. Zbiory

Znajdowanie części wspólnej, złączenia zbiorów i różnicy zbiorów oraz wyodrębnianie podzbioru.³⁶ Zbiór pusty. Przykłady rozkładania zbioru na podzbiory rozłączne.

2. Pogłębianie wiadomości dotyczących dodawania i odejmowania w zakresie 20

Powtórzenie liczb od 0 do 20; ich miejsce na osi liczbowej. Powtórzenie dodawania i odejmowania w zakresie 20 (bez przekraczania i z przekraczaniem progu dziesiątkowego) oraz rozwiązywania zadań tekstowych i równań. Wprowadzanie nazw: „składniki”, „suma”, „różnica”.³⁷ Praktyczne poznanie i stosowanie przemienności i łączności dodawania.³⁸

Dodawanie i odejmowanie zera.

Porównywanie różnicowe (o tyle więcej, o tyle mniej, o ile więcej, o ile mniej).

3. Dodawanie i odejmowanie w zakresie 100

Powtórzenie zapisu liczb do 100 z wyróżnianiem cyfry dziesiątek i cyfry jedności.

Dodawanie i odejmowanie w zakresie 100 różnymi sposobami, bez przekraczania i z przekraczaniem progu dziesiątkowego.³⁹

Wypełnianie tabelki na dodawanie i odejmowanie ze szczególnym uwzględnieniem działań odwrotnych i łączenia dwóch działań.

Algorytmy dodawania i odejmowania pisemnego.

Rozwiązywanie zadań tekstowych. Rozwiązywanie równań typu: $x + 15 = 48$, $15 + x = 48$, $x - 5 = 37$, wraz z układaniem i rozwiązywaniem odpowiednich zadań tekstowych.⁴⁰

4. Mnożenie i dzielenie liczb jednocyfrowych w zakresie 30⁴¹

Powtórzenie mnożenia z rozszerzeniem zakresu iloczynów do 30.⁴²

Nazwy: „czynniki”, „iloczyn”.⁴³ Praktyczne poznanie i stosowanie przemienności mnożenia i rozdzielności mnożenia względem dodawania⁴⁴. Mnożenie przez 1 i przez 0. Umowy dotyczące kolejności wykonywania działań.⁴⁵

Zaznaczanie na osi liczbowej wielokrotności⁴⁶ danej liczby (np. 0, 3, 6, 9, 12, 15 itd.). Zadania na mieszczanie i podział. Dzielenie liczby przez liczbę jako działanie odwrotne do mnożenia.⁴⁷ Nazwa „iloraz”. Liczby parzyste i nieparzyste. Łatwe przykłady wyjaśniające znaczenie zwrotów typu: „4 razy dłuższy”, „4 razy droższy”, „4 razy tyle”, „4 razy więcej”, „4 razy mniej”.⁴⁸

Rozwiązywanie zadań tekstowych wymagających użycia jednego lub dwóch działań. Rozwiązywanie równań typu $6 \cdot x = 12$.⁴⁹

5. Geometria

Rozpoznawanie odcinków prostopadłych i odcinków równoległych w otoczeniu, na modelach brył i figur płaskich (np. w mozaikach); wykorzystanie geoplanu, krutek w zeszytcie, ekierki i dwukrotnie zgiętej kartki.⁵⁰

Konstruowanie łamanych, prostokątów i trójkątów o wierzchołkach w węzłach sieci kwadratowej (z wykorzystaniem geoplanu lub krutek w zeszytcie). Konstruowanie różnych figur złożonych z danej liczby kwadratów jednostkowych, obliczanie obwodów takich figur (na konkretnych przykładach)⁵¹. **Liczba kwadratów jednostkowych w danym prostokącie (o długości boków wyrażonych całkowitą liczbą krutek).**

6. Mnożenie i dzielenie w zakresie 100

Różne sposoby obliczania iloczynów w zakresie 100 z wykorzystaniem rozdzielności mnożenia względem dodawania⁵².

Pogłębianie rozumienia własności mnożenia i dzielenia (przez konkretne ćwiczenia). Przedstawianie liczby w postaci zapisu: $47 = 40 + 7 = 4 \cdot 10 + 7$.

Rozbudowywanie zadań tekstowych (przekształcanie zadań prostych w złożone). Rozwiązywanie zadań tekstowych złożonych, wymagających użycia dwóch działań (np. dodawania i mnożenia)⁵³.

Łatwe zadania tekstowe (rozmieszczanie, rozdawanie) przygotowujące do dzielenia z resztą (bez wprowadzania znaku dzielenia z resztą).⁵⁴ Praktyczne rozumienie pojęcia podzielności liczb (na konkretnych przykładach), związek z wielokrotnościami⁵⁵.

7. Przykłady ułamków ($\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$)

Półowa — podział na dwie równe części, ćwierć — podział na cztery równe części. Zamiany jednostek (np. $50\text{ cm} = \frac{1}{2}\text{ m}$, $\frac{1}{4}\text{ kg} = 25\text{ dag}$, $\frac{1}{4}\text{ h} = 30\text{ min}$, $\frac{1}{4}\text{ h} = 15\text{ min}$). Proste zadania z użyciem słów „półtora”, „dwa i pół” itd.⁵⁶

8. Rozszerzanie numeracji do 1000

Wyodrębnianie setek, dziesiątek i jednośc. Przedstawianie liczb w postaci $425 = 400 + 20 + 5 = 4 \cdot 100 + 2 \cdot 10 + 5 \cdot 1$. Wymawianie i pisanie liczebników. Porównywanie liczb trzycyfrowych, np. $421 > 390$. Dodawanie i odejmowanie typu: $300 + 400$, $700 - 300$, $300 + 48$, $348 - 48$, $348 - 300$.

9. Wiadomości i umiejętności praktyczne (do wplatania w materiał podstawowy)

Odczytywanie wskazań termometru⁵⁷.

Jednostki długości, pojemności oraz jednostki używane przy ważeniu (m, cm, mm, l, kg, dag); stopniowe wdrażanie uczniów do posługiwania się skrótami nazw jednostek.

Liczenie pieniędzy, płacenie. Zamiana złotych na grosze i odwrotnie⁵⁸.

Jednostki czasu: doba, godzina, minuta. Odczytywanie wskazań zegara.

Praktyczne zapoznanie się z kalendarzem, pisanie dat. Znaki rzymskie I—XII.

Zadania dotyczące czasu.

KLASA III

1. Dodawanie i odejmowanie w zakresie 100

Powtórzenie numeracji w zakresie 100, dodawania i odejmowania (różnymi sposobami) oraz odpowiednich zadań tekstowych i równań typu: $x + 23 = 37$, $23 + x = 37$, $x - 12 = 36$.

Rozwiązywanie równań typu: $65 - x = 11$. Powtórzenie i pogłębienie rozumienia własności dodawania i odejmowania.

Zmiany sumy lub różnicy w zależności od zmian składników, odjemnej i odjemnika (na prostych przykładach), porównywanie sum i różnic typu: $18 + 46 < 20 + 46$, $35 - 15 < 35 - 12$, $81 - 27 > 75 - 27$.⁵⁹

2. Mnożenie i dzielenie w zakresie 100

Praktyczne poznawanie i stosowanie rozdzielności mnożenia i dzielenia względem dodawania i odejmowania oraz łączności mnożenia.⁶⁰ Mnożenie liczb jednocyfrowych (tabliczka mnożenia) i odpowiednie przypadki dzielenia.⁶¹ Użycie nawiasów przy dwóch działaniach, kolejność wykonywania działań.

Dzielenie liczby przez 1, dzielenie liczby przez nią samą. Badanie podzielności liczby przez 2, 5 i 10.⁶²

Porównywanie ilorazowe (tyle razy więcej, tyle razy mniej, ile razy więcej, ile razy mniej).⁶³

Dzielenie z resztą. Sprawdzanie dzielenia z resztą.⁶⁴

3. Dodawanie i odejmowanie w zakresie 1000

Powtórzenie numeracji w zakresie 1000 ze zwróceniem uwagi na dziesiątkowy system liczenia. Dodawanie i odejmowanie różnymi sposobami. Algorytm dodawania i odejmowania pisemnego⁶⁵.

4. Geometria

Odróżnianie odcinków od linii krzywych i łamanych. Konstruowanie różnorodnych figur w sieci kwadratowej i badanie ich własności. Ćwiczenia związane z intuicyjnym rozumieniem pojęcia prostej⁶⁶. **Rozpoznawanie odcinków i ścian prostopadłych oraz odcinków i ścian równoległych** w otoczeniu, na modelach i na rysunkach. Określanie położenia odcinków i ścian — pozioma, pionowa, ukośna, pochyła.

Rysowanie odcinków równoległych i odcinków prostopadłych za pomocą szablonów (np. przez obrysowywanie brzegów linijki i ekerki)⁶⁷.

Mierzenie długości odcinków i obliczanie długości łamanej, obwodu trójkąta, czworokąta itp. **Obliczanie obwodu prostokąta**⁶⁸. Kreślenie odcinków i prostokątów w skali np., $1 : 2$, $2 : 1$, $1 : 4$, $4 : 1$, $1 : 1$.

5. Mnożenie i dzielenie (bez reszty i z resztą) w zakresie 1000

Powtórzenie i pogłębienie rozumienia własności mnożenia.

Zadania tekstowe o dwóch działaniach (np. dodawanie i mnożenie).

Ujmowanie rozwiązania w jednym zapisie jako krótkie podsumowanie sposobu postępowania⁷⁰. Rozwiązywanie równań odpowiadających zadaniom tekstowym o dwóch działaniach, np. $3 \cdot x + 4 = 19$ ⁷¹.

Mnożenie przez dziesiątki i setki. Praktyczne zastosowanie rozdzielności mnożenia względem dodawania do obliczania iloczynów typu: $3 \cdot 247$, $20 \cdot 24$. Algorytm mnożenia sposobem pisemnym przez liczby jednocyfrowe i dwucyfrowe.⁷²

Zastosowanie rozdzielności dzielenia względem dodawania do dzielenia przez liczbę jednocyfrową (np. $412 : 4 = 400 : 4 + 12 : 4$) Dzielenie typu $600 : 2$, $600 : 20$, $600 : 200$. Algorytm dzielenia sposobem pisemnym przez liczbę jednocyfrową (bez reszty lub z resztą)⁷³.

6. Ułamki o mianownikach nie przekraczających 10

Przykłady ułamków o mianownikach 2, 3, 4 itd. Porównywanie ułamków na konkretnych w bardzo prostych przypadkach (np. $\frac{1}{3} < \frac{1}{2} \cdot \frac{4}{6} = \frac{2}{3}$). Przy-

kłady dodawania i odejmowania ułamków, np. $\frac{2}{5} + \frac{1}{5} = \frac{3}{5}$.⁷⁴ Przykłady obliczania ułamka danej liczby.

7. Wyrażenia dwumianowane i ułamki dziesiętne

Wyrażenia dwumianowane; zapis wyrażenia dwumianowanego za pomocą ułamka dziesiętnego w łatwych przypadkach, np. $2\text{ m } 75\text{ cm} = 2,75\text{ m}$; $7\text{ zł } 20\text{ gr} = 7,20\text{ zł}$; $1\text{ cm } 3\text{ mm} = 1,3\text{ cm}$.⁷⁵

Dodawanie i odejmowanie wyrażen dwumianowanych związanych z miarzeniem, ważeniem i płaceniem.

8. Rozszerzanie zakresu liczbowego do miliona

Dziesiątkowy system pozycyjny⁷⁶. Porównywanie liczb wielocyfrowych. Zapisywanie i odczytywanie liczby w zakresie 1 000 000.⁷⁷ Bardzo proste przypadki pamięciowego dodawania, odejmowania, mnożenia i dzielenia⁷⁸.

9. Wiadomości i umiejętności praktyczne (do wplatania w materiał podstawowy)

Pogłębienie i rozszerzenie wiadomości o miarach długości. **Zadania i ćwiczenia związane z mierzeniem odcinków z daną dokładnością** (np. długość zeszytu z dokładnością do centymetra, długość klasy z dokładnością do metra). Kilometr, milimetr, skróty: km, mm.

Różnorodne zadania i ćwiczenia związane z mierzeniem pojemności i ważeniem. Gram (g), dekagram (dag), kilogram (kg), kwintal (q), tona (t). Brutto, netto, tara.

Odczytywanie temperatury na termometrze (bez unikania temperatur ujemnych).

Zadania dotyczące ilości, ceny i wartości⁷⁹.

Odczytywanie wskazań zegara (w zakresie godzin i minut). Powtórzenie obliczeń zegarowych i kalendarzowych (z godzinami i minutami)⁸⁰. Sekundy. **Pisanie dat**.

ZAGADNIENIA ZWIĄZANE Z REALIZACJĄ PROGRAMU

Podstawowe treści nauczania mają układ spiralny. Przy właściwej realizacji programu, wiedza matematyczna dziecka powinna stopniowo układać się w logicznie powiązany system, a zarazem powinna zmniejszać się rola

myślenia konkretno-obrazowego na rzecz pojęciowego.

Ważne jest, by nie narzucać dzieciom sposobu myślenia dorosłych. Do wszystkich podstawowych pojęć matematycznych uczniowie powinni dojść drogą samodzielnych poszukiwań, odpowiednio organizowanych przez nauczyciela i ukierunkowanych merytorycznie stosownie do programu nauczania. Zgodnie z zasadą pogłębienia, droga ta biegnie od swobodnej zabawy (głównie w przedszkolu i w klasie I), przez świadome czynności na przedmiotach materialnych, do pojęć ogólnych. Ważną funkcję pełnią tu różnorodne schematy graficzne będące ogniwem pośrednim między konkretną sytuacją a jej odpowiednikiem abstrakcyjnym.

Trzon programu stanowią zagadnienia arytmetyczne, które powinny być opanowane przez uczniów tak, by stanowiły wiedzę trwałą i operatywną.

Koncentrując się na najważniejszych aspektach nauczania w poszczególnych klasach, można stwierdzić, że klasa I to okres kształtowania się w umysłach uczniów podstawowych pojęć arytmetycznych, klasa II to okres krystalizowania się tych pojęć, poznawania własności działań i opanowywania podstaw techniki rachunkowej, natomiast klasa III to okres pogłębiania i utrwalania znajomości czterech działań arytmetycznych i stopniowego osiągnięcia biegłości rachunkowej. W klasie I uczeń styka się — na ogół po raz pierwszy — z wieloma pojęciami (do poznania niektórych z nich jest wstępnie przygotowany już w przedszkolu), zaczyna systematycznie stosować zapis symboliczny (za pomocą cyfr i innych znaków), w szczególności zaczyna rozumieć dodawanie i odejmowanie jako działania na liczbach (np. dziecko przychodzące do szkoły powinno rozumieć, że 2 jabłka i 3 jabłka to razem 5 jabłek; w klasie I stopniowo z biegiem czasu nabiera sensu równość $2 + 3 = 5$ oderwana od konkretnej sytuacji). W klasie II i III pojawia się znacznie mniej nowych pojęć natomiast powoli i stopniowo wzrasta rola abstrakcji w myśleniu dziecka (choć wciąż jeszcze dominuje myślenie konkretno-obrazowe).

W programie każdej klasy wyodrębnione są treści podstawowe, które powinny być zrealizowane w całości; należyte ich opanowanie przez uczniów jest niezbędne dla realizacji programu następnej klasy, toteż należy poświęcić im odpowiednio dużo czasu.

Oto syntetyczny wykaz treści podstawowych:

Klasa I

- pojęcie liczby naturalnej i jej zapis cyfrowy (do 100);
- pojęcie dodawania i odejmowania jako działań wzajemnie odwrotnych;

- umiejętność sprawnego wykonywania tych działań w zakresie 20;
- rozwiązywanie i układanie prostych zadań tekstowych dotyczących dodawania i odejmowania;
- mierzenie odcinków, liczenie pieniędzy, znajomość dni tygodnia.

Klasa II

- umiejętność dodawania i odejmowania w zakresie 100 (biegła w zakresie 20 i na pełnych dziesiątkach);
- pojęcie mnożenia i dzielenia jako działań wzajemnie odwrotnych;
- umiejętność mnożenia liczb jednocyfrowych do 100, biegle mnożenie i dzielenie w zakresie 30;
- rozwiązywanie prostych zadań tekstowych (wymagających użycia jednego lub dwóch działań);
- proste obliczenia pieniężne.

Klasa III

- praktyczna znajomość dziesiętkowego systemu pozycyjnego;
- rozumienie i stosowanie własności czterech działań arytmetycznych i związków między nimi, kolejność wykonywania działań;
- biegle mnożenie i dzielenie w zakresie 100;
- rozwiązywanie nietrudnych zadań tekstowych złożonych;
- umiejętność stosowania algorytmów pisemnego dodawania i odejmowania oraz mnożenia i dzielenia przez liczbę jednocyfrową;
- praktyczna znajomość pojęć prostokątów i równoległości, obliczanie obwodów prostokątów;
- praktyczne obliczenia dotyczące mierzenia długości, ważenia, płacenia, zegara i kalendarza.

Pozostałe tematy wymienione w programie służą pogłębianiu i rozszerzaniu materiału podstawowego. Można wyróżnić ich trzy funkcje:

- wspierającą, służebną w stosunku do treści podstawowych (np. równania mają służyć pogłębianiu rozumienia działań i ułatwianiu rozwiązywania zadań tekstowych, grafy i tabelki mają upogłodzić pewne abstrakcyjne pojęcia arytmetyczne i ułatwić uczniom ich opanowanie);
- propedeutyczną, polegającą na stworzeniu uczniowi okazji do zebrania niezbędnych doświadczeń i kształcenia odpowiednich intuicji potrzebnych dla zrozumienia pojęć wprowadzanych lub pogłębianych i utrwalanych później (np. mnożenie i dzielenie w klasie I);
- stymulującą, pobudzającą i wzmagającą rozwój umysłowy dziecka.

Funkcje te nie wykluczają się wzajemnie. Na przykład, zbiory w nauczaniu początkowym pełnią funkcję wspierającą (lepsze rozumienie dodawania, przygotowanie do nauki o zbiorach w klasach wyższych) oraz stymulującą (rozmaite ćwiczenia, np. z klockami logicznymi).

Opracowywanie tematów nie przeznaczonych do trwałego opanowania ma sens tylko wówczas, gdy uczniowie są świadomi podjętego zadania i aktywnie starają się je wykonać. W przypadku opóźnień w realizacji materiału lepiej jest, niektóre z tych tematów pominąć, niż traktować je werbalnie, pośpiesznie, bez korzyści dla uczniów.

Program nauczania początkowego matematyki, jakkolwiek jednolity dla całego szkolnictwa podstawowego, jest elastyczny i daje nauczycielowi możliwość dostosowania zakresu treści do warunków dydaktyczno-wychowawczych, m. in. wiedzy i możliwości poznawczych swych uczniów. Rozmaite warianty realizacji zadań programowych podane są w części „Uwagi o realizacji programu”; słowa „można”, „warto” itp. należy w tym kontekście interpretować jako: „nauczyciel ma prawo postąpić zgodnie z podaną sugestią, ma też prawo z niej zrezygnować i wybrać inne rozwiązanie metodyczne”.

Kolejność haseł arytmetycznych w tekście programu danej klasy jest kolejnością zalecaną.

Pewne sugestie zmian kolejności opracowywania materiału podane są w części poświęconej sposobom realizacji programu. Zagadnienia geometryczne powinny być odpowiednio wplatanie między arytmetyczne, a wiadomości i umiejętności praktyczne — związane z tematyką innych przedmiotów i bieżącymi sprawami szkoły. Nieprzemysłane przedstawienie treści może zakłócić logiczny układ opanowywanych pojęć i utrudnić ich zrozumienie przez dzieci.

Zakładają się ogólnie, że przed przystąpieniem do nowego tematu programowego nauczyciel zorganizuje ćwiczenia powtórzeniowe: przypomnienie niezbędnych wiadomości, będące zarazem wstępem do nowego tematu. Z tego powodu w dziale „Treści kształcenia” materiał do powtórzenia nie jest podawany, chyba że powtórzenie wiąże się z istotnym rozszerzeniem zakresu treści.

Ze względu na różnice uzdolnień uczniów i niejednakowe tempo pracy należy starać się stosować nauczanie indywidualizowane i zróżnicowane. Najkorzystniejsze jest zróżnicowanie spontaniczne: wszyscy uczniowie otrzymują to samo zadanie, które jednak tak zostało dobrane, że każdy może pracować zgodnie ze swymi możliwościami i dojść choćby do częściowych wyników poszerzających jego wiedzę. Ponadto przy pewnego typu

zadaniach, jednym uczniom mogą być potrzebne pomocnicze manipulacje konkretami, podczas gdy innym wystarczy wykonanie analogicznych czynności w myśli, a jeszcze inni rozwiążą zadanie bez odwoływania się do jakichkolwiek czynności.

Ćwiczenia wykonywane przez uczniów w szkole powinny być różnorodne, naświetlać poznawane pojęcia z rozmaitych punktów widzenia, umożliwiać rozumienie wzajemnych związków między różnymi zagadnieniami, a także pogłębiać i utralać podstawowe wiadomości.

Nauczanie matematyki w klasach I—III powinno opierać się na rozwiązywaniu odpowiednio dobranych, interesujących ucznia problemów. Przy tematach arytmetycznych należy stopniowo przechodzić od problemów przedstawionych konkretnie i rozwiązywanych przez manipulacje przedmiotami, do problemów sformułowanych słownie i rozwiązywanych za pomocą działań arytmetycznych. Możliwość takiego przejścia zależy od ogólnego rozwoju umysłowego ucznia i od zdobywanych przezeń doświadczeń poznawczych. Prawidłowe kierowanie uczeniem się dziecka może ten proces przyspieszyć, nauczyciel musi jednak stale zwracać uwagę na to, aby przez stawianie dziecku nadmiernych wymagań nie zahamować jego rozwoju.

Pożądane jest, aby wszelkie wypowiedziane na lekcji reguły i prawa arytmetyczne stanowiły podsumowanie świadomej działalności uczniów, którzy powinni być wewnętrznie przekonani o słuszności tych reguł i powinni starać się formułować je własnymi słowami. Nie należy więc podawać gotowych schematów postępowania, które uczeń miałby opanować przez wielokrotne powtarzanie i ćwiczenie, ani tym bardziej wymagać uczenia się na pamięć jakichkolwiek praw.

Można uznać, że dziecko zna własności działań, gdy umie poprawnie użyć ich w zadaniach, gdy zdaje sobie sprawę z zakresu ich stosowalności, gdy korzysta z nich świadomie a nie mechanicznie. Wówczas prawa te stają się podstawą właściwego kształtowania techniki rachunkowej (rozumianej jako umiejętność sprawnego i ekonomicznego wykonywania danych działań na danych liczbach). Z drugiej strony doskonaląc rozumnie technikę rachunkową pogłębia się i utrwała znajomość własności działań. Ważne jest, by nie narzucać dziecku z góry jakichś określonych sposobów wykonania obliczeń; przy każdym nowym zagadnieniu rachunkowym powinno rozpoczynać się od prób różnorodnego podejścia do problemu i starać się, by — w miarę swych możliwości — dzieci same proponowały jeszcze inne metody.

Rachunek pamięciowy trzeba ćwiczyć w każdej klasie, w ciągu całego

roku szkolnego. Należy przez to rozumieć zdobywanie i doskonalenie umiejętności wykonania prostych obliczeń w pamięci (np. dodanie $8 + 5$ przez rozłożenie $8 + 2 + 3$); natomiast zapamiętanie wyników (np. pamiętanie tego, że $8 + 5 = 13$) powinno przyjść później. Przedwczesne dążenie do pamięciowego opanowania wyników działań i zautomatyzowania obliczeń może okazać się szkodliwe dla zrozumienia sensu wykonywanych rachunków. Biegłość w obliczeniach jest ostatnią fazą uczenia się danego zagadnienia arytmetycznego; powinien ją poprzedzać dostatecznie długi okres poszukiwania różnych sposobów wykonywania obliczeń i poznawania własności działań.

Zadania tekstowe stanowią podstawę pracy na lekcjach matematyki, zarówno przy wprowadzaniu nowego materiału, jak i przy stosowaniu nabytej wiedzy. Rozwiązując zadania tekstowe uczniowie wyrabiają sobie umiejętność spostrzegania i formułowania związków między wielkościami oraz rozwijają umiejętność logicznego rozumowania. Tematy zadań najlepiej czerpać z życia codziennego i najbliższego otoczenia uczniów. Jednym z założeń programu jest to, że realizacja wszystkich tematów arytmetycznych ma być połączona z rozwiązywaniem adekwatnych zadań tekstowych, toteż nie ma potrzeby powtarzania tego każdorazowo przy poszczególnych tematach. Zanim uczniowie nauczą się rozwiązywać zadania danego typu, warto zachęcać ich do manipulacyjnego odtwarzania sytuacji, o której mowa w zadaniu (za pomocą jakichś konkretów, np. patyczków) i odnajdywania w ten sposób poszukiwanej wielkości. Kształcące jest rozwiązanie tego samego zadania kilkoma sposobami. Obok metod arytmetycznych należy (z umiarem) stosować układanie i rozwiązywanie odpowiednich równań.

Oprócz rozwiązywania zadań tekstowych trzeba organizować ćwiczenia odwrotne: układanie zadań przez uczniów do danej formuły, do sytuacji przedstawionej graficznie lub do danego równania. Wartościowe jest też przekształcanie zadań tekstowych przez: a) zachowanie tej samej fabuły i zmianę danych liczbowych, b) zmianę fabuły na analogiczną przy zachowaniu danych liczbowych, c) zastąpienie liczby danej przez niewiadomą, a niewiadomej — przez daną (w ten sposób zadanie np. na dzielenie może stać się zadaniem na mnożenie).

Dla lepszego uzmysłowienia uczniom struktury zadania tekstowego i rozwijania ich krytycyzmu warto dać czasem przykłady zadań, w których brakuje pewnych danych (np. „Jaś i Kasia zbierali grzyby. Kasia zebrała 5 grzybów. Ile zebrał Jaś?”), zadań, w których pewne dane są niepotrzebne, oraz zadań sprzecznych (np. „Na stole było 10 cukierków. Romek wziął 2 cukierki, a Stefek 4. Zostało 5 cukierków. Ile cukierków wzięli obaj chłopcy razem?”)

Od klasy I stopniowo, w coraz szerszym zakresie, uczniowie korzystają z linijki i innych przyrządów pomiarowych, poznają jednostki miar. Nie należy w klasach I—III kłaść nacisku na opanowanie skrótów nazw jednostek, jakkolwiek pożądane jest systematyczne przyzwyczajanie uczniów do stosowania skrótów najczęściej spotykanych w życiu codziennym.

W trakcie lekcji matematyki, w wieloletnim procesie, uczeń rozwija umiejętność formułowania myśli jasno i zwięźle, stopniowo wzbogacając swój słownik terminami matematycznymi. Jednak, przy wdrażaniu uczniów do poprawnego wypowiedzania się, należy zachować umiar, aby w trosce o precyzję nie tłumić ich spontanicznego myślenia i wysławiania się.

Należy przyzwyczajając uczniów do celowego, oszczędnego notowania kolejnych kroków wykonywanych obliczeń. Przy rozwiązywaniu trudniejszych zadań tekstowych dobrze jest pisać skrótowo niezbędne wyjaśnienia słowne (np. „ $30 : 2 = 15$ — liczba ołówków”).

Nauczyciel powinien zwracać uwagę na staranność pisma uczniów, na poprawne i czytelne pisanie cyfr, na właściwe stosowanie symboli, tak jednak, aby wymogi kaligraficzne nie wpływały ujemnie na rozwój myślenia matematycznego (zwłaszcza w przypadku dzieci mało sprawnych manualnie); trudności z należytym opanowaniem pisania nie mogą rzutować negatywnie na ocenę ucznia z matematyki.

Lekcje matematyki powinny — w miarę opanowywania przez uczniów umiejętności czytania ze zrozumieniem — przyczyniać się do wdrażania ich do samodzielnej pracy z tekstem podręcznika.

Zadania domowe z matematyki należy zlecać do wykonania uczniom systematycznie, lecz w niewielkiej ilości. W klasie I, albo nie zadajemy pracy domowej, albo najwyżej na około 15 minut pracy. W klasach II i III odrabianie lekcji z matematyki, u niezbyt sprawnego ucznia, nie powinno przekraczać 30 minut. Zadania domowe mają służyć utrwalaniu materiału, który został zrealizowany w klasie i z rozumiany przez uczniów, głównie z zakresu treści podstawowych; okazyjnie można też dawać ćwiczenia rozwijające inwencję ucznia, takie jak rysowanie ciekawych szlaczków. Należy przestrzegać zasady, że zadania domowe są łatwiejsze od rozwiązywanych w klasie i że nie zadaje się materiału nowego, po jednorazowym przerobieniu na lekcji.

Sprawy z matematyki (przeprowadzane z inicjatywy nauczyciela danej klasy lub nauczyciela metodyka) powinny służyć ocenie efektywności organizowanego przez niego procesu dydaktycznego i pracy całej grupy (uczniów danej klasy) i dać nauczycielowi wskazówki dalszego postępowania; natomiast ocena ucznia musi opierać się na znajomości jego całoro-

cznych poczynań, a nie tylko na wynikach sprawdzianów. Prawidłowa ocena ucznia jest możliwa tylko wówczas, gdy uwzględni się sposób jego rozumowania, a nie jedynie wyniki obliczeń; z tego powodu sprawdziany pisemne nie zastąpią wnikliwej obserwacji pracy ucznia i rozmowy z nim.

UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU

KLASA I

1. Dział „Stosunki przestrzenne” i cztery następne działy programu stanowią powtórzenie i rozszerzenie odpowiednich treści programu realizowanego w przedszkolu. Okres realizacji tych pięciu działów (orientacyjnie licząc, łącznie około 5 tygodni) należy traktować jako okres przystosowywania się dzieci do warunków szkolnych, sprawdzania ich wiedzy, wyrównywania zauważonych braków i pogłębiania rozumienia realizowanych zagadnień programowych. Ćwiczenia w tym okresie powinny mieć charakter w znaczym stopniu zabawowy; ważniejsza jest ich rola stymulująca i wspierająca, niż osiągnięcie określonej trwałej wiedzy.

2. Ćwiczenia orientacyjne, dotyczące stosunków przestrzennych, stanowią wstęp do geometrii. Np. słowo „wysoko” jest jakościowym (nie ilościowym) stwierdzeniem tego, że odległość rozpatrywanego przedmiotu od ustalonej poziomej płaszczyzny jest duża w porównaniu za analogicznymi odległościami innych przedmiotów. Ćwiczenia orientacyjne mogą mieć miejsce przy objaśnianiu spostrzeżeń robionych w trakcie wykonywania przez dzieci rozmaitych czynności (zwiedzanie szkoły, oglądanie ilustracji, rysowanie, układanie przedmiotów, zabawy ruchowe itp.), jak również przy opowiadaniu o czynnościach wykonywanych uprzednio (np. opis drogi do szkoły) lub przy czynności planowania (np. którędy pójdziemy do parku).

3. Wyodrębnianie i opisywanie cech wielkościowych — to przygotowanie ucznia do mierzenia i porównywania rozmaitych wielkości, przede wszystkim długości odcinków (np. określenie „długi” jest jakościowym odpowiednikiem określenia ilościowego typu: 5 m). Ćwiczenia te są okazją do wstępnego kształtowania rozumienia przechodniości pewnych relacji (np. jeżeli kijek brązowy jest tej samej długości co zielony, a zielony tej samej długości co czarny, to nie trzeba przykładać brązowego do czarnego, by stwierdzić, że są równe; podobnie — jeżeli pierwszy kijek jest krótszy od drugiego, a drugi od trzeciego, to pierwszy jest krótszy od trzeciego).

4. Zapoznavanie uczniów z figurami geometrycznymi nie może sprowadzić się tylko do percepcji wzrokowej i spostrzegania np., że „to jest kwadrat, a tamto nie”. Należy zorganizować różne zabawy i ćwiczenia (np. układanie mozaik), w czasie których dzieci będą miały okazję do samodzielnego badania własności figur przez obracanie modeli, przykładanie ich do siebie itp. Nie wprowadza się przy tym żadnych specjalnych terminów geometrycznych (poza nazwami samych figur); dzieci mają formułować swe spostrzeżenia własnymi słowami. Niektóre z własności, odkrytych przez dzieci, będą później przedmiotem bardziej systematycznego nauczania, np. uczniowie mogą stwierdzić, że w kwadracie boki są jednakowo długie, a w prostokącie nie są, mogą liczyć wierzchołki, krawędzie i ściany sześciangu („kostki”).

Warto zorganizować ćwiczenia wymagające komponowania ornamentów (szlaczków itp.) z poznawanych figur (np. przez przesuwanie danej figury), a także zachęcać dzieci do rysowania w domu regularnych, lecz różnorodnych szlaczków, dających okazję do licznych spostrzeżeń geometrycznych.

5. Treści działu „Zbiory” mają być potraktowane propedeutycznie; należy je przedstawiać na prostych, konkretnych przykładach.

6. Przez wyodrębnianie konkretnych zbiorów, których elementy spełniają dany warunek należy rozumieć np. wyodrębnianie klocków czerwonych przez ułożenie ich wszystkich wewnątrz pętli, wyodrębnienie zbioru dzieci z danej klasy, których nazwisko zaczyna się na samogłoskę itp.

„Formułowanie warunków, które spełniają elementy danego zbioru” to zadanie odwrotne, np. widząc, jakie przedmioty zostały zaliczone do danego zbioru, uczniowie podają warunek, jaki spełniają, elementy tego zbioru (i tylko one).

7. Przydatnymi ćwiczeniami są: rozkładanie klocków logicznych w dwóch zachodzących na siebie pętlach, układanie klocków w tabelkach prostokątnych, w tak zwanych schematach okienkowych i suwanie klocków wzdłuż „dróg” z symbolami cech położonymi względem siebie szeregowo lub równolegle.

Ćwiczenia dotyczące części wspólnej zbiorów w klasie I można ograniczyć do przypadków części wspólnej niepustej, a ćwiczenia dotyczące złączenia zbiorów — do przypadku zbiorów rozłącznych (bez używania nazw „część wspólna”, „zbiory rozłączne”).

8. Dzieci powinny uświadomić sobie przy tym, że zbiory przedmiotów mogą być równoliczne, chociaż np. elementy jednego z nich zajmują więcej miejsca (np. są bardziej rozrzucone).

W trakcie różnorodnych ćwiczeń dzieci powinny zrozumieć, że: 1) dwa zbiory równoliczne z trzecim są równoliczne (przechodniość równoliczności); 2) jeżeli pierwszy zbiór ma więcej elementów niż drugi, to zarazem drugi ma mniej elementów niż pierwszy; 3) jeżeli pierwszy zbiór ma mniej elementów niż drugi, a drugi mniej niż trzeci, to pierwszy ma na pewno mniej elementów niż trzeci (przechodniość nierówności).

9. Porządkowanie danego układu zbiorów według ich liczebności prowadzi do rozumienia miejsca danej liczby pomiędzy innymi.

10. Uczniowie powinni liczyć elementy tego samego zbioru różnymi sposobami (np. od lewej do prawej, od prawej do lewej, potem jeszcze inaczej) co pozwoli im zrozumieć, że wynik liczenia będzie zawsze ten sam.

11. Nauczyciel winien pokazać wzorcowy sposób pisania każdej cyfry i zwracać uwagę na staranność pisania cyfr przez uczniów.

12. Temat „Zero jako liczebność zbioru pustego” można realizować bez używania określenia „zbiór pusty”. Np. pokazuje się dzieciom pudełko, w których kolejno są 3 kredki, 2 kredki, 1 kredka, a w ostatnim pudełku nie ma żadnej. Dzieci otwierają pudełko i mówią, „ile jest kredek?” przy ostatnim pudełku mówią: „zero”. Można też powiedzieć: zero kredek.

13. Związek ten pokazujemy na konkretnych przykładach bez używania specjalnych terminów (takich jak „zbiory rozłączne”); np. mając 3 serwetki zielone i 5 żółtych, łączymy te dwa zbiory razem i pytamy, ile serwetek jest razem?

14. Odejmowanie powinno być wprowadzone jako działanie odwrotne do dodawania najpierw na poziomie konkretnych czynności (np. dołączamy 3 kasztany, potem wykonujemy czynność odwrotną: zabieramy 3 kasztany). Następnie stopniowo kształtujemy rozumienie działań odwrotnych na liczbach, np. tego, że działanie „odjąć 3” jest odwrotne do „dodać 3”.

W nauczaniu początkowym, mówiąc o „działaniach odwrotnych” mamy na myśli wzajemną odwrotność działań typu „dodać 5” i „odjąć 5” (oraz działań typu „pomnożyć przez 5” i „podzielić przez 5”); nie bierzemy natomiast pod uwagę odwracania odejmowania względem drugiej zmiennej (takiego jak przy równaniach typu: $7 - x = 4$).

15. Związek między odejmowaniem liczb a odejmowaniem zbioru i jego podzbioru, uczniowie powinni zaobserwować na prostych, konkretnych przykładach, np. mając zbiór 7 owoców i w tym 3 gruszki stwierdzają, że liczba owoców nie będących gruszkami wynosi $7 - 3$ (nie wymaga to używania nazwy „różnica zbiorów”).

16. Tabelki (tzw. tabelki funkcyjne, tabelki działań) oraz grafy strzałko-

we — to środki metodyczne służące upoglądowaniu i pogłębieniu rozumienia działań arytmetycznych, a także urozmaiceniu ćwiczeń. Należy je wprowadzać stopniowo, a następnie wykorzystywać (z umiarkowaniem) przy wszystkich tematach arytmetycznych.

17. Równość $5 + 0 = 5$ można zilustrować np. pokazując dwa woreczki. W pierwszym jest 5 kulek, drugi jest pusty; ile jest kulek w obu woreczkach razem? Podobnie demonstruje się równość $5 - 0 = 5$ oraz $5 - 5 = 0$.

18. Zadania tekstowe towarzyszą nauce arytmetyki od początku. Najpierw nauczyciel przedstawia takie zadania poglądowo, z ewentualnymi pokazami, i stawia odpowiednie problemy. Później uczniowie stopniowo przyzwyczajają się do czytania gotowych tekstów zadań, do ich analizowania, dostrzegania, co jest dane a co szukane, i jakie są zależności między rozważanymi liczbami.

19. Porównaj uwagi o zadaniach tekstowych w dziale „Konstrukcja i interpretacja programu” (odnoszące się do wszelkich równań w nauczaniu początkowym).

20. Kształtowanie pojęcia sumy i różnicy liczb nie jest pełne, gdy ograniczamy się do aspektu kardynalnego tych działań (tzn. do przykładów typu „ile sztuk” itp.). Konieczne jest powiązanie tych działań z dodawaniem i odejmowaniem rozmaitych wielkości. Na przykład, można zorganizować ćwiczenia polegające na wyszukiwaniu spośród przygotowanego zestawu klocka, którego długość jest równa sumie długości danych klocków, kreśleniu odcinka, którego długość jest równa sumie długości dwóch danych odcinków, równoważeniu na wadze dwóch ciężarków trzecim itp. W ten sposób wzbogaca się rozumienie pojęcia sumy. Analogiczne ćwiczenia dotyczą odejmowania.

Dział 9 można realizować przed działem 8 (można też je przeplatać).

21. Oś liczbowa wymaga odpowiedniego podejścia metodycznego; główną trudnością dla dzieci jest zrozumienie tego, że liczby na osi przedstawiają końce odcinków jednostkowych odkładanych kolejno od zera; zdarza się, że gdy dziecko rozpatruje np. liczby 0, 1, 2, 3, 4 na osi, to widzi 5 punktów, z czego dwa są skrajne (0 i 4), a trzy — pośrednie (1, 2 i 3), jednak nie rozumie, że 4 to liczba odcinków: od 0 do 1, od 1 do 2, od 2 do 3, od 3 do 4. Duże usługi może oddać podziałka centymetrowa, będąca doskonałym modelem osi liczbowej. Na podziałce mamy zaznaczone zero, co ułatwia wyjaśnianie miejsca tej liczby na osi.

Wprowadzenie osi liczbowej można więc połączyć z pomiarami długości za pomocą obranej przez nauczyciela lub uczniów jednostki miary. Szczegół-

nie nadają się tu klocki Cuisenaire'a (tzw. liczby w kolorach). Jednostką jest długość wybranego klocka (niekoniecznie jednostkowego). Klocki Cuisenaire'a można wykorzystać też przy innych tematach, jako jeden z wielu środków poglądowych.

Oś liczbową wykorzystujemy w trakcie opracowywania pierwszej dziesiątki. Później każdorazowo, gdy rozszerzamy zakres liczbowy (do 20, do 100 itd.), interpretujemy nowo poznane liczby na osi.

22. Równania w klasie I mają służyć lepszemu poznaniu struktury zadań tekstowych i metod ich rozwiązywania, a także pogłębianiu rozumienia związków dodawania z odejmowaniem. Wprowadzenie równań można poprzedzić ćwiczeniami typu $2 + \square = 5$; można też nie używać w ogóle kwadracików i od razu postawić uczniów przed problemem: jak zapisać warunek typu „2 dodać coś równa się 5”. Zapis równania pozwala w nowy sposób przedstawiać związki między składnikami a sumą, np. to, że warunek $x + 4 = 7$ jest równoważny warunkowi $x = 7 - 4$.

23. Symbol x w równaniu nie powinien być traktowany jako nowy znak matematyczny (taki jak $+$, $=$ itd.), lecz jako litera (występująca w niektórych słowach pochodzenia obcego, np. „taxi” czy „ixi”). Prócz litery x można używać innych, np. jeżeli niewiadomą jest liczba cukierków, można ją oznaczyć literą c , pisząc równanie np. $c + 4 = 7$.

24. Rozwiązywanie równań za pomocą czynności na przedmiotach powinno poprzedzać inne metody. Np. równanie $x - 3 = 5$ odpowiadające zadaniu tekstowemu: „Była grupka chłopców; trzech wyszło, pięciu zostało. Ilu ich było na początku?” można rozwiązywać układając patyczki oznaczające tych uczniów, którzy wyszli, i tych którzy zostali. Taką metodą można też próbować rozwiązywać w klasie I równania najtrudniejszego typu: $7 - x = 4$.

25. Oprócz układania równań do danego zadania tekstowego, bardzo kształcące jest ćwiczenie odwrotne: do danego równania ułożyć zadania tekstowe. Uczniowie mogą nad tym pracować indywidualnie, a następnie porównywać wyniki; okaże się, że do jednego równania można ułożyć wiele zadań tekstowych o różnej treści. Przyczynia się to do rozumienia analogii między takimi zadaniami, a tym samym do kształtowania pojęć ogólniejszych.

W klasie I nie przewiduje się rozwiązywania równań oderwanych od zadań tekstowych lub konkretnych przykładów. W żadnym wypadku nie należy w klasach I—III rozwiązywać równań typowymi metodami algebry szkolnej, mówiąc np. o „przenoszeniu na drugą stronę ze zmianą znaku”.

Aby dzieci intuicyjnie odczuły, co to znaczy, że dana liczba jest rozwiązaniem równania, warto czasem w miejsce niewiadomej w równaniu napisanym na tablicy umieszczać kartki z rozmaitymi liczbami, pytając za każdym razem: „Czy to prawda?”.

26. Układanie i rozwiązywanie równań jest jedną z metod rozwiązywania zadań tekstowych w klasach I—III. Równoległe z wykorzystywaniem równań należy uwzględniać metody arytmetyczne.

27. Grafy stanowią jeden ze środków pomocniczych ułatwiających rozwiązywanie równań pewnych typów. Uczeń może jednak rozwiązywać równanie bez posługiwania się grafami, np. w pamięci.

28. Przy rozszerzaniu numeracji do 20 i do 100 należy zwracać uwagę na poprawne i wyraźne wymawianie liczebników oraz na zapis cyfrowy liczb (miejsce jedności i miejsce dziesiątek). Ze względów dydaktycznych wskazane jest nieznaczne przekraczanie wymienionego w programie zakresu, np. przy rozszerzaniu zakresu liczb do 20, dzieci powinny poznać się z liczbami 21, 22 i kilkoma dalszymi, podobnie przy stu powinny liczyć jeszcze: sto jeden, sto dwa itd. Przyczynia się to m. in. do uświadomienia dzieciom, że nie ma największej liczby naturalnej.

29. Moment wprowadzenia słów „plus” i „minus” pozostawia się do uznania nauczyciela; może to nastąpić już w klasie I, może też być odłożone do klasy II lub III.

30. Zaleca się stosowanie różnorodnych sposobów przekraczania progu dziesiątkowego, m. in. obok podstawowego sposobu $9 + 5 = 9 + 1 + 4$ warto pokazać uczniom sposób $5 + 9 = 5 + 10 - 1$, ilustrując ten sposób poglądowo (np. przez opis płacenia kwoty 5 zł + 9 zł odpowiednimi monetami z wydaniem 1 zł reszty).

Dla pogłębiania rozumienia działań i rozwijania inwencji dzieci warto stosować w klasach I—III rozmaite liczydła planszowe.

31. Wprowadzenie nawiasu w klasie I ma charakter propedeutyczny, ułatwiający m. in. zrozumienie sposobów przekraczania progu dziesiątkowego.

32. Mnożenie to w klasie I temat propedeutyczny. Należy wprowadzać je na bardzo prostych przykładach w zakresie 20. Obliczanie iloczynów sprowadza się do dodawania tego samego składnika, np. $3 \cdot 5 = 5 + 5 + 5$. Trudniejszych pojęciowo przypadków typu $1 \cdot 5$ oraz $0 \cdot 5$ można nie omawiać.

33. Dzielenie polega na szukaniu niewiadomego czynnika, gdy dany jest drugi czynnik i iloczyn. Poznają je dzieci jako mieszczzenie i jako

podział. Jeżeli dziecko nie potrafi znaleźć wyniku w pamięci, powinno wykonać odpowiednie manipulacje (np. przy dzieleniu 15 sztuk na części po 5 w każdej, odkłada się kolejno po 5 sztuk i liczy, ile takich części się otrzymało; w przypadku podziału na równe części rozkłada się po 1 sztuce, aż do wyczerpania zbioru).

Na lekcji dotyczącej dzielenia można dać proste zadania z użyciem słowa „połowa” (lecz bez symbolu $\frac{1}{2}$), np. „Kasia miała 8 cukierków. Połowę z nich dała bratu...” Stanowi to nie tylko przygotowanie do zrozumienia pojęcia ułamka, lecz służy zarazem pogłębianiu rozumienia dzielenia (np. połowa ośmiu może być interpretowana jako 8 dzielone przez 2).

34. Są to tzw. numeracyjne przypadki dodawania i odejmowania, pogłębiające rozumienie zapisu liczby dwucyfrowej.

35. Miary długości, masy i pojemności należy wprowadzać stopniowo, wiążąc je z aktualnym materiałem arytmetycznym. Oto przykładowa kolejność: centymetr przy pierwszej dziesiątce, kilogram i litr przy drugiej, metr i dekagram po rozszerzeniu numeracji do 100. Nie ma potrzeby utrwalania tych pojęć w I klasie. Należy przeprowadzić praktyczne ćwiczenia (lub co najmniej pokaz) ważenia i odmierzenia określonej pojemności (jednostką może być np. pojemność kubka).

Z punktu widzenia fizyki kilogram i dekagram to jednostki masy, podczas gdy ciężar jest siłą, mierzoną w innych jednostkach; zachodzi tu więc rozbieżność między terminologią naukową a mową potoczną. Tym niemniej w klasach I—III zaleca się stosowanie nazw potocznych (słowa „masa” używa się dopiero na lekcjach fizyki w klasach wyższych).

W klasie I można używać skrótów jednostek, jeżeli to jest wygodne, jednak nie wymagając zapamiętywania ich przez dzieci (tzn. nauczyciel każdorazowo je przypomina). Mając dodać np. 7 cm do 5 cm mamy do dyspozycji dwie poprawne formy zapisu: „7 cm + 5 cm = 12 cm” lub „7 + 5 = 12”. Odpowiedź „12 cm”; warto stosować obie te formy.

KLASA II

36. Zbiory — pierwszy powakacyjny temat — to pogłębienie i rozszerzenie materiału realizowanego w klasie I i nadal potraktowanego propedeutycznie.

W klasie II oprócz zbiorów konkretnych przedmiotów wskazane jest

rozważanie bardzo prostych przykładów zbiorów, których elementami są liczby (np. zbiór liczb między 4 a 9, zbiór liczb nieparzystych mniejszych od 100).

37. W klasie II należy wprowadzić terminy: „suma”, „składnik” „różnica” i używać ich w miarę potrzeby. Używanie terminów „odjemna” i „odjemnik” pozostawia się do uznania nauczyciela; można ograniczyć się do zwrotów: „liczba, którą odejmujemy” oraz „liczba, od której odejmujemy”. Moment wprowadzenia słów: „plus”, „minus” — również do uznania nauczyciela.

38. Własności działań uczeń poznaje praktycznie, na konkretnych przykładach (wraz z pogładowym ich uzasadnieniem). Kształcące są zadania, w których zastosowanie przemienności lub innych własności dodawania ułatwia obliczenia; niewskazane jest natomiast kładzenie nacisku na to, by uczniowie stale wymieniali nazwy własności, z których korzystają. Zaleca się używanie terminu „własność”, bardziej zrozumiałego dla dziecka niż „prawo”.

W klasie II nauczyciel może kontynuować proces stopniowego, ostrożnego wprowadzania i stosowania symboli literowych. W klasie I, litera pełniła tylko jedną funkcję: niewiadomej w równaniu. W klasie II i III można użyć liter do skrótowego zapisu danych (na przykład wiedząc, że na stole leżało 5 jabłek i 3 gruszki, można napisać: $j = 5$, $g = 3$; j oznacza wówczas znaną liczbę jabłek, $j + g$ — łączną liczbę jabłek i gruszek) lub — jako symbole dowolnych liczb; pisząc $a + b = b + a$ rozumiemy to w ten sposób, że zamiast liter można podstawić jakiegokolwiek liczby, np. $a = 7$ i $b = 5$, otrzymując prawdziwą równość $7 + 5 = 5 + 7$. Sposób i zakres stosowania symboli literowych pozostawiony jest do uznania nauczyciela; należy jednak pamiętać, że symbole te mają służyć pogłębianiu rozumienia arytmetyki, a wprowadzanie ich ma charakter propedeutyczny, bez osiągnięcia określonych sprawności.

Podobną, służebną rolę odgrywa rozwiązywanie równań, wypełnianie tabelki oraz stosowanie tzw. drzew, grafów strzałkowych itp.

39. Obok pokazania zazwyczaj stosowanego sposobu $16 + 27 = 16 + 20 + 7 = 36 + 7$ warto zachęcić dzieci do poszukiwania innych sposobów, np. $16 + 27 = 16 + 7 + 20 = 23 + 20$, $16 + 27 = 27 + 16 = 27 + 10 + 6 = 37 + 6$, $16 + 27 = 16 + 30 - 3$ itp.

40. Rozwiązywanie równań typu $53 - x = 26$ jest trudniejsze, bowiem wymaga dwóch kolejnych operacji. Można jednak propedeutycznie wprowadzić takie równania w łatwych przypadkach, np. $9 - x = 2$, $46 - x = 42$,

$51 - x = 48$, w których x jest małą liczbą i dzięki temu można sytuację przedstawić poglądowo (na osi liczbowej lub w inny sposób). Równania te odpowiadają zadaniom tekstowym, w których pytamy np. „ile jabłek zjedzono?”, „ile metrów wstążki odcięto?”, a także zadaniom na porównywanie różnicowe z pytaniem „o ile mniej”.

41. Mnożenie wraz z dzieleniem to centralny temat programu nauczania matematyki w klasie II. Realizację tego tematu rozpoczyna się w klasie I od ćwiczeń przygotowawczych, a kontynuuje się w klasie III i dalszych. Jednak na klasę II przypada najważniejsza część procesu formowania się w umyśle dziecka związanych z nim pojęć. W klasie II temat ten został rozbity na dwie części: pierwsza z nich — „Mnożenie i dzielenie liczb jednocyfrowych w zakresie 30” — jest oddzielona w czasie od drugiej: „Mnożenie i dzielenie w zakresie 100”. Ma to na celu rozłożenie nauczania na dłuższy okres, zgodnie z zasadą spiralnego powracania do tego samego tematu, ujmowanego za każdym razem szerzej i głębiej.

42. W programie nie wyodrębniono kolejnych ćwiartek tabliczki mnożenia (głównie po to, by zerwać z tradycją pamięciowego jej nauczania). Zostawia się nauczycielowi więcej swobody w realizacji tego zagadnienia.

43. W klasie II należy wprowadzić terminy: „czynnik”, „iloczyn”, „iloraz”. Można też wprowadzić terminy „dzielna” i „dzielnik”, nie jest to jednak konieczne.

44. Przemienność mnożenia jest szczególnie ważna, stanowi bowiem klucz do zrozumienia faktu, że dwa różne zagadnienia: mieszczanie i podział prowadzą do jednego działania na liczbach: dzielenia. Przemienność mnożenia najłatwiej uzasadnić geometrycznie, licząc na dwa sposoby kratki w prostokącie o wymiarach np. 3 na 5 oraz czynnościowo np. wkładając do pudełka 3 razy po 5 żetonów i 5 razy po 3 żetony porównując liczbę żetonów uzyskanych za pierwszym i za drugim razem.

Geometrycznie można też uzasadnić rozdzielność mnożenia względem dodawania; własność ta umożliwi sprowadzenie mnożenia liczb większych do dodawania iloczynów liczb mniejszych. Przy tej okazji powtarzamy zasady używania nawiasów.

45. W klasie II objaśniamy reguły opuszczania nawiasów w wyrażeniach, w których występują: znak dodawania i znak mnożenia, np. $12 + 4 \cdot 2$ oznacza to samo co $12 + (4 \cdot 2)$. Innymi słowy, gdy nie ma nawiasów, to najpierw mnożymy, a potem dodajemy.

46. Wielokrotności danej liczby to iloczyny tej liczby przez liczby naturalne, np. wielokrotnościami liczby 5 są 0, 5, 10, 15, 20 itd. Początkowo

liczbę 0 możemy opuszczać, ograniczając się do liczb 5, 10, 15 itd.; później ją uwzględniamy (zero jako iloczyn $0 \cdot 5$ jest też wielokrotnością liczby 5). Ćwiczenia dotyczące wielokrotności stanowią powtórzenie mnożenia, a zarazem wprowadzenie do dzielenia i później do pojęcia podzielności; np. liczba naturalna jest podzielna przez 5 wtedy i tylko wtedy, gdy jest wielokrotnością liczby 5.

47. Przykłady dzielenia powinny uwzględniać aspekt mieszczenia i aspekt podziału zarówno w przypadku zagadnień związanych z liczbą sztuk, jak i odnoszących się do wielkości ciągłych, np. długości. Ćwiczenia na mnożenie i dzielenie powinny być różnorodne; m. in. pożądane jest wypełnianie tabelek funkcyjnych, tabelek działań oraz wykorzystywanie grafów strzałkowych.

48. Jest to przygotowanie do porównywania ilorazowego, które systematycznie realizowane będzie w klasie III wraz z odpowiednimi zadaniami tekstowymi. W klasie II zwroty typu „4 razy tyle” przeciwstawić należy poznanym wcześniej zwrotom typu „o 4 więcej” odpowiadającym porównywaniu różnicowemu, tak by uczeń rozróżniał oba pojęcia oraz zapamiętał, jakich zwrotów należy używać.

49. Zamiast $6 \cdot x = 24$ wolno pisać $6x = 24$, jednakże w klasie II i III lepiej stale pisać kropkę między czynnikami. Trudniejsze są równania typu $x:6 = 4$ (wymagające obliczenia iloczynu $4 \cdot 6$) oraz typu $24:x = 6$ (wymagające dzielenia $24:6$). Równania takie są pomocne przy rozwiązywaniu zadań tekstowych przewidzianych programem klasy II i III (w tym zadań na porównywanie ilorazowe), jednak nauczyciel może odłożyć wprowadzenie tych równań do klasy III lub w ogóle z nich zrezygnować.

50. Wskazane jest tu zorganizowanie ćwiczeń manipulacyjnych przygotowujących dziecko do zrozumienia pewnych własności prostopadłości, np. tego, że cztery kąty proste wypełniają kąt pełny. Można też — nadobowiązkowo — przeprowadzać ćwiczenia na rozpoznawanie kątów prostych, ostrych i rozwartych.

51. Dzięki regularności sieci kwadratowej można wiele powiedzieć o rozpatrywanych figurach bez potrzeby mierzenia kątów lub boków, znikają zatem trudności dydaktyczne związane z niedokładnością pomiaru, zaokrągleniem wyników itp. Pozwala to na formułowanie ciekawych problemów dotyczących przede wszystkim obliczania pól i obwodów prostokątów. W klasie II nie wprowadza się jednak pojęcia pola ani pojęcia obwodu. Ćwiczenia na geoplanie mają charakter przygotowawczy. Dziecko liczy, z ilu kratek (kwadracików jednostkowych) składa się ogród w kształcie prostoką-

ta (narysowany w zeszycie, lub wyznaczony przez gumki rozpięte na geoplanie) i jak długi jest płot otaczający ten ogród.

Sieć kwadratowa umożliwi też komponowanie różnych ornamentów, przez przesuwanie danej figury, odbicia zwierciadlane lub obroty; jest to temat propedeutyczny, kształtujący rozumienie rozmaitych symetrii — jego zakres pozostawiony jest do uznania nauczyciela.

52. Pamięciowe opanowanie iloczynów liczb jednocyfrowych powinno być poprzedzone zrozumieniem sensu wykonywanych działań i ich własności. Trzeba więc zachęcać uczniów do znajdowania rozmaitych metod obliczania iloczynów (a nie usilnie dążyć tylko do pamięciowego opanowania tabliczki mnożenia) lub do odtwarzania metod zapomnianych. Ważna jest umiejętność sprowadzania obliczenia nieznanego iloczynu do iloczynów znanych (np. iloczynu $6 \cdot 8$ do łatwiejszego $5 \cdot 8$). Oprócz iloczynów liczb jednocyfrowych i iloczynów przez 10 można obliczać łatwe iloczyny typu $3 \cdot 12 = 12 + 12 + 12$.

53. Wskazane jest, by już w klasie II po znalezieniu rozwiązania, zadania tekstowego z dwoma działaniami podjąć czasem z uczniami próbę przedstawienia tego rozwiązania w jednym zapisie, zgodnie ze strukturą zadania (np. w postaci $3 \cdot 7 + 4$, gdzie 3, 7, 4 są liczbami danymi w zadaniu).

54. Dzielenie z resztą omawia się w klasie II propedeutycznie, dla pogłębienia rozumienia dzielenia, na konkretnych przykładach, poświęcając temu tematowi niewiele czasu. Nie wprowadza się przy tym specjalnych symboli. Odpowiadając np. na pytanie, ile tygodni mieści się w 31 dniach? można wielokrotnie dodawać 7 (licząc: 7, 14, 21, 28 i 31—28), bądź wielokrotnie odejmować 7 (licząc: $31 - 7 = 24$, $24 - 7 = 17$ itd.), bądź też posługiwać się tabliczką mnożenia, zapisując wynik w postaci $31 = 4 \cdot 7 + 3$.

55. Zagadnienie podzielności należy poruszyć po raz pierwszy wtedy, gdy nadarzy się odpowiednia okazja przy omawianiu dzielenia; jeżeli wyłoni się na lekcji problem wykonalności dzielenia, niecelowe byłoby odkładanie wyjaśnienia tego do późniejszej, specjalnie na ten temat przeznaczonej lekcji.

W obecnym programie odróżnia się kształtowanie pojęcia podzielności, które jest wcześniejsze, od badania cech podzielności (np. przez 5 lub przez 3), które przypada na klasy III i wyższe.

56. Wprowadzanie ułamków $\frac{1}{2}$ i $\frac{1}{4}$ w klasie II ma charakter propedeutyczny. Należy kształtować wstępne rozumienie ułamka jako liczby. Celowe więc są ćwiczenia dotyczące miejsca ułamka na osi liczbowej.

57. Pożądane jest wywieszenie na zewnątrz okna klasowego (lub na

zewnątrz budynku szkolnego) dużego termometru z łatwą do odczytania skalą. Mimo że program przewiduje wprowadzenie liczb ujemnych dopiero w klasie IV, można w zimie odczytywać ujemne temperatury mówiąc np. „minus trzy stopnie” lub „3 stopnie mrozu” lub „3 stopnie poniżej zera”. Nie dajemy jednak żadnych zadań z działaniami na liczbach ujemnych.

58. Kształcące są zadania dotyczące taryfy pocztowej (opłata za list zwykły, polecony, telegram), w połączeniu z odpowiednią tematyką języka polskiego.

KLASA III

59. Zmiany sumy lub różnicy w zależności od zmiany jednej z liczb w nich występujących — to temat ważny, choć nieraz zaniedbywany. W wyniku różnych ćwiczeń uczeń powinien zrozumieć m. in., że jeżeli jeden składnik sumy pozostanie bez zmiany, a drugi się zwiększy, to suma też się na pewno zwiększy, np. bez obliczania sum można stwierdzić, że $15 + 37 < 17 + 37$ (bo $15 < 17$); niesłuszne byłoby więc wymaganie od uczniów, by wstawiali znak „<” dopiero po wykonaniu dodawania $15 + 37$ i $17 + 37$.

60. Po powtórzeniu własności mnożenia i dzielenia (znanych już z klasy II) uczniowie poznają dalsze własności, w szczególności nowe przypadki rozdzielności oraz łączność mnożenia $a \cdot (b \cdot c) = (a \cdot b) \cdot c$. Zwracamy uczniom uwagę, że przez 0 dzielić nie wolno, jednak uzasadnienie tego odkładamy do klas wyższych.

61. Szczególną uwagę w klasie III należy zwrócić na tabliczkę mnożenia. Pamięciowe jej opanowanie przez uczniów jest niezbędne przy stosowaniu algorytmów mnożenia i dzielenia pisemnego. Od ucznia kończącego klasę III należy wymagać również tego, by w razie zapomnienia jakiegoś iloczynu umiał go szybko obliczyć w pamięci.

62. Badanie podzielności przez 2, 5 i 10 powinno uczniów doprowadzić do wniosku, że dla stwierdzenia, czy dana liczba dzieli się przez 2, 5 lub 10, wystarczy znać ostatnią jej cyfrę.

63. Można używać równań typów $x : 5 = 9$ i $56 : x = 8$ (według uznania nauczyciela) jako środka ułatwiającego rozwiązywanie zadań tekstowych, w szczególności zadań na porównywanie ilorazowe. Pomocne jest też wypełnianie tabletek funkcyjnych typu „razy 5”, „podzielić przez 5” i stosowanie grafów strzałkowych.

Wśród zadań na porównywanie ilorazowe zaleca się uwzględnić zadania przygotowujące pojęcie skali (np. pokazanie dwóch rysunków i postawienie

pytania typu: „ile razy większy jest...”, tu — bez terminu „skala”).

64. Ważnym tematem w programie klasy III jest dzielenie z resztą (w kontekście mieszczenia i podziału) zarówno dla zagadnień związanych z liczeniem sztuk, jak i z mierzeniem długości, pojemności. Dzieląc np. 16 przez 3 (w zakresie liczb całkowitych) otrzymujemy w efekcie dwie liczby: tzw. wynik dzielenia 5 (czyli iloraz całkowity) oraz resztę 1. Znaczy to, że mnożąc $3 \cdot 5$ i dodając 1 dostaniemy z powrotem 16, tzn. $16 = 3 \cdot 5 + 1$; w ten sposób sprawdzamy poprawność wykonanego dzielenia z resztą. Warto też użyć wielokrotnego odejmowania: $16 - 3 = 13$, $13 - 3 = 10$, $10 - 3 = 7$ itd.

Dla zapisywania wyników dzielenia z resztą zaleca się tradycyjną (choć nie całkiem poprawną) notację typu $16 : 3 = 5r1$. W podręcznikach można również spotkać specjalny symbol dzielenia całkowitego „ \div ”, np. $16 \div 3 = 5$ lub też $16 \div 3 = 5, r = 1$. Znak \div przypomina, że w omawianym przypadku, gdy od 16 odejmiemy resztę 1 i wykonamy dzielenie przez 3, otrzymamy wynik 5, tzn. $(16 - 1) : 3 = 5$.

W sytuacji, w której wyraźnie jest określone, że należy wyznaczyć iloczyn całkowity i resztę, proponuje się wyniki dzielenia z resztą wpisywać do tabelki:

dzielenie z resztą	iloczyn całkowity	reszta
16 : 3	5	1

65. Poznawanie algorytmów dodawania i odejmowania pisemnego jest etapem automatyzacji rachunku, toteż musi być oparte na dobrym rozumieniu tych działań. Trudności oczywiście stopniujemy: najpierw jest dodawanie bez przekroczenia progu, potem z jednym przekroczeniem progu (dziesiątkowego lub setkowego) i na koniec podwójne przekroczenie progu. Uczniowie mogą przy tym początkowo pisać małe, pomocnicze cyferki oznaczające np. ile dziesiątek otrzymało się z dodawania jedności; należy na to pozwolić, dopóki pisanie takich cyferek jest im potrzebne.

66. Geometria w klasie III ma inny charakter niż w klasie II; pojawia się nowe pojęcie: linii prostej, abstrakcyjnej. Oczywiście proces kształtowania tego pojęcia trwa wiele lat. Należy jednak wykonać pewną liczbę ćwiczeń związanych m. in. z celowaniem.

67. Pojęcie równoległości (prostych, odcinków lub ścian) należy kształtować wykorzystując rozmaite sytuacje konkretne: stałą odległość punktów jednej prostej od punktów drugiej prostej (tak jak w modelu drabiny),

przesuwanie odcinków na sieci kwadratowej, przesuwanie ekerki wzdłuż linijki itp. Ważnym ćwiczeniem jest przesuwanie równoległe figur na sieci kwadratowej, np. daną figurę przesuwa się o 3 kratki w górę i 4 kratki w prawo.

68. Zadania związane z obwodami wielokątów powinny polegać zarówno na pomiarach odcinków łamanej i dodawaniu ich długości, jak i na ćwiczeniach rachunkowych, m. in. na sieci kwadratowej. Obok zadań na obliczanie obwodu prostokąta przy danych bokach należy też rozwiązywać zadania odwrotne: obliczanie boku prostokąta, gdy dany jest drugi bok i obwód, obliczanie boku kwadratu, gdy dany jest obwód.

69. W klasie III nie przewiduje się wprowadzania nazwy „potęga liczby” ani zapisu potęg. Wskazane jest jednak wykonanie ćwiczeń (w ramach utrwalania umiejętności mnożenia) polegających na obliczeniu iloczynów typu $2 \cdot 2 \cdot 2 \cdot 2 \cdot 2 \cdot 2$ itd. Warto np. urządzać konkursy: kto potrafi wyliczyć bez pomyłki jak najwięcej takich liczb; początek jest łatwy: 2, 4, 8, 16 itd., później jest coraz trudniej.

70. Dla lepszego zrozumienia przez uczniów struktury zadania tekstowego powinni oni od czasu do czasu, po znalezieniu rozwiązania starać się zapisać je w postaci jednej formuły z użyciem danych w zadaniu liczb, dobierając odpowiednio znaki działań i ewentualne nawiasy (przy trudniejszym zadaniu nauczyciel może pokazać, jak użyć nawiasu kwadratowego). Nie należy jednak wymagać, by uczniowie rozwiązanie każdego zadania mieli ujmować w jednym zapisie.

71. Równania typu $3 \cdot x + 7 = 37$ oraz $5 \cdot x - 2 = 18$ służą jako sposób przy rozwiązywaniu złożonych zadań tekstowych. Szczególnie pomocne przy rozwiązaniu takich równań są grafy strzałkowe.

Oprócz zadań tekstowych o dwóch działaniach można rozwiązywać nie-trudne zadania o większej liczbie działań.

72. Po okresie poznawania różnych metod obliczania iloczynów uczeń klasy III poznaje algorytm mnożenia pisemnego przez liczby jednocyfrowe i dwucyfrowe, będący ściśle określonym sposobem postępowania.

73. Algorytm dzielenia pisemnego jest dla dziecka szczególnie trudny. Pomocne może być przedstawienie danego dzielenia w postaci zagadnienia podzielenia odpowiedniej kwoty (np. 843 zł podzielić równo między 3 osoby). Można to zrobić posługując się umownymi pieniędzmi (najpierw 8 setek podzielić między 3 osoby, dając każdej po dwie setki, dwie jeszcze zostają itd.); interpretujemy następnie każdy krok w danym algorytmie.

74. Dzieci poznają początkowo ułamki o niewielkich mianownikach (do

10) na różnych konkretnych przykładach (np. $\frac{2}{3}$ godziny to 40 minut). Stopniowo w klasie III i IV ułamek staje się dla uczniów samodzielną liczbą. Przyczynia się do tego m. in. szukanie miejsca danego ułamka na osi liczbowej, a to z kolei wiąże się z wykonywaniem praktycznych pomiarów.

W klasie III uczniowie próbują porównywać ułamki w najprostszych sytuacjach, np. $\frac{1}{3} < \frac{1}{2}$. Uczeń przekonuje się też, że pewne ułamki są równe, np. $\frac{1}{2} = \frac{2}{4}$, bo np. 2 ćwiartki masła po $\frac{1}{4}$ kg to $\frac{1}{2}$ kg masła.

W klasie III mamy również propedeutykę dodawania i odejmowania ułamków. Wykorzystując rozmaite modele i konkretne sytuacje uczniowie dochodzą do wniosku, że np. $\frac{1}{4} + \frac{1}{2} = \frac{3}{4}$. Mogą też poznać proste przypadki dodawania ułamków mieszanych, np. $2\frac{1}{2} + 3\frac{1}{2} = 2 + \frac{1}{2} + 3 + \frac{1}{2} = 6$. Pomocna może się tu okazać zamiana jednostek: $2\frac{1}{2}$ cm + $3\frac{1}{2}$ cm = 25 mm + + 35 mm = 60 mm = 6 cm. Warto też ilustrować dodawanie za pomocą odpowiednio przyłożonych linijek z podziałką ułamkową.

Nauczyciel może poza tym rozważać w klasie III proste przykłady ułamków większych od 1 (np. $\frac{5}{2}, \frac{7}{4}$) i pokazać, jak zamienia się je na ułamki mieszane.

Dzieląc liczby naturalne dziecko uczy się wyodrębniania części całkowitej, np. dzieląc 7 przez 3 otrzymuje wynik 2 i resztę 1; zatem dzieląc np. 7 m sznurka na 3 równe części otrzymuje części o długości $2\frac{1}{3}$ m każda.

75. Ułamek dziesiętny jest dla ucznia początkowo innym zapisem wyrażania dwumianowego, np. 3.4 cm = 3 cm 4 mm = 34 mm. W klasach wyższych, uczeń będzie traktować ułamek dziesiętny jako osobną liczbę, która ma swe miejsce na osi i którą można przedstawić jako ułamek zwykły, np. $0,5 = \frac{1}{2}$ lub $1,7 = 1\frac{7}{10}$. W klasie III natomiast nie przewiduje się omawiania ułamków dziesiętnych oderwanych od miana (m, kg, zł itd.).

Zaznaczanie ułamków dziesiętnych na osi liczbowej uzależnione jest od dysponowania przez nauczyciela odpowiednimi pomocami. Może on także wykonać bardzo proste przykłady równości typu $2,50 \text{ m} = 2\frac{1}{2} \text{ m}$, a także ćwiczenia na dodawanie i odejmowanie ułamków dziesiętnych połączone z odpowiednimi rachunkami na liczbach dwumianowanych.

76. Jako temat nadobowiązkowy nauczyciel może w klasie III zorganizować ćwiczenia związane z przedstawieniem liczb w systemach niedziesiątkowych.

77. W klasie III uczeń poznaje liczby do miliona. Powinien być przy tym przekonany, że można by także wyliczać liczby jeszcze większe, np. 2 miliony,

10 milionów, 100 milionów itp. Praktycznie biorąc, na tym kończy się proces rozszerzania zakresu liczbowego na coraz większe liczby. Uczeń pozna też zasady dziesiątkowego systemu pozycyjnego.

78. W klasie III nie przewiduje się wykonywania obliczeń w zakresie miliona poza tymi, które pogłębiają rozumienie zapisu pozycyjnego, np. $450\,000 + 372 = 450\,372$, $2 \cdot 100\,000 = 200\,000$ itd.

79. W ramach tego tematu można wykonywać zadania związane z opłatami za usługi pocztowe, telegraficzne i telefoniczne, łącząc to np. z omawianiem pracy poczty lub z ćwiczeniami na krótkie, oszczędne redagowanie treści telegramu.

80. Warto rozwiązywać zadania dotyczące rozkładów jazdy pociągów, autobusów itp. (np. odchodzących z danej miejscowości), powiązane z materiałem innych przedmiotów lub ze sprawami znanymi dzieciom z życia codziennego.

ŚRODOWISKO SPOŁECZNO-PRZYRODNICZE

CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

Głównym celem przedmiotu środowisko społeczno-przyrodnicze jest: zapoznanie dziecka z życiem i pracą ludzi, ukazanie różnorodności zjawisk świata przyrody, rozwijanie zdolności poznawczych i umiejętności działania, kształtowanie orientacji w terenie, wyrobienie określonych postaw i umiejętności w kontaktach z ludźmi i w obcowaniu z przyrodą.

Realizacja treści przedmiotu ma na celu

1. Zapoznavanie:

- z życiem społecznym klasy, szkoły, miejscowości, kraju;
- z zasadami organizacji życia społecznego, pracą ludzką, rolami społecznymi;
- z życiem na wsi i w mieście, z dorobkiem najbliższej okolicy, województwa, kraju, z niektórymi formami działalności gospodarczej człowieka;
- z tradycjami, wydarzeniami historycznymi, elementami kultury materialnej;
- z różnorodnością świata roślin i zwierząt, budową niektórych roślin i zwierząt, rozwojem, warunkami i trybem ich życia;
- z niektórymi środowiskami przyrodniczymi;
- z elementarnymi faktami przyrodniczymi dotyczącymi własności materii i zjawisk;
- z przepisami bezpieczeństwa i zasadami higieny.

2. Kształcenie umiejętności umysłowych i praktycznych przez:

- rozwijanie zdolności poznawczych (dokonywanie analizy i syntezy, porównywanie, klasyfikowanie, abstrahowanie i uogólnianie, wnioskowanie, wykrywanie zależności przyczynowo-skutkowych oraz związków czasowych, funkcjonalnych i in.);
- dokonywanie obserwacji;
- kształtowanie wyobrażeń przestrzennych wielkości obiektów, odległości

- między nimi i wzajemnego ich usytuowania;
 - kształtowanie postawy badawczej (wykonywanie doświadczeń i prostych eksperymentów);
 - posługiwanie się prostymi narzędziami, przyrządami pomiarowymi i urządzeniami technicznymi;
 - uczenie właściwego zachowania się w sytuacjach wymagających kontaktów społecznych;
 - tworzenie nawyków przestrzegania przepisów ruchu drogowego, zasad bezpieczeństwa i higieny;
 - prowadzenie prac pielęgnacyjnych i hodowlanych.
3. Kształtowanie społecznie pożądanych postaw przez:
- budzenie przywiązania do miejsca zamieszkania i kraju ojczystego, kształtowanie patriotyzmu;
 - ukazywanie wartości pracy ludzkiej, budzenie szacunku do pracy, przyzwyczajanie do gospodarności i poszanowania wytworów pracy;
 - budzenie zainteresowań przyrodniczych;
 - kształtowanie więzi emocjonalnej z przyrodą, wrażliwości na jej piękno, uczenie poszanowania przyrody;
 - uświadamianie roli człowieka w przekształcaniu środowiska;
 - wdrażanie do przestrzegania norm społecznych, kształtowanie kultury współżycia.

W wyniku oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych po trzyletnim okresie nauczania uczeń powinien:

- znać położenie i warunki naturalne swojej miejscowości, okolicy, w nich: formy terenu, elementy przyrody, charakterystyczne budownictwo, folklor, zabytki, pomniki, miejsca pamięci narodowej, przeszłość, teraźniejszość i perspektywy rozwoju miejscowości, najważniejsze zakłady pracy, instytucje, działacze społecznych, typowe zajęcia ludności;
- znać rolę Warszawy jako stolicy;
- umieć podać przykłady najważniejszych zabytków i pamiątek narodowych, dużych ośrodków przemysłowych i rolniczych;
- umieć wskazać na mapie granice Polski, główne miasta i rzeki;
- określać typowe krajobrazy występujące w Polsce;
- posiadać umiejętność czytania prostych planów, określania głównych kierunków na mapie i wykazać znajomość znaków kartograficznych;
- orientować się w działalności władz terenowych;
- orientować się, jakie są najważniejsze bogactwa naturalne Polski i najważniejsze gałęzie gospodarki narodowej;

- orientować się w różnorodności folkloru;
- umieć orientować się w terenie według Słońca i kompasu, wyznaczać kierunki za pomocą cienia, określać kierunek wiatru, odczytywać temperaturę powietrza i wody, rozpoznawać rodzaje chmur i opadów;
- umieć charakteryzować typowe zajęcia ludności w miejscu zamieszkania, porównywać pracę ludzi na wsi i w mieście;
- orientować się na czym polega praca ludzi różnych zawodów;
- wiedzieć na czym polega praca zawodowa rodziców;
- wiedzieć, że praca ludzka, warunki i wytwory tej pracy w przeszłości były inne niż obecnie, umieć podać przykłady;
- umieć obserwować obiekty i zjawiska przyrody, analizować je, opisywać i nazywać, a niektóre wyjaśniać;
- rozpoznawać najczęściej spotykane gatunki roślin i zwierząt w poznanych zbiorowiskach;
- charakteryzować najogólniej budowę poznanych roślin i zwierząt, tryb i warunki ich życia;
- umieć dostrzegać związki przyczynowo-skutkowe w przyrodzie, charakteryzować zmiany zachodzące w przyrodzie w różnych porach roku;
- wyróżniać jadalne części roślin;
- umieć określać typ lasu, wyróżniać warstwy lasu, wiedzieć na czym polega gospodarcze i zdrowotne znaczenie lasu;
- rozróżniać wybrane gatunki roślin i zwierząt podlegających ochronie;
- orientować się w różnorodności świata roślinnego i zwierzęcego i współzależnościach zachodzących między nimi;
- znać życie niektórych środowisk, jak: pole, las, łąka, sad;
- opanować umiejętność wykonywania, najprostszych prac na działce szkolnej i zabiegów pielęgnacyjnych w hodowli roślin i zwierząt;
- znać podstawowe znaki drogowe i przepisy bezpieczeństwa w ruchu drogowym oraz mieć wdrożony nawyk ich przestrzegania;
- znać zasady zachowania się w środkach komunikacji;
- znać i przestrzegać zasady bezpieczeństwa przeciwpożarowego;
- mieć wdrożone nawyki przestrzegania higieny osobistej i otoczenia, dbania o estetykę otoczenia;
- mieć poczucie przynależności narodowej;
- być przekonanym, że praca jest obowiązkiem każdego człowieka i każda praca jest godna szacunku;
- umieć szanować wytwory pracy ludzkiej;

- postępować zgodnie z podstawowymi zasadami współżycia i współdziałania w kontaktach społecznych;
- umieć zachowywać się kulturalnie w każdych okolicznościach;
- nie niszczyć i nie pozwalać innym niszczyć przyrody.

TREŚCI KSZTAŁCENIA

KLASA I

1. W klasie i w szkole

Klasa lekcyjna jako miejsce nauki. Wielkość klasy i jej wygląd. Meble i urządzenia, przybory szkolne.

Nasza szkoła. Wygląd budynku i otoczenia. Pomieszczenia i i ich przeznaczenie. Urządzenia sanitarne i sposób ich użytkowania.

Organizacja życia w klasie i w szkole. Przestrzeganie przepisów bezpieczeństwa i higieny. Zachowanie się ucznia na wypadek pożaru lub innego zagrożenia.

Pracownicy szkoły. Podstawowe czynności wykonywane przez osoby pracujące w szkole. Zachowanie się wobec pracowników szkoły.

Rośliny ozdobne w klasie i w szkole. Rozpoznawanie roślin. Czynniki warunkujące rozwój roślin: światło, powietrze, odpowiednia temperatura, wilgotność.

Obserwacje, ćwiczenia, wycieczki¹⁾

1. Ćwiczenia właściwego poruszania się w budynku szkolnym oraz w przestrzeganiu przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy szkolnej.
2. Ćwiczenia w ocenie „na oko” i pomiar (szacunkowo i krokami) odległości w klasie i w szkole.
3. Ćwiczenia w zachowaniu właściwej postawy podczas siedzenia i chodzenia, noszenia tornistra (projekcja filmów i przezroczy).
4. Spotkanie z niektórymi pracownikami szkoły, np. z dyrektorem, sekretarką, bibliotekarką, woźną, lekarzem, pielęgniarką.

¹⁾ „Obserwacje, ćwiczenia, wycieczki” nie stanowią odrębnych działów programu, są to najważniejsze sposoby realizacji celów i treści przedmiotu środowisko społeczno-przyrodnicze.

5. Doświadczenia wykazujące, gdzie znajduje się powietrze.
6. Porównywanie temperatury powietrza w klasie i na dworze, doświadczenia pokazujące wymianę powietrza w klasie podczas wietrzenia.
7. Pielęgnacja roślin ozdobnych w klasie. Doświadczenia wykazujące wpływ różnych czynników na ich rozwój.

2. Droga do szkoły

Droga dziecka z domu do szkoły i z powrotem, odległości.

Droga: jezdnia, pobocze, chodnik.

Dojazdy środkami komunikacji, zachowanie się w nich.

Przepisy i zasady zachowania się na drogach. Zachowanie się na drodze w terenie zabudowanym i nie zabudowanym, na przejściach dla pieszych. Konieczność zachowania szczególnej ostrożności w czasie poruszania się po drogach w niesprzyjających warunkach atmosferycznych (mgła, opady, zamiecie śnieżne, gołoledź). Niebezpieczeństwa zabaw w pobliżu jezdni. Pięć zasad przechodzenia przez jezdnię. Droga hamowania pojazdów. Przekraczanie skrzyżowań i przejazdów kolejowych.

Obserwacje, ćwiczenia, wycieczki

1. Mierzenie długości drogi (szacunkowo, krokami). Szkicowanie drogi z domu do szkoły.
2. Obserwacja ruchu kołowego i pieszego na drogach, drogi hamowania pojazdów.
3. Badanie długości drogi hamowania pojazdów — zabawek mechanicznych (w zależności od prędkości i nawierzchni).
4. Praktyczna nauka przechodzenia przez jezdnię, przekraczania skrzyżowań, chodzenia jezdnią bez chodnika, ćwiczenia w reagowaniu na sygnały: akustyczne, świetlne.
5. Ćwiczenia jak należy zachowywać się w środkach lokomocji i na przystankach.
6. Projekcja filmów i przezroczy ilustrujących zasady ruchu pieszych oraz skutki nieprzestrzegania tych zasad.

3. Życie i praca w domu

Struktura rodziny, wiek jej członków. Organizacja życia w rodzinie.

Mieszkanie, jako miejsce pracy i wypoczynku. Wnętrze mieszkania i jego wyposażenie. Funkcje pomieszczeń i ich estetyka. Kącik ucznia — jego zagospodarowanie. Rośliny ozdobne.

Urządzenia techniczne używane w domu. Zasady bezpieczeństwa przy korzystaniu z urządzeń elektrycznych i gazowych.

Dawne i dzisiejsze sposoby oświetlania mieszkań.

Higiena osobista ucznia. Czystość odzieży i obuwia. Ubieranie się w zależności od pory roku.

Odżywianie się ucznia. Różnorodność pokarmów. Właściwe przechowywanie i oszczędne gospodarowanie produktami żywnościowymi.

Zwierzęta domowe: kot, pies i inne. Budowa, tryb życia, sposób odżywiania. Opieka nad zwierzętami hodowanymi w domu.

Obserwacje, ćwiczenia, wycieczki

1. Ćwiczenia w orientacji czasowej, na przykładzie wieku członków rodziny.
2. Porównywanie rozkładu zajęć członków rodziny w ciągu dnia. Sporządzanie planu dnia ucznia.
3. Obserwacja wyposażenia mieszkania i wykonanie szkicu jednego z pomieszczeń.
4. Ćwiczenia w rozpoznawaniu przedmiotów używanych w domu, ze względu na rodzaj materiału (drewno, metal, szkło, papier itp).
5. Ćwiczenia w obsłudze niektórych urządzeń technicznych.
6. Doświadczenie z oświetleniem za pomocą łuczywa, świecy i lampy naftowej. Porównanie z oświetleniem elektrycznym.
7. Projekcja filmów dotyczących higieny osobistej.
8. Doświadczenia ukazujące, że odzież chroni od utraty ciepła i porównanie z przystosowaniem się zwierząt do warunków środowiska.
9. Badanie właściwości niektórych produktów spożywczych za pomocą zmysłów.

4. W ogrodzie szkolnym, wokół domu, w parku

Rośliny: drzewa, krzewy; rośliny zielne. Rośliny ozdobne.

Zwierzęta: owady, ptaki, ssaki. Właściwy stosunek do zwierząt. Dokarmianie w okresie zimy.

Zmiany zachodzące w przyrodzie w różnych porach roku. Warunki życia roślin i zwierząt.

Park, jako miejsce wypoczynku ludzi. Troska mieszkańców o wygląd parków, terenów zielonych i ogródków wokół domów. Ochrona zieleni w parkach, osiedlach, wokół szkoły i domów.

Obserwacje, ćwiczenia, wycieczki

1. Obserwacja drzew, krzewów, roślin zielnych i rozpoznawanie ich po cechach charakterystycznych, np. kwiatach, owocach, liściach.
2. Obserwacja rozwoju roślin w ogrodzie szkolnym, w zależności od różnych warunków.
3. Prace pielęgnacyjne przy uprawie roślin na działce szkolnej: spulchnianie gleby, sianie, sadzenie, podlewanie, prace porządkowe. Stosowanie najprostszych narzędzi ogrodniczych i ich konserwacja.
4. Obserwacja niektórych zmian zachodzących w przyrodzie, w różnych porach roku, np. opadania liści jesienią, opadów w postaci deszczu i śniegu, zamarzania wody, topnienia śniegu i lodu, rozwoju roślin.
5. Obserwacja rozwoju pąków wczesną wiosną oraz przyrostu drzew i krzewów.
6. Obserwacja zwierząt żyjących w parku i w ogrodzie. Organizowanie dokarmiania zwierząt zimą.

5. Nasza miejscowość

Nasze miasto lub wieś. Nazwa miejscowości. Adres zamieszkania. Domy mieszkalne, ulice, zieleń, wody. Ośrodki kultury i obiekty sportowo-wypoczynkowe.

Przeszłość miejscowości. Zabytki i ich historia. Miejsca Pamięci Narodowej. Ludzie zasłużeni dla danej miejscowości.

Ludność i jej zajęcia. Praca zawodowa rodziców. Typowe zawody mieszkańców.

W sklepie. Rodzaje sklepów. Praca sprzedawcy. Zachowanie się w sklepie.

Opieka lekarska. Placówki służby zdrowia. Praca lekarza i pielęgniarki.

Milicja Obywatelska. Praca funkcjonariusza MO. Pomoc społeczeństwa w utrzymaniu bezpieczeństwa i porządku publicznego w mieście i na wsi.

Ochrona przeciwpożarowa. Straż pożarna. Sprzęt przeciwpożarowy. Przyczyny pożarów. Zapobieganie pożarom. Zachowanie ostrożności przy korzystaniu z ognia.

Usługi dla ludności, np. u krawcy, fryzjera, szewca, stolarza, w warsztacie mechanicznym.

Obserwacje, ćwiczenia, wycieczki

1. Zwiedzanie swojej miejscowości. Obserwacja budynków i dróg, wód

- i szaty roślinnej. Porównywanie budynków najstarszych i najnowszych.
2. Ćwiczenia w określaniu położenia obiektów względem siebie, w rzeczywistości i na szkicu sytuacyjnym — planie miejscowości.
 3. Wycieczka do: sklepu, wybranego zakładu usługowego, budynku straży pożarnej, biblioteki. Obserwacja pracy ludzi, ich umiejętności, narzędzi, maszyn i urządzeń.
 4. Ćwiczenie w nawiązywaniu kontaktów z ludźmi.
 5. Doświadczenia ukazujące łatwopalność niektórych materiałów i sposoby ich gaszenia.
 6. Projekcja filmów lub przezroczy na temat przyczyn i skutków pożarów oraz zapobiegania pożarom.

KLASA II

1. Pory dnia i roku, obserwacja pogody

Zmiany położenia Słońca w ciągu dnia na sklepieniu nieba. Wschód, południe, zachód. Dzień i noc.

Widnokrąg. Główne kierunki, ich wyznaczenie.

Pogoda i jej elementy. Temperatura powietrza i jej pomiar. Wiatr jako ruch powietrza, kierunki wiatru. Powstawanie i rodzaje chmur: warstwowe, kłębiaste, pierzaste. Rodzaj opadów: deszcz, szron, szadź, śnieg, grad, mgła, rosa. Burza. Obserwacje pogody. Telewizyjne i radiowe komunikaty o pogodzie.

Pory roku. Zmiany długości dnia i nocy w ciągu roku. Temperatura latem i zimą. Zmiany pogody w ciągu roku.

Zjawiska towarzyszące zmianom pór roku. Warunki życia roślin i zwierząt w różnych porach roku, niektóre przystosowania, np. opadanie liści z drzew, zasypianie zwierząt na zimę, sezonowe wędrówki ptaków (kierunki przylotów i odlotów).

Zachowanie się ludzi w zależności od warunków pogody.

Zabezpieczanie mieszkań przed utratą ciepła.

Obserwacje, ćwiczenia, wycieczki

1. Doświadczenia wykazujące zmiany kierunków i długości cienia w zależności od położenia źródła światła.

2. Obserwacja zmian długości i kierunku cienia różnych obiektów w ciągu dnia.
3. Ćwiczenia w wyznaczaniu kierunków w terenie, za pomocą Słońca i kompasu.
4. Długoterminowa obserwacja pogody, prowadzenie obrazkowego kalendarza pogody (pożądane terminy obserwacji: 2 tygodnie w październiku, 1 tydzień w styczniu lub lutym oraz 1 tydzień w kwietniu lub maju).
5. Doświadczenie ukazujące parowanie wody i skraplanie pary wodnej.
6. Obserwacja fenologiczna życia 1—3 wybranych roślin i zwierząt.

2. W gospodarstwie ogrodniczym

Rośliny warzywne. Części nadziemne i podziemne roślin: korzeń, łodyga, liście, kwiaty, owoce.

Jadalne części roślin warzywnych i sposoby ich wykorzystania w odżywianiu się ludzi. Wartości odżywcze warzyw.

Warunki życia roślin: powietrze, temperatura, wilgotność. Gleba i jej znaczenie w życiu roślin, uprawa gleby.

Chwasty i ich zwalczanie.

Zwierzęta żyjące w ogrodach warzywnych. Zwierzęta pożyteczne. Zwalczanie szkodników.

Praca ogrodnika i jej znaczenie. Sezonowe prace w ogrodzie warzywnym. Narzędzia ogrodnicze, ich wykorzystywanie i konieczność konserwacji.

Uprawy w szklarni. Zbiory i przechowywanie różnych warzyw. Transport warzyw ze wsi do miasta. Rodzaje przetworów.

Obserwacje, ćwiczenia i wycieczki

1. Rozpoznawanie najczęściej spotykanych warzyw, grupowanie ich wg jadalnych części.
2. Wycieczka do gospodarstwa ogrodniczego. Obserwacja roślin i pracy ogrodnika, zapoznanie się z narzędziami i maszynami.
3. Zajęcia praktyczne uczniów w ogrodzie szkolnym przy uprawie warzyw, wytyczanie zagonów pod uprawę, siew lub sadzenie wybranych warzyw, podlewanie, pielenie, spulchnianie gleby, nawożenie.
4. Obserwacja tempa rozwoju chwastów w stosunku do roślin uprawnych.
5. Zbiór wyhodowanych warzyw. Bezpośrednie wykorzystanie niektórych warzyw np. rzodkiewek, pomidorów, ogórków.
6. Obserwacja rozwoju rośliny od nasienia do nasienia.

3. W sadzie

Drzewa i krzewy owocowe. Sad wiosną. Kwitnienie drzew i krzewów. Budowa kwiatu, zapylanie. Udział owadów w zapylaniu. Powstawanie owoców.

Zwierzęta w sadzie — pożyteczne, szkodniki.

Praca w sadzie: zakładanie sadu, pielęgnacja sadu, uprawa gleby.

Sad jesienią. Zbiór owoców, znaczenie owoców w prawidłowym odżywianiu, higiena ich spożycia.

Przechowywanie i przetwarzanie owoców. W fabryce przetworów owocowo-warzywnych.

Obserwacje, ćwiczenia, wycieczki

1. Obserwacja sadu i pracy w sadzie. Rozpoznawanie drzew i krzewów owocowych po liściach, kwiatach, owocach i pokroju.
2. Obserwacja budowy kwiatu czereśni lub gruszy. Wyróżnianie kielicha, płatków korony, pręcików i słupek za pomocą lupy.
3. Obserwacja zachowania się pszczół na kwiatach drzew owocowych.
4. Doświadczenie pokazujące wpływ zapylania kwiatów przez owady, na powstawanie zawiązków owoców.
5. Obserwacja owadów szkodników w sadzie i szkód przez nie wyrządzonych.
6. Obserwacja życia ptaków w sadzie.
7. Obserwacja procesu produkcji przetworów owocowych (wycieczka lub film).

4. Na łące

Roślinność łąk. Budowa traw.

Zwierzęta żyjące na łące, np. motyle, świerszcze, żaby, bociany, krety.

Uprawa i wykorzystanie łąk, sianokosy, wypas bydła.

Obserwacje, ćwiczenia, wycieczki

1. Obserwacja różnorodnych roślin łąkowych i budowy traw.
2. Obserwacja zwierząt żyjących na łące, słuchanie głosów świerszczy, trzmieli, żab i innych zwierząt.
3. Porównywanie różnorodnej roślinności łąk z jednorodną roślinnością pola uprawnego.

5. W gospodarstwie hodowlanym

Ptaki hodowane w Polsce. Charakterystyka budowy ptaków, przystosowania do różnych sposobów poruszania się i odżywiania. Rozmnażanie — jajorodność.

Ssaki hodowane w Polsce. Charakterystyka budowy ssaków, przystosowania do różnego trybu życia i sposobu odżywiania się. Rozmnażanie — żyworodność.

Praca hodowców i lekarzy weterynarii. Troska o zdrowie i rozwój inwentarza. Budynki inwentarskie. Żywienie zwierząt. Mechanizacja prac hodowlanych.

Znaczenie hodowli zwierząt. Produkty spożywcze: jaja, mięso, mleko. Higiena ich przechowywania i spożywania.

Surowce przemysłowe pochodzenia zwierzęcego, np. wełna, skóra.

Transport i przetwórstwo surowców pochodzenia zwierzęcego.

Obserwacje, ćwiczenia, wycieczki

1. Obserwacja budowy ciała i życia ptaków hodowlanych, zestawienie charakterystycznych cech.
2. Obserwacja budowy ciała i życia ssaków, zestawienie charakterystycznych cech. Porównanie ssaków z ptakami.
3. Obserwacja procesu przetwarzania surowców pochodzenia zwierzęcego.

6. Najbliższe okolice

Nazwy najbliższych wsi i miast, ich położenie w stosunku do naszej miejscowości.

Kierunki na planie miejscowości i najbliższej okolicy.

Życie ludzi na wsi i w mieście.

Współpraca miasta ze wsią.

Praca ludzi w mieście: praca w zakładach przemysłowych, urzędach, w zakładach usługowych, handlu, w instytucjach kulturalno-społecznych itp.

Praca ludzi na wsi: rolnictwo, hodowla, sadownictwo, ogrodnictwo, zawody związane z mechanizacją rolnictwa, usługi.

Zawody spotykane zarówno na wsi, jak i w mieście: lekarza, nauczyciela, krawca i inne.

W urzędzie pocztowym.

Różnice w wyglądzie miasta i wsi. Budownictwo na wsi i w mieście. Charakterystyczne budynki i ich funkcje na wsi i w mieście. Osiedla mieszka-

niowe, budynki użyteczności publicznej na wsi i w mieście.

Drogi w mieście i na wsi, ich znaczenie, konserwacja.

Zachowanie się w ruchu drogowym na wsi i w mieście. Utrwalanie znajomości pięciu zasad przechodzenia przez jezdnię, zasad prawidłowego poruszania się po drogach. Rodzaje znaków drogowych: ostrzegawcze, nakazu, zakazu, informacyjne. Zasady poruszania się po drogach pojedynczo i w grupie, po chodniku i po jezdni. Obowiązek chodzenia w terenie nie zabudowanym lewą stroną jezdni.

Władze terenowe gminy, dzielnicy. Troska władz i mieszkańców o poprawę warunków życia, o wygląd miast i wsi.

Charakterystyka najbliższej okolicy: elementy krajobrazu (rzeźba terenu, szata roślinna, budownictwo), folklor, zajęcia ludności specyficzne dla okolicy, zabytki i nowe obiekty. Przeszłość i perspektywy rozwoju okolicy.

Obserwacje, ćwiczenia, wycieczki

1. Ćwiczenia w posługiwaniu się kierunkami w terenie i na planie.
2. Porównywanie wyglądu miasta i wsi: budownictwo, przemysł, usługi, przyroda.
3. Poznawanie zabytków i miejsc wydarzeń historycznych.
4. Ćwiczenia w poruszaniu się po drogach, w przekraczaniu jezdni, w przechodzeniu na skrzyżowaniach, w reagowaniu na znaki i sygnały ruchu regulowanego.
5. Ćwiczenia w ruchu drogowym z zastosowaniem znaków drogowych.
6. Ćwiczenia w przechodzeniu przez jezdnię w warunkach nasilonego ruchu drogowego w mieście i na wsi.
7. Obserwacja form terenu charakterystycznych dla danej okolicy.
8. Obserwacja szaty roślinnej oraz pospolitych zwierząt żyjących w okolicy.
9. Wycieczki do wybranych instytucji, rozmowy z pracownikami.
10. Spotkanie z przedstawicielami władzy terenowej.

KLASA III

1. Na polach uprawnych

Życie w polu w różnych porach roku. Rośliny polowe uprawiane w Polsce. Zboża ozime i jare. Rozwój roślin zbożowych od nasienia do nasienia. Zboża jako przykład roślin jednorocznych.

Rośliny okopowe: ziemniaki, buraki cukrowe i pastewne.

Rośliny oleiste: słonecznik, rzepak, mak, len.

Chwasty najczęściej występujące na polach.

Zależność wysokości plonów od gleby i jej uprawy. Wpływ opadów atmosferycznych oraz światła i temperatury na wzrost i rozwój roślin.

Zwierzęta żyjące na polach: owady, ptaki, ssaki. Budowa i życie poznanych zwierząt, przystosowania do środowiska. Zależności pokarmowe. Zwierzęta pożyteczne i szkodniki.

Praca rolnika, sezonowe prace w polu. Narzędzia i maszyny rolnicze dawniej i dziś.

Produkty spożywcze pochodzenia roślinnego, np. mąka, kasza, olej, groch. Wytwarzanie chleba (od ziarna do chleba). Poszanowanie chleba.

Obserwacje, ćwiczenia, wycieczki

1. Obserwacja pola i prac polowych w różnych porach roku, rozmowa z rolnikami.
2. Obserwacja roślin uprawnych i zwierząt żyjących w polu. Porównywanie pola z innym środowiskiem, np. łąką, lasem.
3. Rozpoznawanie 2—3 zbóż, roślin okopowych, oleistych oraz chwastów.
4. Obserwacja fenologiczna wybranego gatunku zboża.
5. Zapoznanie uczniów z zakładem produkującym artykuły spożywcze.
6. Oglądanie i porównywanie narzędzi i maszyn rolniczych używanych dawniej i dziś.

2. W lesie

Warunki życia w lesie: gleba, woda, światło, temperatura.

Warstwowa budowa lasu: runo leśne, podszyt i piętro drzew.

Lasy liściaste, iglaste, mieszane. Drzewa rosnące w naszych lasach. Budowa drzew, krzewów, roślin zielnych.

Zwierzęta żyjące w naszych lasach: owady, ptaki, ssaki. Życie i budowa poznanych zwierząt. Niektóre współzależności organizmów leśnych.

Życie roślin i zwierząt leśnych w różnych porach roku.

Praca służby leśnej. Szkółki drzew. Zalesianie, ochrona przed szkodnikami. Dokarmianie zwierząt w zimie.

Znaczenie przyrodnicze i gospodarcze lasów.

Las jako miejsce wypoczynku ludzi. Zachowanie ciszy i porządku w lesie. Piękno lasu.

Ochrona lasów. Zapobieganie pożarom. Rezerваты przyrody, parki narodowe, np. Puszcza Białowieska.

Obserwacje, ćwiczenia, wycieczki

1. Obserwacja warstwowej struktury lasu, warunków życia roślin i zwierząt. Rozpoznawanie organizmów żyjących w różnych warstwach lasu.
2. Obserwacja drzewa, określanie charakterystycznego pokroju drzew iglastych i liściastych.
3. Określanie typu lasu.
4. Obserwacja lasu jesienią i wiosną (porównywanie), zwracanie uwagi na barwy lasu, słuchanie głosów ptaków, szumu drzew. Dostrzeganie piękna lasu. Spotkanie z leśniczym.
5. Obserwacja fenologiczna mrowiska.
6. Rozpoznawanie grzybów jadalnych i trujących.

3. Woda. Życie w wodach

Trzy stany skupienia wody. Temperatura wrzenia i zamarzania wody oraz topnienia lodu. Zamarzanie wody. Opady atmosferyczne w zależności od temperatury.

Krążenie wody w przyrodzie: parowanie, chmury i opady atmosferyczne. Wsiakanie i filtracja. wody podziemne. Źródła, rzeki i jeziora. Morza i oceany.

Studnie. Czystość wód podziemnych. Wodociągi. Znaczenie filtrów. Pochodzenie zanieczyszczeń.

Pochodzenie wody w rzece. Początek rzeki, dopływ, ujście. Dolina rzeki, brzeg prawy i lewy, koryto, brzeg wysoki i niski.

Przybór wody w rzekach. Powódzie i zapobieganie im. Zapory wodne. Wykorzystywanie energii wód.

Pływanie ciał w wodzie.

Transport wodny, jego znaczenie dawniej i dziś.

Warunki życia w wodzie w różnych porach roku: powietrze, naświetlenie, temperatura wody w zależności od głębokości.

Rośliny wodne: przybrzeżne, pływające, zanurzone.

Zwierzęta wodne i wodno-łądowe.

Najważniejsze przystosowania roślin i zwierząt do życia w wodzie.

Hodowla ryb słodkowodnych. Odżywianie się ryb. Rybołówstwo dawniej i dziś. Praca rybaka.

Odpoczynek nad wodami. Sporty wodne. Niebezpieczeństwo kąpielii w miejscach niedozwolonych i zabaw na lodzie.

Obserwacje, ćwiczenia, wycieczki

1. Badanie właściwości wody, lodu i pary wodnej.
2. Mierzenie temperatury wody.
3. Doświadczenie wykazujące wpływ temperatury na zamarzanie wody (wykorzystanie zamrażalnika w lodówce), na zmianę stanu skupienia wody, na zmianę objętości wody zamrożonej i na topnienie lodu.
4. Badanie zależności prędkości topnienia od ilości dostarczanego ciepła.
5. Ustalanie zależności grubości pokrywy lodu od temperatury i głębokości zbiornika (naczynia).
6. Doświadczenie z filtrowaniem wody.
7. Obserwacja wody płynącej, brzegów i koryta rzeki.
8. Badanie warunków pływania ciał.
9. Obserwacja w jeziorze roślin: przybrzeżnych, pływających i zanurzonych (porównanie z lądowymi).
10. Obserwacja życia roślin i zwierząt w akwarium, porównanie z warunkami lądowymi.

4. Sposoby podróżowania

Drogi i środki transportu w danych czasach. Na bursztynowym szlaku. Drogi lądowe i bezpieczne ich użytkowanie.

Zasady poruszania się rowerem po drogach publicznych. Obowiązkowe wyposażenie roweru i jego sprawność.

Transport samochodowy. Samochody ciężarowe i osobowe. Praca kierowcy. Sprawność pojazdów. Hamowanie, oświetlenie. Na dworcu PKS. Zachowanie się pasażerów.

Pociągi pasażerskie i towarowe. Lokomotywy parowe, spalinowe, elektryczne. Linie kolejowe, mosty i wiadukty. Na dworcu PKP. Praca kolejarzy. Zachowanie się pasażerów.

Transport wodny: śródlądowy i morski. Środki transportu. Szlaki wodne: śródlądowe i morskie. W porcie rzeczonym i morskim. Praca marynarza.

Transport lotniczy. Samoloty, helikoptery. Port lotniczy. Praca lotnika i służby naziemnej lotniska.

Obserwacje, ćwiczenia, wycieczki

1. Ćwiczenia w rozpoznawaniu i przestrzeganiu znaków drogowych obowiązujących pieszego i rowerzystę.
2. Obserwacja funkcjonowania dworca PKS i pracy kierowcy (na wycieczce lub na filmie). Posługiwanie się rozkładem jazdy.
3. Obserwacja funkcjonowania dworca PKP, urządzeń kolejowych. Praktyczne korzystanie z rozkładu jazdy.
4. Projekcja filmów ukazujących funkcjonowanie portu morskiego lub lotniczego.
5. Ćwiczenia w zachowaniu się w środkach komunikacji.

5. Nasza Ojczyzna — Polska

Mapa Polski, kierunki i znaki na mapie.

Nasza miejscowość częścią Polski. Gmina i województwo: najważniejsze miasta, zabytki, rzeki, pola, lasy, drogi, zakłady przemysłowe. Władze terenowe: rady narodowe i radni.

W różnych krainach Polski. W Polsce środkowej. W górach. Nad morzem.

Stolica Polski — Warszawa — siedziba władz PRL, centrum nauki i kultury oraz ośrodek przemysłowy.

Najstarsze miasta Polski: Gniezno, Poznań, Kraków, Sandomierz.

Duże ośrodki przemysłowe, np. Łódź, Wrocław, Poznań, Lublin, Katowice.

Najważniejsze zadania w zakresie ochrony środowiska w Polsce. Parki Narodowe i rezerваты. Ochrona gatunkowa roślin i zwierząt, pomniki przyrody, np. drzewa, głazy i inne. Ochrona wód, powietrza. Ochrona zabytków.

Miejsca Pamięci Narodowej.

Ludowe Wojsko Polskie. Pokojowa polityka PRL. Przykłady przyjaźni i współpracy gospodarczej i kulturalnej z innymi krajami.

Obserwacje, ćwiczenia wycieczki

1. Czytanie planów miejscowości omawianych na lekcjach.
2. Odszukiwanie na mapie Polski największych rzek, miast i szlaków komunikacyjnych.
3. Określanie kierunków głównych na mapie, określanie położenia miast w stosunku do granic Polski, głównych rzek i szlaków komunikacyjnych.
4. Obserwacja krajobrazów polskich (wycieczka lub film).

5. Zwiedzanie wybranego muzeum regionalnego, skansenu, wybranych zabytków, parków narodowych.

ZAGADNIENIA ZWIĄZANE Z REALIZACJĄ PROGRAMU

W programie zawarte są treści społeczne, geograficzne, przyrodnicze, historyczne, techniczne, a także inne, o ile są powiązane ze sobą naturalnymi zależnościami. Ukazywanie faktów i zjawisk nie w izolacji i oderwaniu, lecz w powiązaniu, uczy dziecko właściwego patrzenia na otaczającą je rzeczywistość, kształtuje w jego umyśle scalony obraz świata. Uświadamianie, że istnieje ogromna różnorodność i złożoność świata, a jednocześnie jego jedność, ukazywanie związków przyczynowo-skutkowych i innych rozwija myślenie dziecka, przyczynia się do kształtowania podstaw naukowego światopoglądu.

Realizacja materiału w postaci przedstawionych struktur tematycznych umożliwia dokonywanie analizy zjawisk występujących w otaczającym świecie, a następnie ich syntezy. Już od pierwszej klasy uczeń może i powinien dochodzić do pewnych uogólnień na podstawie poznanych przesłanek. Dochodzenie do uogólnień będzie ułatwione, jeśli uczniowie przechodząc do kolejnego działu będą posługiwać się pojęciami przyswajanymi podczas realizacji działów poprzednich.

Ujęcie treści w programie nie przypomina układu występującego w nauczaniu systematycznym poszczególnych przedmiotów nauczania. Jest to układ zgodny z zasadą te same treści będą opracowywane na wyższym poziomie, lecz w szerszym zakresie, niekiedy w innych układach. Jest to zgodne z współczesną dydaktyką i o tyle ważne, że zapobiega powstawaniu schematów myślowych i pozwala na lepsze funkcjonowanie wiadomości i umiejętności ucznia.

W realizacji programu wykorzystujemy oraz porządkujemy i rozszerzamy wiadomości i doświadczenia dziecka zdobyte w okresie przedszkolnym.

Wprowadzenie dziecka w środowisko społeczne rozpoczyna się w sposób praktyczny w rodzinie oraz w przedszkolu. Szkoła jest następną społecznością, którą dziecko poznaje i włącza się w mechanizm jej funkcjonowania. Na przykładzie klasy, szkoły dziecko ma zrozumieć potrzebę organizacji życia społecznego, podziału obowiązków, zarządzania, podporządkowania się określonej dyscyplinie społecznej, niektórych zasady i normy życia

zbiorowego (regulaminy), potrzebę współgospodarowania, prawa i obowiązki, potrzebę godzenia interesów własnych z interesami ogółu.

Wychodząc od najbliższych zorganizowanych zespołów ludzkich przechodzimy do zbiorowisk szerszych i bardziej skomplikowanych: rodzinnej miejscowości, gminy (dzielnicy), województwa, aby w klasie III uczeń mógł sobie uświadomić swoją przynależność do państwa. Pewne mechanizmy występujące w najbliższym otoczeniu funkcjonują także w społecznościach szerszych. Z całości środowiska społecznego (np. lokalnego) wybieramy te elementy, które są dziecku najbliższe i najłatwiejsze do poznania. Poznając wybraną instytucję, pokazujemy jej przydatność społeczną, sposób służenia mieszkańcom, pewną specjalizację w tym zakresie, a tym samym wzbudzamy szacunek dla instytucji i ludzi w nich pracujących.

Społeczność lokalną, regionalną, ukazujemy na tle uwarunkowań geograficzno-przyrodniczych i historycznych. Wskazujemy sylwetki ludzi wybitnych, zasłużonych dla środowiska, tak w przeszłości, jak i współcześnie.

Zapoznając z pracą ludzi wiążemy ją z zaspokajaniem potrzeb społecznych. Pokazujemy, że praca stanowi źródło wszelkich dóbr materialnych, jest podstawą więzi międzyludzkich.

Treści społeczne w programie ogniskują się wokół kilku zagadnień:

1) Dziecko wśród ludzi, w różnych sytuacjach społecznych. Właściwe (celowe i kulturalne) zachowanie się w miejscach publicznych, przy załatwianiu spraw (np. w roli klienta, pasażera, przechodnia, pacjenta, sąsiada, mieszkańca), reguły postępowania w sytuacjach typowych. Pozytywne nastawienie emocjonalne do innych ludzi (życzliwość, szacunek, uczynność, wrażliwość na sprawy innych ludzi).

2) Życie ludzi w różnych strukturach społecznych, tj. w rodzinie, klasie, szkole, społeczności lokalnej, zakładzie pracy, w mieście i na wsi.

3) Środowisko pracy ludzi, organizacja pracy w zakładach usługowych i w fabryce, w innych instytucjach. Wytwory lub widoczne skutki pracy. Właściwe użytkowanie, poszanowanie wytworów pracy. Zapoznawanie z pracą w różnych zawodach.

Wiedza społeczna jest dziecku niezbędna do orientacji w środowisku społecznym, jest podstawą do kształtowania pozytywnych nastawień, szacunku i życzliwości w stosunku do innych ludzi.

Z treści historycznych program wprowadza głównie zagadnienia kultury materialnej. Prześledzenie zmian i rozwoju różnych form budownictwa, sposobów oświetlania mieszkań czy narzędzi pracy zgodnie z chronologią wpłynie na kształtowanie orientacji w czasie historycznym. Pojęcia dotyczące

kultury materialnej są mniej abstrakcyjne niż materiał z historii politycznej i społeczno-gospodarczej.

Lekcje, na których występują elementy historii, mają na celu wprowadzanie uczniów w atmosferę dawnych czasów, uświadamianie procesu przemijania jednych form (np. stylu budownictwa, narzędzi), a powstawanie nowych, czyli stałych zmian i rozwoju. Z faktami historycznymi, z postaciami historycznymi dziecko zetknie się jedynie przy poznawaniu rodzinnej miejscowości i najbliższych okolic. Zabytki, pomniki, pamiątki zgromadzone w najbliższym muzeum będą wiązały dziecko z przeszłością ziemi, na której wyrosło. Trzeba również kształtować u dzieci odpowiedni stosunek do zabytków kultury, folkloru, wytworów myśli i talentów ludzi.

Treści przyrodnicze ujmowane głównie w aspekcie ekologicznym i fenologicznym uwzględnione są w programie w dość szerokim zakresie. W ciągu trzech lat nauki uczeń ma możliwość poznania niektórych środowisk naturalnych i środowisk stworzonych przez człowieka. Każdy z ekosystemów rozpatrywany jest pod kątem warunków życia, przystosowania roślin i zwierząt do środowiska oraz zależności organizmów żywych od siebie.

Na wybranych przykładach roślin i zwierząt typowych dla danego ekosystemu uczeń będzie zdobywał wiadomości morfologiczno-fizjologiczne. Pogłębienie wiadomości o budowie roślin, procesie kiełkowania, wzrostu i rozwoju nastąpi dzięki obserwacji hodowli w klasie i w ogrodzie szkolnym. Obserwacja roślin w różnych środowiskach (łądowe, wodne), umożliwi poznanie różnic w budowie, wynikających z przystosowania do warunków. Porównując różne gatunki roślin na działce szkolnej (np. chwasty i rośliny uprawne) w lesie, w polu, na łące uczeń sam dochodzi do uświadomienia sobie różnych cech, które powodują wzajemne wypieranie gatunków. Wówczas zaczyna rozumieć potrzebę ochrony roślin uprawnych, przed bardziej żywotnymi, produkującymi więcej nasion, wytrzymałymi na suszę i szybciej rosnącymi chwastami. W tym kontekście rola człowieka odpowiedzialnego za uprawę staje się bardzo ważna, gdyż rośliny uprawne mogą się prawidłowo rozwijać jedynie dzięki opiece człowieka — gospodarza, który zapewni im odpowiednie warunki rozwoju.

Już w klasach I—III dzieci mogą zrozumieć związki między warunkami życia roślin, a ich wzrostem i rozwojem, a w związku z tym potrzebę i celowość wykonywania różnych zabiegów uprawnych, jak przygotowanie gleby, nawożenie, pielenie, nawadnianie. Zrozumienie tych zależności pozwala na to, aby prace te nie były wykonywane mechanicznie, ale z roz-

mysłem, z uświadomieniem ich konieczności i z hipotetycznym założeniem wyników.

Do zrozumienia związków organizmów z otoczeniem potrzebna jest znajomość przedstawicieli różnych gatunków roślin i zwierząt, żyjących w odmiennych środowiskach, ich sposobów odżywiania oraz niektórych przystosowań do warunków życia. Zapoznając uczniów z życiem w stawie, czy w lesie, zajmiemy się nie tylko rozpoznawaniem poszczególnych gatunków roślin i zwierząt, analizą ich budowy, ale zależnościami między nimi, m. in. zależnościami pokarmowymi, a także stosunkami ilościowymi.

Nie chodzi bowiem tylko o to, by dzieci umiały rozpoznawać pospolite rośliny i zwierzęta, ale, aby zaczęły sobie zdawać sprawę z powiązań i zależności występujących w przyrodzie.

Mimo, że w klasach I—III nie wprowadzamy systematyki, przestrzegamy, w analizie i omawianiu poszczególnych środowisk, zasady wymieniania i rozpatrywania poszczególnych gatunków, od niższych do wyższych. Przyzwyczajanie uczniów do właściwego porządkowania, na poziomie propedeutycznym, ułatwia poprawne opanowywanie pojęć.

Wiadomości ekologiczne oraz obserwacje fenologiczne są podstawą do wprowadzania tematyki, dotyczącej ochrony przyrody i naturalnego środowiska człowieka oraz kształtowania właściwych nastawień i umiejętności w tej dziedzinie.

Wszelka działalność człowieka, w naturalnym środowisku, musi być oparta na znajomości praw przyrody i powinna zmierzać do zachowania równowagi w środowisku. W dobie eksplozji demograficznej i urbanizacji, zasoby naturalne przyrody niepomiernie się kurczą, a równowaga w przyrodzie zostaje poważnie naruszona. Egzystencja niektórych roślin i zwierząt może być zapewniona tylko dzięki opiece ludzi. Ochrona środowiska, ochrona powietrza, lasów, wód, staje się problemem bytu człowieka.

Pracę nad kształtowaniem odpowiedniego stosunku dzieci do przyrody musimy zaczynać bardzo wcześnie. W treściach programowych problematyka związana z ochroną przyrody jest uwzględniona. Wymaga ona jednak szczególnego akcentowania w toku realizacji programu i powiązania z lokalnymi warunkami środowiskowymi.

Praktycznym działaniem dzieci w dziedzinie ochrony przyrody będzie opieka nad roślinami w klasie, w ogrodzie szkolnym, nad trawnikami, krzewami, drzewami posadzonymi wokół szkoły i domu. Będzie to zapobieganie bezmyślnemu zaśmiecaniu terenu, niszczeniu zieleni w drodze do szkoły,

podczas zabaw i wycieczek. Wdrażanie dzieci od najmłodszych lat do czynnego udziału w ochronie przyrody przyczyni się do wychowania pokoleń rozumiejących, że piękne krajobrazy, flora, fauna, stanowią zasoby naturalne równie wartościowe, jak pokłady soli, czy węgla, a za utrzymanie tych zasobów odpowiedzialny jest człowiek. Trzeba u dzieci wyrobić przekonanie, że stosunek do przyrody jest miarą kultury człowieka.

Wstępne wiadomości z geografii uczniowie zdobywają już od klasy I. Przykładowo, poznawanie w klasie I rozpoczyna się od obserwacji i omawiania charakterystycznych cech krajobrazu miejscowości, w której znajduje się szkoła. Uczniowie podczas wycieczek poznają typowe formy terenu dla danej okolicy (np. równiny, wzgórze, góry, doliny rzeczne), wody (np. rzeki, jeziora, stawy, mokradła), szatę roślinną (np. lasy, łąki) oraz przejawy działalności gospodarczej człowieka (np. drogi, zabudowania, osiedla) itp. uzupełniane zagadnieniami z zakresu ochrony środowiska.

W klasie II zakres tematyki geograficznej rozszerza się o krajobraz najbliższych okolic miejscowości, a także o zagadnienia związane z produkcją żywności, usługami i problematyką przemysłową. W klasie III przechodzi się do lekcji o kraju ojczystym, zapoznajemy dzieci z najważniejszymi miastami, rzekami, wybranymi krajobrazami itp.

Funkcje życiowe człowieka są omawiane w klasie I tylko w zakresie najbliższego otoczenia dziecka: jego rodziców, rodziny, klasy, szkoły, swojej miejscowości. W klasie II rozszerza się pole obserwacji na obszar okolicy danej miejscowości przedstawiając na jej przykładzie wzajemne oddziaływania i świadczenia miasta i wsi. W klasie III natomiast w sposób propedeuty czny przedstawia się organizację życia człowieka na skalę państwa.

Podobnie traktowane jest zagadnienie odpoczynku — w klasie I dotyczy to organizacji odpoczynku dziecka i jego rodziny w obrębie szkoły, domu i rodzinnej miejscowości; w klasie II uwzględnione są również możliwości wypoczynku w najbliższej okolicy, danej miejscowości; w klasie III natomiast pokazuje się atrakcyjność turystyczną, w wybranych krainach geograficznych.

Od klasy pierwszej rozwija się także umiejętność wnioskowania przyczynowo-skutkowego. W klasie pierwszej celowi temu służą obserwacje fenologiczne, których wyjaśnienie częściowe uczeń otrzymuje w klasie II, przy okazji prowadzenia obserwacji długoterminowych pogody, w wybranych, charakterystycznych miesiącach roku i obserwacji zmian w środowisku, zachodzących pod wpływem zmian pogody, związanych z kolei ze zmianami długości dnia i nocy w ciągu roku. Omawianie zależności różnych

zjawisk, od warunków pogodowych, jest kontynuowanie w klasie III na lekcjach poświęconych życiu lasu w różnych porach roku, warunkom życia w wodzie itp. Podsumowanie tych wiadomości znajduje się w ostatnim dziale. w którym uwzględnione jest omawianie pogody w różnych porach roku i w różnych częściach Polski.

Wprowadzane na lekcjach matematyki pojęcie stosunków przestrzennych rozszerza się na lekcjach środowiska społeczno-przyrodniczego, przy obserwacji wzajemnego usytuowania obiektów, z wykorzystaniem szkicu sytuacyjnego — w klasie I, szkicu lub gotowego planu miejscowości uzupełnionego o orientację według głównych kierunków — w klasie II, z wykorzystaniem mapy Polski — w klasie III.

Uczniowie w klasach I—III na lekcjach środowiska społeczno-przyrodniczego rozpoczynają przygotowanie do posługiwania się mapami. Naturalną już w tym wieku umiejętność orientowania się w znanym dziecku terenie wykorzystujemy do przeniesienia go na płaszczyznę i przedstawienia uporządkowanej przestrzeni w formie odręcznego szkicu sytuacyjnego.

Pojęcie kierunków na widnokregu jest wprowadzane dopiero w klasie II i po odbyciu odpowiednich ćwiczeń w terenie można je przenieść na szkic sytuacyjny i przez stałe porównywanie kierunków w terenie i na mapie ćwiczyć umiejętność ich wykorzystania do określania położenia różnych obiektów względem szkoły, a w dziale podsumowującym względem naszej miejscowości.

W klasie II nie zaznajamiamy się jeszcze uczniów z pojęciem południków i równoleżników, ale posługujemy się nimi do wyznaczania kierunków wyjaśniając, że jedne linie wskazują na mapie kierunek północ — południe a drugie (prostopadłe do nich) kierunek wschód — zachód. Plan i mapa zatem w klasach I—III są wykorzystywane jedynie do omawiania wzajemnego usytuowania różnych obiektów, zaznaczanych na szkicu za pomocą umówionych znaków, a na gotowym planie i mapie za pomocą znaków kartograficznych.

Treści z zakresu higieny nie stanowią odrębnego działu, lecz występują wielokrotnie w naturalny sposób powiązane z realizowaną problematyką programową. Tematy dotyczące higieny ciała, odzieży, odżywiania, odpoczynku, potrzeby ruchu u dziecka wiążemy z domem, szkołą, warunkami w jakich dziecko aktualnie przebywa. Rozszerzenie tej tematyki następuje przy wielu innych okazjach. Np. o roli witamin w odżywianiu, czystości spożywania owoców powiemy dzieciom przy okazji zapoznawania z sadem i ogrodem warzywnym. Organizując wycieczkę do parku, do lasu, nad rzekę wyjaśniamy potrzebę wypoczynku i rekreacji. Obok zdobywania wiedzy,

dziecko ma nabywać umiejętności i nawyki związane z higienicznym trybem życia.

Dziecko powinno nie tylko wiedzieć jak ma się zachować w określonych okolicznościach, aby nie narażać swego zdrowia, ale mieć ukształtowane odpowiednie umiejętności i nawyki postępowania. Utrwalanie nawyków w tej dziedzinie, to zadanie wychowawcze szkoły i domu. Lekcje na ten temat mają uzasadniać celowość postępowania zgodnie z zasadami higieny.

Sporo miejsca zajmują w programie zagadnienia ruchu drogowego. Konieczność akcentowania tej problematyki wiąże się ze wzmocnionym tempem rozwoju motoryzacji i wzrostem niebezpieczeństwa na jezdni. Nieznajomość, lub lekceważenie przepisów bezpieczeństwa w tej dziedzinie, brak ostrożności i zdyscyplinowania uczniów klas początkowych, którzy stają się uczestnikami ruchu drogowego stanowi przyczynę wypadków i nieszczęść. Najczęstszą przyczyną wypadków powodowanych przez pieszych jest nagle wtargnięcie dziecka na jezdnię.

Szkoła jest zobowiązana do wyposażania ucznia w wiadomości, umiejętności i nawyki niezbędne do bezpiecznego zachowania się na drogach w charakterze przechodnia i pasażera. Temu celowi służą ćwiczenia rozwijające wyobraźnię przestrzenną, kształtujące ostrożność dziecka w sytuacjach trudnych i wdrażające je do przestrzegania przepisów bezpieczeństwa. Zadaniem nauczyciela jest ukazywanie uczniom skutków niewłaściwego zachowania się na jezdni, w celu kształtowania wrażliwości na zagrożenia oraz umiejętności przewidywania.

Wdrażanie do bezpiecznego poruszania się na jezdni, w charakterze pieszego, nie polega tylko na poznawaniu znaków drogowych, ale również na opanowaniu umiejętności zachowania się w sytuacjach zagrożenia.

Sposoby realizacji powinny być dostosowane do wieku i właściwości psychicznych dziecka, do jego wiedzy i doświadczeń życiowych, do treści, które chcemy przekazać oraz celów, które zamierzamy osiągnąć w procesie nauczania. Sposoby te powinny umożliwiać efektywne poznawanie rzeczywistości, wpływać na kształtowanie zdolności poznawczych i pomagać w opanowywaniu umiejętności praktycznych. W programie zostały wyszczególnione niektóre metody nauczania (po treściach kształcenia każdego działu), które nauczyciel powinien stosować w realizacji treści. Nie są to wszystkie metody realizacji programu, lecz te, które mają podstawowe znaczenie dla osiągnięcia celów przedmiotu i decydują o jego charakterze.

Metody te pozwalają na bezpośredni kontakt ze środowiskiem społec-

cznym i przyrodniczym oraz wyzwalając różnorodną aktywność poznawczą i praktyczną.

Są to więc przede wszystkim: obserwacja środowisk naturalnych i zjawisk wywołanych podczas eksperymentu, zajęcia praktyczne, ćwiczenia terenowe, spotkania z ludźmi oraz zabawa i gra dydaktyczna.

Uczeń klas I—III myśli głównie w sposób konkretno-obrazowy. Dokonywanie operacji myślowych w oderwaniu od konkretów, wyłącznie na podstawie przesłanek słownych, sprawia mu duże trudności. Głównym źródłem wiedzy i podstawą myślowego przetwarzania powinna być obserwacja zjawisk przyrodniczych i faktów społecznych, organizowana przez nauczyciela w czasie wycieczek, eksperymentów, prowadzenia hodowli. Obserwacja jest celowym i planowym spostrzeganiem. Kierowanie tym procesem polega najczęściej na wysuwaniu problemów, zadań do rozwiązania — na miarę uczniów klas I—III oraz pytań dotyczących istotnych cech przedmiotów, osób, faktów, procesów, stanów, sytuacji, stosunków czy funkcji. Podczas niektórych obserwacji uczniowie mogą wykonywać pomiary, notować ważniejsze dane. Zebranie bezpośrednich spostrzeżeń staje się podstawą analizy i syntezy, porównywania, klasyfikacji, abstrahowania, uogólnień, wnioskowania i kształtowania pojęć.

Przed organizowaniem wycieczki (bliższej i dalszej) trzeba odpowiednio przygotować uczniów: podać temat, wyjaśnić cel i przewidywany przebieg, wysunąć problemy do rozwiązania, przygotować przyrządy pomiarowe, zapewnić bezpieczeństwo uczniów tak na trasie jak i na miejscu wycieczki. Podczas wycieczki kierujemy uwagę uczniów na obiekty, ich cechy, funkcję, a także stosunki między nimi. W środowiskach społecznych bardzo kształcące i wychowawcze są rozmowy z ludźmi.

Materiał spostrzeniowy, uzyskany podczas wycieczki, służy do wykorzystania na wielu lekcjach, do analizy wyjaśniania i przetwarzania (nie tylko na lekcjach środowiska społeczno-przyrodniczego, ale także języka polskiego, plastyki i innych przedmiotów).

Wycieczka nie tylko umożliwia obserwację otaczającej rzeczywistości, ale wyzwala radość i aktywność poznawczą uczniów, budzi zainteresowania, wprowadza ożywienie do pracy szkolnej. Można ją czasem łączyć z zabawą, grą terenową, pożyteczną pracą dla środowiska.

Niektóre treści programu realizujemy organizując obserwacje długoterminowe, np. obserwacje pogody i zmian w przyrodzie w różnych porach roku. Stopniowo przyzwyczajamy uczniów do systematycznego notowania

wyników tych obserwacji i okresowego ich analizowania i podsumowywania. W tym celu np. w klasie II prowadzimy kalendarz pogody.

W przypadku, gdy pewne zmiany (procesy) i zjawiska są trudno dostrzegalne w naturalnym środowisku, przeprowadzamy obserwację w specjalnie zorganizowanych warunkach. Przystępując do wykonywania eksperymentu uczeń przewiduje, w jakim celu wprowadza zmiany (działa czynnikiem eksperymentalnym), próbuje postawić hipotezę dotyczącą wyniku, a dopiero po sprawdzeniu jej wysuwa wnioski i uogólnienia. Eksperymenty wpływają na kształtowanie myślenia przyczynowo-skutkowego, uczą metody poznawania treści przyrodniczych. Eksperymenty i doświadczenia trudniejsze stwarzają niebezpieczeństwo dla dzieci (wymagające odpowiedniej aparatury lub wysokiej temperatury) może wykonać nauczyciel w formie pokazu.

Demonstrowanie i wyjaśnianie zjawisk, procesów, których obserwacja w warunkach szkolnych jest trudna lub niemożliwa powinno odbywać się przy użyciu filmu.

Poznanie otaczającej rzeczywistości, zwłaszcza przyrodniczej, odbywa się także podczas wykonywania ćwiczeń praktycznych i pożytecznych prac. np. przy prowadzeniu hodowli w klasie, uprawie roślin w ogrodzie szkolnym, opiece nad dzikimi zwierzętami w zimie. Uprawa roślin, prace hodowlane czy inne prace na rzecz klasy, szkoły, osiedla stanowią nie tylko źródło wiedzy, ale umożliwiają stosowanie zdobytych wiadomości w praktyce, pozwalają na kształtowanie umiejętności praktycznych, wymagają posługiwania się prostymi narzędziami, wyrabiają systematyczność i odpowiedzialność.

W toku działania dziecko wyodrębnia i obserwuje przedmiot działalności, poznaje warunki, w których działa, zauważa skutki działania, opanowuje niektóre metody przekształcania rzeczywistości. Dzieci młodsze bardzo chcą być pożyteczne dla innych, lubią wykonywać różne prace, trzeba je, tylko odpowiednio zorganizować. Nawet drobne zadania wykonane na rzecz swojej klasy, szkoły, domu, osiedla, wsi mają charakter poznawczy, a ponadto wiążą dziecko uczuciowo ze środowiskiem i rozwijają poczucie przydatności dla społeczeństwa. Prace użyteczne przygotowują dzieci do aktywnego uczestnictwa w życiu swej miejscowości i kraju. pozwalają przeżywać atmosferę pracy, wspólnego wysiłku i przezwyciężanie trudności oraz radość z osiągniętego efektu.

Poznanie środowisk społecznych także nie może odbywać się w sposób werbalny. Ukazywanie działalności ludzkiej, organizacji życia społecznego. typowych sytuacji społecznych należy łączyć z wycieczką do różnych instytu-

cji społecznych, placówek, kultury, zakładów usługowych i innych. Podczas wycieczki uczniowie zobaczą ludzi przy pracy, z którymi będą mogli porozmawiać, zapytać o interesujące sprawy.

Podczas wycieczek i spotkań z ludźmi wdramy uczniów do kulturalnego zachowania się, kształtujemy uprzejmość, uczymy celowych działań i form grzecznościowych przy załatwianiu różnych, codziennych spraw, np. w sklepie, na dworcu PKS, w autobusie, w zakładzie usługowym.

Aby ułatwić dzieciom poznanie niektórych ról społecznych, wzajemnego uzależnienia i powiązań międzyludzkich oraz sposobów służenia ludziom można posłużyć się metodą zabawy, łączyć realizację programu z pracą w drużynie zuchowej. Zabawy zespołowe o tematyce społecznej uczą porozumiewania się, współdziałania, konieczności przestrzegania prawideł gry, przyjętych zwyczajów, wymagają opanowania wiedzy o ludziach, pomagają w kształtowaniu umiejętności postępowania w określonych sytuacjach. W zabawie dzieci przejmują role i funkcje wykonywane w życiu przez dorosłych, naśladują zachowanie przydatne w różnych sytuacjach. Uczą się więc postępowania celowego, kulturalnego i oceny rzeczywistości z punktu widzenia innych ludzi.

W celu doprowadzenia dziecka do opanowania trwałych umiejętności, przyzwyczajzeń i nawyków, trzeba tak organizować pracę, aby pewne czynności wielokrotnie powtarzać. Dotyczy to zwłaszcza nawyków z zakresu higieny, przestrzegania przepisów bezpieczeństwa, a także odpowiedniego zachowania się w różnych środowiskach (tak przyrodniczych, jak i społecznych). Powtarzanie czynności w postaci ćwiczeń byłoby nużące, a czasami wręcz niemożliwe; zabawa staje się więc bardzo przydatna w kształtowaniu umiejętności.

Stosując różne metody poznawania rzeczywistości i kształtowania umiejętności dążyć należy, do przestrzegania zasady zachowania proporcji między poznawaniem bezpośrednim a pośrednim. Pomijanie warstwy spostrzeżeniowej w procesie poznawania prowadzi do werbalizmu w nauczaniu a werbalizm powoduje zniekształcanie obrazu rzeczywistości w umyśle małego dziecka. Dlatego zaznajamianie uczniów ze zjawiskami przyrodniczymi za pomocą opowiadań, wierszy i baśni, których bohaterami są rośliny i zwierzęta o cechach ludzkich, należy uznać za niewystarczające. Fantastyka jest potrzebna dla rozwoju wyobraźni dziecka, jednak antropomorfizacja świata roślinnego i zwierzęcego nie prowadzi do kształtowania właściwych pojęć przyrodniczych. Pierwotny system pojęć ma służyć uczniowi do aktualnej orientacji w rzeczywistości i ma być podstawą dalszej nauki.

Mimo propedeutycznego ujmowania zagadnień mamy obowiązek ujmowania ich w sposób rzetelny pod względem naukowym. Uczeń przystępując do systematycznej nauki biologii, geografii, fizyki, historii opierać się będzie na wiedzy zdobytej wcześniej. Nauczyciel klas wyższych nie kształtuje wszystkich pojęć z danej dziedziny od początku. Jeśli więc uczeń ma zbyt ubogi zasób pojęciowy lub zniekształcone wyobrażenia rzeczywistości, napotyka trudności w przyswajaniu wiedzy w układzie systematycznym. Błędy utrwalone w klasach najniższych niełatwo później zlikwidować.

Od metod nauczania uzależniony jest rozwój samodzielności myślenia i działania dziecka. Gotowe informacje i objaśnienia w podręczniku sprzyjają biernemu przyjmowaniu i pamięciowemu opanowywaniu wiadomości. Samodzielne odkrywanie zjawisk podczas obserwacji i eksperymentów oraz kontaktów społecznych rozwija aktywność, wzbudza zainteresowanie otaczającym światem. Ćwiczenia i prace użyteczne umożliwiają łączenie myślenia praktycznego i teoretycznego, wpływają na utrwalanie i sprawdzanie wiedzy w praktyce.

Postulat powyższy umożliwi dziecku poznawanie otaczającej rzeczywistości w sposób pośredni, wielozmysłowy, wymaga elastycznego traktowania materiału programowego. Konkretyzacja tematów będzie zależała od warunków środowiskowych. Jeżeli np. w danej miejscowości nie ma parku nie należy uczyć o nim w sposób werbalny. Wystarczy zapoznać dzieci ze światem roślinnym i zwierzęcym wokół szkoły i domów. Podobnie podchodzić należy np. do zawodów ludzi w rodzinnej miejscowości i najbliższej okolicy. Zapoznajemy dzieci przede wszystkim z zawodami, które występują w najbliższym otoczeniu.

W niektórych miejscowościach znajduje się bardzo dużo zabytków, muzeów, pamiątek. Nauczyciel sam musi zdecydować, z jakimi faktami historycznymi, związanymi z rodzinną miejscowością, zapozna swoją klasę. Podobnego wyboru należy dokonywać przy zapoznawaniu uczniów z elementami folkloru różnych regionów kraju.

Realizacja programu nauki o środowisku powinna przebiegać w integracji z innymi przedmiotami, zwłaszcza z językiem polskim, muzyką, plastyką oraz przedmiotem praca-technika. Integracja praktycznie stosowana zapewni wielostronne spojrzenie na treści kształcenia, a przez to pogłębienie rozumienia otaczającej rzeczywistości i zwiększenia funkcjonalności wiedzy zdobytej w szkole.

Formy kontroli i oceny postępów ucznia powinny być zróżnicowane ze względu na wielorakość celów i treści przedmiotu. Wiedzę i umiejętności

ucznia sprawdzamy zarówno w czasie lekcji i wycieczki, jak również podczas pracy w ogrodzie szkolnym, przy pielęgnowaniu roślin w klasie, dokarmianiu ptaków itp. O osiągnięciach ucznia świadczyć będą poprawnie opanowane pojęcia społeczne i przyrodnicze, a także umiejętności zachowania się w różnych sytuacjach — w drodze do szkoły, w klasie, w szkole, w sklepie, na wycieczce. Ocena nie musi być wyrażona stopniem szkolnym, może to być opinia o wykonanej pracy, dostrzeżenie osiągnięć ucznia, pochwała jego wysiłku i zaangażowania.

PLASTYKA

CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

Plastyka, jako przedmiot szkolny, ma na celu wszechstronne rozwijanie osobowości uczniów i przygotowanie ich do uczestnictwa w życiu kulturalnym, przez pobudzanie i usprawnianie procesów percepcji wizualnej oraz działalności plastycznej.

Realizacja treści przedmiotu w klasach I—III powinna służyć w szczególności:

- zdobywaniu umiejętności dostrzegania, odbioru i przeżywania wartości wizualnych środowiska przyrodniczego i kulturalnego oraz treści w nich zawartych;
- stymulowaniu procesów wyobraźni i twórczego działania;
- zdobywaniu umiejętności posługiwania się elementarnymi środkami plastyki dla wyrażania własnych przeżyć, przedstawiania określonych treści, kształtowania otoczenia;
- poznawaniu podstawowych pojęć z zakresu sztuk plastycznych;
- zdobywaniu umiejętności organizacji pracy i celowego doboru metod w działaniach plastycznych;
- kształtowaniu społecznie pożądaných motywów działań plastycznych;
- poznawaniu społecznie uznanych kryteriów oceny wartości formalnych i treści dzieł plastycznych.

W wyniku realizacji programu uczeń powinien:

- dostrzegać, oceniać i wyrażać na płaszczyźnie i w bryle wizualne cechy ludzi, zwierząt, przedmiotów i zjawisk;
- dostrzegać i wyrażać sytuacje przestrzenne;
- dostrzegać i stosować układy kompozycyjne otwarte i zamknięte oraz rytmiczne i symetryczne;
- odbierać wartości wyrazowe zjawisk wizualnych otaczającej rzeczywistości oraz dzieł sztuki;

- przedstawiać plastycznie opisy słowne;
- wyróżniać i posługiwać się podstawowymi środkami wyrazu plastycznego takimi, jak: plama, kreska, bryła dla wyrażania własnych przeżyć, przedstawiania określonych treści, kształtowania otoczenia;
- umieć posługiwać się podstawowymi narzędziami i materiałami wymienionymi w treściach kształcenia;
- umieć organizować warsztat własnej pracy, celowo dobierać i ekonomicznie wykorzystywać środki materiałowe;
- rozróżniać podstawowe dziedziny sztuk plastycznych, postacie i funkcje dzieł z tych dziedzin;
- chętnie podejmować działania plastyczne dla wyrażania własnych obserwacji i przeżyć;
- przejawiać chęć kształtowania plastycznego własnego otoczenia;
- cenić i chronić dzieła sztuki i wytwory artystyczne.

TREŚCI KSZTAŁCENIA

KLASA I

1. Obserwacja i doświadczenie

Wzbogacenie wiedzy rzeczowej oraz sprawności percepcyjnej poprzez kierowaną obserwację i doświadczenie w powiązaniu z działalnością plastyczną.

- a) Ocenianie następujących cech przedmiotów i zjawisk występujących w otoczeniu ucznia — wyróżnianie, nazywanie, a w miarę możliwości określanie ruchem:
- kształt — formy proste — np. *okrągły, kulisty, owalny, wąski, szeroki, kwadratowy, prostokątny, trójkątny, wklęsły, wypukły, prosty, krzywy*;
 - wielkość i proporcja — w stosunku do dwóch przedmiotów np. *duży—mały, niski—wysoki, krótszy—dłuższy, grubszy—cieńszy, większy—mniejszy*;
 - położenie i oddalenie — np. *stojący—leżący, pionowy—poziomy, bliski—daleki, bliższy—dalszy*;
 - barwa — nazwy potoczne barw, ich jasności i odcieni — np. *żółta, pomarańczowa, fioletowa, brązowa, ... ciemnoczerwona, jasnozielona, ... niebieskozielona, żółtozielona*;

- faktura — np. *szorstki, gładki, chropowaty*.
- b) Określanie kształtu i barwy ludzi i zwierząt.
- c) Określanie układów przedmiotów i zjawisk występujących w otoczeniu ucznia — rytm jako powtarzalność i miarowość tych samych elementów.
- d) Doświadczanie możliwości technicznych i efektów użycia wprowadzanych po raz pierwszy różnych materiałów i narzędzi.

2. Działalność plastyczna

Rysowanie, malowanie, rzeźbienie (lepienie i konstruowanie), wycinanie i wydzieranie.

a) Ilustrowanie i wyrażanie:

- przedstawianie i wyrażanie zjawisk i wydarzeń realnych i fantastycznych z uwzględnieniem postaci ludzi, zwierząt i otoczenia;
- przedstawianie scen i sytuacji uwzględniających nastrój, inspirowanych przez przeżycia, marzenia, stany pogody, pory roku, utwory literackie, muzyczne, filmy itp.;
- przedstawianie scen i sytuacji, zjawisk, przedmiotów itp. uwarunkowane uwzględnieniem kształtów, wielkości, proporcji, sytuacji przestrzennych, barw, faktur, układów, wymienionych w dziale „Obserwacja i doświadczanie”.

Przykładowa tematyka: osoby z najbliższego otoczenia uczniów, środowisko domowe, szkolne, społeczne, przyrodnicze, praca w różnych zawodach, uroczystości rodzinne, państwowe, regionalne, postacie literackie, podróże, świat techniki, stany pogody, pory roku, sport, turystyka itp.

b) Kształtowanie

- projektowanie i wykonywanie płaskich i przestrzennych form użytkowych na potrzeby ucznia i zespołu z wykorzystaniem układu rytmicznego.

Przykładowa tematyka: kwiaty, zaproszenia, kotyliciony itp. Techniki i materiały: kredki świecowe, tusze, plakatówki, klejówki, mazaki, papiery kolorowe, makulatura, ścinki tekstylne, plastelina, glina, folia metalowa, karton, brystol, tektura, łączniki (kleje, spinacze, zszywki itp.), materiały przyrodnicze, stemple.

3. Wiadomości z zakresu sztuk plastycznych

- a) Dziedziny sztuk plastycznych, specjalności zawodowe oraz postacie, dzieła, czynności i narzędzia:
 - architektura — architekt,

- malarstwo — malarz — obraz,
- rzeźba — rzeźbiarz — rzeźba.

b) Rytm jako cecha układu elementów na płaszczyźnie i w przestrzeni.

KLASA II

1. Obserwacja i doświadczanie

Wzbogacanie wiedzy rzeczowej oraz sprawności percepcyjnej poprzez kierowaną obserwację i doświadczanie w powiązaniu z działalnością plastyczną.

a) Ocenianie następujących cech przedmiotów i zjawisk występujących w otoczeniu ucznia — wyróżnianie, nazywanie, a w miarę możliwości określanie ruchem:

- kształt — formy złożone z 2—3 form prostych, części składowe całości, kształt części składowych;
- wielkość i proporcja — w stosunku do trzech przedmiotów oraz części składowe form złożonych — np. *największy—średni—najmniejszy, najwyższy—średni—najniższy, najdłuższy—średni—najkrótszy*;
- położenie i oddalenie — w stosunku do dwu—trzech przedmiotów oraz części składowych form złożonych — np. *najdalej—pośrednio—najbliżej, najwyżej—pośrednio—najniżej, wyżej niż..., dalej niż..., na prawo od..., na lewo od...;*
- barwa — temperatura barw — np. *ciepła, zimna, cieplejsza od..., zimniejsza od...;*
- faktura — kontrast i podobieństwo faktur.

b) Określenie ruchu i zmian położenia części ciała ludzi i zwierząt w zależności od wykonywanych czynności.

c) Określanie układów przedmiotów i zjawisk występujących w otoczeniu ucznia — symetria jedno- i wieloosiowa.

d) Dopracowywanie prawidłowej formy stosowania narzędzi i materiałów.

2. Działalność plastyczna

Rysowanie, malowanie, rzeźbienie (lepienie i konstruowanie), wycinanie i wydzieranie.

a) Ilustrowanie i wyrażanie:

- przedstawianie i wyrażanie zjawisk i wydarzeń realnych i fantastycznych

cznych z uwzględnieniem scen zbiorowych, ruchu postaci we wspólnej akcji i w określonej przestrzeni;

- przedstawianie scen i sytuacji uwzględniających nastroj, inspirowanych przez przeżycia, marzenia, stany pogody, pory roku, utwory literackie, muzyczne;
- przedstawianie scen, sytuacji, zjawisk, przedmiotów itp. uwarunkowane uwzględnieniem określonych kształtów, wielkości, proporcji, sytuacji przestrzennych, barw, układów, faktur wymienionych w dziale „Obserwacja i doświadczenie”.

Przykładowa tematyka jak w klasie I.

b) Kształtowanie

Projektowanie i wykonywanie płaskich i przestrzennych form użytkowych, na potrzeby ucznia i zespołu, z zastosowaniem układu symetrycznego jedno- lub wieloosiowego.

Przykładowa tematyka: kukiełki, miseczki, serwetki, ozdoby choinkowe (mobile), maskotki itp.

Techniki i materiały jak w klasie I.

3. Wiadomości z zakresu sztuk plastycznych

- a) Dziedziny sztuk plastycznych, specjalności zawodowe oraz postacie, dzieła, czynności i narzędzia:
 - scenografia — scenograf — rysunek (projekt), makieta, dekoracja sceny i kostium, oświetlenie.
- b) Różnorodność funkcji dzieł plastycznych na przykładach:
 - architektury — przemysłowej, mieszkaniowej, użyteczności publicznej;
 - malarstwa — portretu, krajobrazu, martwej natury;
 - rzeźby — pomnika, popiersia, medalu, monety;
 - scenografii — dekoracji sceny i kostiumu aktora lub lalki.
- c) Symetria jedno- i wieloosiowa jako cecha układu elementów na płaszczyźnie i w przestrzeni.

KLASA III

1. Obserwacja i doświadczenie

Wzbogacanie wiedzy rzeczowej i sprawności percepcyjnej poprzez kierowaną obserwację i doświadczenie z działalnością plastyczną.

cznych z uwzględnieniem scen zbiorowych, ruchu postaci we wspólnej akcji i w określonej przestrzeni;

- przedstawianie scen i sytuacji uwzględniających nastroj, inspirowanych przez przeżycia, marzenia, stany pogody, pory roku, utwory literackie, muzyczne;
- przedstawianie scen, sytuacji, zjawisk, przedmiotów itp. uwarunkowane uwzględnieniem określonych kształtów, wielkości, proporcji, sytuacji przestrzennych, barw, układów, faktur wymienionych w dziale „Obserwacja i doświadczenie”.

Przykładowa tematyka jak w klasie I.

b) Kształtowanie

Projektowanie i wykonywanie płaskich i przestrzennych form użytkowych, na potrzeby ucznia i zespołu, z zastosowaniem układu symetrycznego jedno- lub wieloosiowego.

Przykładowa tematyka: kukiełki, miseczki, serwetki, ozdoby choinkowe (mobile), maskotki itp.

Techniki i materiały jak w klasie I.

3. Wiadomości z zakresu sztuk plastycznych

- a) Dziedziny sztuk plastycznych, specjalności zawodowe oraz postacie, dzieła, czynności i narzędzia:
 - scenografia — scenograf — rysunek (projekt), makieta, dekoracja sceny i kostium, oświetlenie.
- b) Różnorodność funkcji dzieł plastycznych na przykładach:
 - architektury — przemysłowej, mieszkaniowej, użyteczności publicznej;
 - malarstwa — portretu, krajobrazu, martwej natury;
 - rzeźby — pomnika, popiersia, medalu, monety;
 - scenografii — dekoracji sceny i kostiumu aktora lub lalki.
- c) Symetria jedno- i wieloosiowa jako cecha układu elementów na płaszczyźnie i w przestrzeni.

KLASA III

1. Obserwacja i doświadczenie

Wzbogacanie wiedzy rzeczowej i sprawności percepcyjnej poprzez kierowaną obserwację i doświadczenie z działalnością plastyczną.

- a) Ocenianie następujących cech przedmiotów i zjawisk występujących w otoczeniu ucznia — wyróżnianie, nazywanie w miarę możliwości określanie ruchem:
- kształt — formy złożone z kilku form prostych, części składowe, podobieństwa, różnice i cechy charakterystyczne części składowych;
 - wielkość i proporcja — tak jak w klasie II ze stopniowym wprowadzaniem przedmiotów i zjawisk bardziej złożonych;
 - położenie i oddalenie — tak jak w klasie II ze stopniowym wprowadzaniem przedmiotów i zjawisk bardziej złożonych;
 - barwa — walor różnych barw, różnice walorowe w zakresie jednej barwy;
 - widok — różnice w wyglądzie tego samego przedmiotu w zależności od jego położenia lub zmiany stanowiska patrzącego (wielowidokowość).
- b) Określanie cech charakterystycznych i indywidualnych ludzi zależnie od wieku, płci, typu budowy; określanie cech charakterystycznych zwierząt, różnice w budowie, kształcie, ubarwieniu, sposobach poruszania się.
- c) Określanie układów przedmiotów i zjawisk występujących w otoczeniu ucznia — układy zamknięte i otwarte.
- d) Wprowadzanie nowych technik plastycznych, poszukiwanie bogatszych możliwości wyrazowych.

2. Działalność plastyczna

Rysowanie, malowanie, rzeźbienie (lepienie i konstruowanie), wycinanie i wydzieranie.

a) Ilustrowanie i wyrażanie:

- przedstawianie zjawisk i wydarzeń otaczającej rzeczywistości, realnych i fantastycznych z uwzględnieniem różnych możliwości ruchu ludzi i zwierząt, licznieszych grup i scen złożonych, kolejnych etapów akcji. Uwzględnianie proporcji, cech charakterystycznych i indywidualnych postaci, sytuacji przestrzennych, charakterystyka środowiska, w którym rozgrywa się akcja;
- przedstawianie nastrojów i stanów uczuciowych inspirowanych przez przeżycia, marzenia, stany pogody, pory roku, utwory literackie, muzyczne, filmy itp. z coraz bardziej świadomym użyciem poznanych środków wyrazu artystycznego;
- przedstawianie scen, sytuacji, zjawisk, przedmiotów uwarunkowane uwzględnieniem określonych kształtów, wielkości, proporcji, sytuacji

przestrzennych, barw, waloru, układów faktur wymienionych w dziale „Obserwacja i doświadczanie”.

Przykładowa tematyka jak w klasach poprzednich.

b) Kształtowanie

Projektowanie i wykonywanie płaskich i przestrzennych form użytkowych na potrzeby ucznia i zespołu uwzględniających zasady kompozycji otwartej i zamkniętej. Opracowanie dwu wariantów tego samego tematu. Przykładowa tematyka: wazon do kwiatów niskich i wazon do kwiatów wysokich, materiał na zasłony do pokoju słonecznego i do pokoju ciemnego, papiery na okładki do zeszytów różnych przedmiotów nauczania itp. Techniki i materiały jak w klasie II oraz jedna z technik graficznych.

3. Wiadomości z zakresu sztuk plastycznych

- a) Dziedziny sztuk plastycznych, specjalności zawodowe oraz postacie, dzieła, czynności i narzędzia:
— grafika — grafik — grafika warsztatowa, grafika użytkowa — odbitka lub projekt do druku;
— różne działy sztuki użytkowej — tkactwo, meblarstwo, ceramika.
- b) Formy istnienia dzieła plastycznego — oryginał, kopia, reprodukcja, odbitka.
- c) Funkcjonalność i estetyka przedmiotów codziennego użytku — związek formy i funkcji.
- d) Układ otwarty jako usystematyzowana możliwość powtarzalności motywu na płaszczyźnie lub w przestrzeni.
- e) Możliwość pełnienia tej samej funkcji poprzez dzieła pochodzące z różnych dziedzin sztuk plastycznych np. portret w malarstwie i rzeźbie, elementy dekoracji wnętrza lub stroju.

ZAGADNIENIA ZWIĄZANE Z REALIZACJĄ PROGRAMU

Podstawową formą pracy ucznia na lekcji jest jego zaangażowana i celowa działalność plastyczna, uwarunkowana rozwojem intelektualnym i wiedzą, emocjonalnym stosunkiem do tematu i zadania, możliwościami manualnymi, znajomością środków warsztatu plastycznego i umiejętnością operowania nimi. Zdobywając stopniowo coraz większy zasób wiedzy i doświadczeń, większą sprawność działań plastycznych — uczeń zdobywa coraz pełniejszą swobodę twórczą, niezbędną zarówno dla autoekspresji,

przedstawiania i przekazu środkami plastyki informacji oraz organizowania własnego otoczenia, jak również jako podstawy do aktualnego i przyszłego uczestnictwa w kulturze. Obok procesu zdobywania wiedzy niezbędnym warunkiem, zarówno dla aktualnej działalności i wypowiedzi, jak i dla trwałości postaw i wypracowywanych kryteriów działań i ocen, jest moment przeżycia i zaangażowania emocjonalnego.

Treści kształcenia przedmiotu zawarte są w następujących działach:

1. Obserwacja i doświadczanie
2. Działalność plastyczna
3. Wiadomości z zakresu sztuk plastycznych.

Wyodrębnienie działów programowych nie oznacza autonomii ich treści. Są one powiązane i wzajemnie uwarunkowane, realizowane jednocześnie w trakcie tych samych jednostek metodycznych.

1. Obserwacja i doświadczanie

Dział ten określa zakres ćwiczeń, które na podstawie bezpośredniej i kierowanej obserwacji oraz doświadczania mają na celu kształcenie uwagi ucznia, spostrzegawczości, pamięci wzrokowej, umiejętności oceniania i wyboru, myślenia obrazowego, wyobraźni oraz dostarczania uczniowi wiedzy o otaczających zjawiskach. Sprawność procesów percepcji wizualnej i wiedza nabyta tą drogą są niezbędnymi warunkami wszelkiej działalności plastycznej, na każdym poziomie nauczania.

Materiału obserwacyjnego dostarcza przede wszystkim środowisko społeczne i przyrodnicze przedstawiające ogromne bogactwo przedmiotów i zjawisk, kształtów i barw. Dobór przedmiotów i zjawisk do obserwacji jest uwarunkowany potrzebami realizacji problemów i tematów działu drugiego. Celem obserwacji jest powiększanie i wzbogacanie zakresu doświadczeń wzrokowych niezbędnych uczniowi w działalności plastycznej. Tym samym więc tematyka i zakres obserwacji wiążą się z ilustrowaniem, wyrażaniem i kształtowaniem. Ćwiczenia tego działu powinny być przeprowadzane możliwie często również w powiązaniu z realizacją treści innych przedmiotów nauczania. Na zajęciach plastyki stanowią one fragment lekcji. Czas trwania obserwacji jest uwarunkowany wiekiem i możliwościami dziecka, zakresem materiału i stopniem trudności opracowywanego problemu. Zakres i stopień trudności wzrasta w poszczególnych klasach. Dla pewnych zjawisk trudno dostrzegalnych, niedostępnych albo wręcz niemożliwych do zaobserwowania w najbliższym otoczeniu — można organizować pokaz z zastosowaniem środków audiowizualnych.

Sprawdzeniem prawidłowości i rzetelności przebiegu obserwacji jest werbalizacja a często również interpretacja ruchowa spostrzeżeń. Uczeń wypowiada słowem i w miarę możliwości określa gestem zaobserwowane cechy wizualne przedmiotów lub zjawisk wskazanych przez nauczyciela, określa ich kształt, barwę, fakturę, wielkość, proporcję oraz sytuację przestrzenną, w których się znajdują. Nauczyciel powinien czuwać nad poprawnością wypowiedzi i wzbogacać język uczniów. I tak w zakresie np. barwy obok określeń użytych w programie można również wprowadzać określenia zaczerpnięte z dotychczas funkcjonujących w języku potocznym nazw farb.

Usprawnianie procesów percepcji oraz wzbogacanie wiedzy o wartościach wizualnych ma stymulować swobodne wypowiedzianie się dziecka, sposobami i środkami właściwymi dla danego etapu rozwojowego, a nie doprowadzać do widzenia i wypowiedziania się plastycznego ludzi dorosłych.

Materiałem do doświadczania i eksperymentowania są podstawowe narzędzia, materiały i tworzywa. Uczniowie, poprzez manipulowanie i eksperymentowanie, poznają w odrębnych próbach możliwości techniczne i wyrazowe nowych technik. Opanowanie i doskonalenie następuje już w trakcie działalności plastycznej.

2. Działalność plastyczna

Dział ten określa zakres stosunkowo swobodnych działań plastycznych realizowanych w formie rysunku, malarstwa, rzeźby (modelowanie i konstruowanie) i grafiki. Czynności ucznia w tym zakresie zostały ujęte jako:

- ilustrowanie i wyrażanie poprzez wytwory plastyczne otaczającej rzeczywistości realnej i fantastycznej, przy równoczesnym doskonaleniu środków i wypowiedzi;
- kształtowanie przedmiotów i otoczenia podporządkowane wymogom organizacji plastycznej.

Punktem wyjścia dla ilustrowania i wyrażania jest temat wypowiedzi zaczerpnięty z szeroko pojętego środowiska uczniów i wiążący się z innymi przedmiotami nauczania. Mimo że w poszczególnych klasach tematyka może powtarzać się, sformułowanie tematu wypowiedzi plastycznej uwzględniające coraz większą wiedzę, umiejętności i możliwości wyrażania, powinno prowadzić do coraz bogatszych i bardziej skomplikowanych przedstawień. Tym samym więc przy formułowaniu tematu nauczyciel powinien kierować się potrzebami realizacji następujących zadań:

- doskonalenia i wzbogacania przedstawień postaci ludzi i zwierząt w różnych ujęciach widokowych, różnicowania ich w ruchu, coraz dalej

idącą charakterystykę indywidualną postaci, coraz bardziej złożone sceny i sytuacje, doskonalenia i wzbogacania sposobów umiejscawiania sytuacji w określonym otoczeniu, charakteryzowania tego otoczenia poprzez dobór atrybutów oraz poszukiwania różnych sposobów wyrażania przestrzeni rzeczywistej na płaszczyźnie obrazu;

- wykorzystywania znanych uczniowi środków wyrazu plastycznego oraz użycia właściwych materiałów i narzędzi dla uzyskania poszukiwanych efektów wyrazowych.

Należy przewidywać również możliwość sporadycznego wysuwania propozycji tematów przez samych uczniów, co w rezultacie ułatwi im danie wyrazu swoim osobistym przeżyciom, nurtującym problemom i dążeniom.

Wypowiadanie się ucznia za pomocą środków plastycznych na określone tematy uwarunkowane jest z jednej strony wiedzą o kształtach, barwach, fakturach itd. ludzi, zwierząt, zjawisk i przedmiotów, możliwościami i umiejętnościami operowania środkami wyrazowymi i technicznymi, z drugiej zaś strony przeżyciem i zaangażowaniem emocjonalnym. Uczeń, korzystając z zebranego uprzednio bogatego materiału obserwacyjnego, wypowiada się indywidualnie, ustosunkowuje do tematu, daje w formie plastycznej wyraz swym odczuciom i dążeniom. Warunkiem szczerości wypowiedzi jest jej zaakceptowanie i identyfikacja z tematem, zaangażowanie i pobudzenie emocjonalne. Temat powinien być dla ucznia bliski i zrozumiały, podany w sposób atrakcyjny i zachęcający.

Forma inspirowania ucznia, pobudzania go do twórczości musi być szczególnie starannie przemyślana i przeprowadzona. Należy unikać rozpraszania uwagi zbyt wieloma zagadnieniami na jednej lekcji. Wprowadzamy różnorodne środki i sposoby inspirowania za pomocą słowa, ruchu, dźwięku i obrazu.

Korekta i ingerencja nauczyciela w tok plastycznego wypowiadania się uczniów powinna ograniczać się do niezbędnych uwag. Uczeń mając do dyspozycji uprzednio zdobyty zasób doświadczeń oraz będąc emocjonalnie nastawiony do tematu nie powinien być niepotrzebnie rozpraszany w toku działania, chyba że sam poprosi o pomoc. Nie należy narzucać jakichkolwiek schematycznych reguł postępowania i własnych wizji przedstawiania tematu.

Punktem wyjścia dla kształtowania form płaskich i przestrzennych jest budzenie potrzeb przyswajania prawidłowych kryteriów, kształtowania plastycznego własnego wyglądu i swego otoczenia oraz wyrabianie sprawności manualnych i technicznych. Zadania te realizowane są w trakcie projektowania i wykonywania dla siebie lub zespołu uczniowskiego przedmiotów

z zakresu plastyki użytkowej. Uczeń zaznajamia się z zagadnieniami projektowania form użytkowych i kształtowania plastycznego swego otoczenia, poznaje stopniowo i rozwiązuje zagadnienia plastyczne, kształci swoją świadomość, wrażliwość, poznaje kryteria oceny artystycznej. Uczeń wykonując przedmiot potrzebny jemu i jego zespołowi wdraża się do samodzielności, wiąże się ze środowiskiem, rozwija społecznie wartościowe postawy i uzyskuje poczucie własnej przydatności.

Wykonanie przedmiotu użytkowego zmusza ucznia do poszukiwania sposobów rozwiązania nie tylko problemów estetycznych, lecz również do poszukiwania i znalezienia formy funkcjonalnej, praktycznej, przydatnej, zaspokajającej potrzeby człowieka. Działalność ta prowadzi również do przyswajania zasady nierozzerwalności treści, formy i funkcji oraz zależności formy od użytego materiału. Zwraca się uwagę na możliwość powtórzenia tego samego tematu na różnych poziomach nauczania. Nauczyciel może z uczniami projektować i wykonywać, o ile zajdzie potrzeba, przedmiot podobny zarówno w klasie I, jak i II lub III, stawiając jednak coraz większe wymagania dostosowane do poziomu wiedzy i umiejętności.

3. Wiadomości z zakresu sztuk plastycznych

Dział ten określa zakres wiadomości teoretycznych zdobywanych w wyniku bezpośredniej obserwacji oryginałów lub reprodukcji dzieł sztuk plastycznych oraz w trakcie praktycznej działalności plastycznej. Treści kształcenia obejmują pojęcia wchodzące w zakres klasyfikacji różnych dziedzin plastyki, podstawowych środków wyrazu plastycznego, układów kompozycyjnych i elementów technicznego procesu kształtowania dzieła. Nie przewiduje się, poza sporadycznymi przypadkami (np. w związku z wycieczką do muzeum, na wystawę sztuki współczesnej, do pracowni twórcy profesjonalnego lub ludowego), organizowania samodzielnych jednostek metodycznych poświęconych realizacji tego działu. Realizacja jego powinna harmonijnie przebiegać wraz z realizacją działów „Obserwacja i doświadczenie” i „Działalność plastyczna”. Proponowane w tym dziale treści, pojęcia, słownictwo wiążą się ściśle z różnymi formami działalności ucznia. I tak np. uczeń malując poznaje i przyswaja sobie podstawowe pojęcia i słownictwo z dziedziny malarstwa, lepiąc — z dziedziny rzeźby, rysując czy malując „wymyślone domy” — z architektury.

Szczególną uwagę należy zwrócić na dobór i jakość materiału poglądowego — oryginałów lub reprodukcji dzieł sztuk plastycznych. Będą to przykłady zarówno sztuki profesjonalnej, jak i ludowej, amatorskiej, prace doros-

łych, jak i dzieci. Nauczyciel powinien w miarę możliwości wykorzystać również sztukę swego regionu, demonstrować przykłady sztuki dawnej i współczesnej, ukazywać na żywych, dostępnych bezpośrednio poznaniu przykładach, w jaki sposób sztuka przyczynia się do wzbogacania naszego życia. Kontakt z dziełem sztuki powinien być okazją do podawania tytułów dzieł i nazwisk twórców. Pożądanym jest, aby uczniowie w każdej klasie zapamiętali parę wybitnych i znanych dzieł i nazwiska ich twórców.

4. Techniki plastyczne

Wybór techniki do realizacji ćwiczenia uwarunkowany jest potrzebami wyrazowymi określonego tematu i możliwościami wyrazowymi danej techniki, materiałów i narzędzi. Drugim warunkiem doboru techniki są możliwości manualne uczniów. Z tego też względu nie należy stosować w klasach początkowych takich np. ćwiczeń rzeźbiarskich jak cięcie w twardych materiałach.

Zaleca się stosowanie następujących technik, narzędzi i materiałów:

- w pracach rysunkowych: rysowanie kredką, kredą, tuszem patykiem płaskim i okrągłym, tuszem pędzlem płaskim i okrągłym, piórem, mazakiem;
- w pracach malarskich: malowanie kredkami, farbami (plakatowymi, klejowymi, akwarelą, tuszami kolorowymi), użycie pędzli miękkich i szczeciniaków (płaskich i okrągłych), wykonywanie wydzieranki i wycinanki z makulatury, kolorowego papieru, ścinków tekstylnych;
- w pracach rzeźbiarskich: modelowanie (lepienie) z gliny, plasteliny, masy papierowej, konstruowanie z materiałów przyrodniczych i przemysłowych (szyszki, kasztany, żołądzie, patyki, kora sosnowa, papier, bibułka, karton, folia metalowa, cienkie druciki, opakowania itp.);
- w pracach graficznych: odbijanie stemplem ziemniaczanym, gumowym, korkowym lub innym wykonanym przez uczniów, gipsoryt, kolografia, lub monotypia.

Dopuszcza się możliwość łączenia technik i materiałów (techniki kombinowane) pod warunkiem zaspokajania rzeczywistych potrzeb wyrazowych zadania.

Zwraca się uwagę na konieczność stosowania, w zależności od zadania, obranej techniki i narzędzi, różnych formatów, wielkości i proporcji arkusza. Nie zaleca się jednak zbyt częstego stosowania dużych formatów. W wyniku bowiem niedostatecznego opanowania przez uczniów środków wypowiedzi mogą powstać prace pozornie tylko efektowne wykazujące w rzeczywistości braki interpretacyjne. Wszystkie, wyżej wymienione techniki nie muszą być

stosowane w pełnym zestawie. Dobór ich i ilość pozostawia się do dyspozycji nauczyciela. Zaleca się jednak realizowanie prac zarówno płaskich, jak i przestrzennych z podanych czterech grup (techniki rysunkowe, malarskie, rzeźbiarskie i graficzne) oraz przynajmniej dwu technik z każdej grupy.

5. Sala lekcyjna

Niezbędnym warunkiem realizacji programu plastyki w klasach I—III jest zapewnienie właściwych materiałów, narzędzi i sprzętu. Wszystkie podstawowe narzędzia i materiały, w stanie gotowości do użycia, powinny znajdować się w klasie. Należy również zapewnić odpowiednie miejsce na ekspozycję prac rysunkowych i malarskich, półek na ekspozycje prac przestrzennych. Czystość, ład, porządek oraz funkcjonalność urządzenia klasy, klasy-pracowni lub pracowni, w której odbywają się zajęcia, jest jednym z podstawowych warunków kształtowania prawidłowych kryteriów oceny estetycznej oraz dobrego samopoczucia ucznia.

Szczególną uwagę należy zwrócić na wygląd wnętrza, eliminując zeń aktualnie niewykorzystywane pomoce naukowe i elementy propagandy wizualnej. Nadmierna ilość tych elementów rozprasza uwagę uczniów i nie dociera do ich świadomości. W stałym wyposażeniu wnętrza należy wystrzegać się nadużycia barwy. Pracownia (sala lekcyjna) plastyki powinna mieć zapewnione dostateczne naświetlenie oraz dostatecznie przestrzenne miejsce do pracy dla każdego ucznia. Jest to jeden z podstawowych warunków prawidłowego przebiegu działalności plastycznej uczniów.

Prace uczniów powinny być gromadzone i przechowywane. Są one podstawą do śledzenia rozwoju uczniów. Uczeń widząc poszanowanie jego wysiłku mobilizuje się do osiągnięcia jeszcze lepszych wyników.

6. Ocena pracy ucznia

Ze względu na różnorodność kryteriów i postaw estetycznych wymagana jest od nauczyciela szczególna wnikliwość w ocenianiu pracy ucznia. Podstawą do oceny powinien być przede wszystkim postęp w zdobywaniu wiedzy i umiejętności, aktywność i zapał, jaki wykazał uczeń w trakcie pracy, inicjatywa i pomysłowość, sprawność działania i umiejętność organizowania pracy. Wytwór plastyczny natomiast jest tylko jednym z elementów oceniania i nie decyduje bezwzględnie o wysokości ostatecznej oceny.

Wyrazem oceny jest nie tylko stopień, ale również pochwała, wyróżnienie pracy szczególnie przez umieszczenie jej na wystawie klasowej lub szkolnej.

MUZYKA

CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

Podstawowym celem przedmiotu muzyka jest przygotowanie do świadomego korzystania z dorobku światowej i rodzimej kultury muzycznej, twórczego uczestnictwa w życiu muzycznym kraju oraz rozwijanie uzdolnień i zainteresowań muzycznych ucznia.

Dla osiągnięcia tego celu w klasach I—III należy w szczególności:

- rozbudzać zainteresowania muzyczne i kształtować pozytywne motywacje w odniesieniu do muzyki;
- rozwijać uzdolnienia muzyczne i muzykalność;
- kształtować elementarne umiejętności muzyczne;
- rozwijać dyspozycje poznawcze oraz zdolności celowego i twórczego działania za pomocą środków muzycznych;
- rozwijać zdolność odczuwania zawartych w utworach treści emocjonalnych.

Efektom realizacji programu w klasach I—III powinno być:

- poprawne śpiewanie, granie w stopniu elementarnym na instrumentach (perkusyjnych niemelodycznych i melodycznych oraz na flecie prostym), wyrażanie muzyki ruchem oraz stosowanie różnych środków wyrazu muzycznego przy wszystkich tych formach działalności muzycznej;
- rozróżnianie czasu trwania, dynamiki, wysokości i barwy dźwięków;
- podstawowa znajomość zapisu rytmicznego w zakresie głównych wartości (równy podział wartości rytmicznych od całej nuty do szesnastki włącznie, z uwzględnieniem pauz i wartości przedłużanych kropką oraz podstawowych ugrupowań rytmicznych w taktach 2, 3, 4, 3);
- znajomość zapisu na pięciolinii dźwięków w zakresie od c^1 do d^2 , z uwzględnieniem dźwięku b^1 ;
- odczytywanie z nut melodii głosem w zakresie poznanego materiału dźwiękowego (czytanie melodii-wzorów w skali pentatonicznej, durowej

oraz trójdźwięku minorowego);

- twórcze przekształcanie materiału muzycznego i kształtowanie najprostszych form muzycznych (dwu- i trzyczęściowej budowy utworów oraz ronda);
- słuchanie prostych utworów muzycznych oraz zauważanie podstawowych cech w zakresie wykonawstwa (głosy ludzkie, instrumenty), budowy (dwu- i trzyczęściowej oraz ronda), charakteru i nastroju;
- rozróżnianie podstawowych cech tańców (polskich: krakowiaka, kujawiaka, oberka oraz walca).

TREŚCI KSZTAŁCENIA

KLASA I

I. ODTWARZANIE MUZYKI

1. Śpiew i ćwiczenia mowy

Recytowanie rytmiczne tekstów (w tym podział słów na sylaby) — poprawne pod względem fonetycznym i fonemicznym, ze zróżnicowaniem tempa, dynamiki, artykulacji, intonacji i barwy głosu.

Rozwijanie głosu: regulacja oddechu podczas mówienia i śpiewania, poprawna wymowa samogłosek, właściwe intonowanie poznanych dźwięków.

Śpiewanie piosenek jednogłosowych, zbiorowe i indywidualne, w skali $c^1 - d^2$.

Śpiewanie nazwami solmizacyjnymi i odczytywanie z nut wzorów — melodii i ich modyfikacji oraz piosenek opartych na tych wzorach:

1) $g^1 - e^1$; 2) $g^1 - a^1 - g^1 - e^1$; 3) $g^1 - a^1 - g^1 - e^1 - d^1 - e^1$; 4) $g^1 - a^1 - g^1 - e^1 - d^1 - c^1$.

Przykładowa tematyka pieśni:

Uroczystości państwowe i szkolne: Warszawa stolica Polski, Dzień Wojska Polskiego, Dzień Górnik, Choinka noworoczna, Dzień Kobiet, Dzień Dziecka, zakończenie roku szkolnego.

Tematy przyrodnicze: pory roku, zwierzęta,

Tematy społeczne: rodzina, praca, sport.

Tematyka regionalna: pieśni ludowe własnego regionu.

2. Gra na instrumentach

Akompaniowanie do piosenek i zabaw ruchowych, z zastosowaniem naturalnych efektów akustycznych (tupania, klaskania, pstrykania, uderzenia o uda itp.) oraz instrumentów perkusyjnych.

Granie na instrumentach perkusyjnych niemelodycznych:

- opanowanie podstaw techniki gry;
- wykonywanie tematów rytmicznych;
- granie akompaniamentów do piosenek.

Granie na dzwoneczkach, ksylofonie i metalofonie:

- opanowanie podstaw techniki gry,
- granie akompaniamentów burdonowych do piosenek (tzn. stojących interwałów, np. kwint i kwart),
- granie fragmentów piosenek lub całych prostych melodii.

Granie na flecie prostym sopranowym*):

- opanowanie podstaw techniki gry;
- opanowanie umiejętności wydobywania kilku dźwięków;
- granie akompaniamentów do piosenek;
- granie melodii opartych na poznanych dźwiękach.

Opanowanie kilku utworów instrumentalnych przez pełny zespół klasowy z zastosowaniem różnych poznanych instrumentów.

3. Ruch z muzyką

Kształtowanie szybkiej orientacji oraz rozwijanie procesów hamowania i pobudzania przez stosowanie różnych sygnałów muzycznych.

Kształtowanie umiejętności rozplanowania ruchu w przestrzeni krokami, w czasie wyznaczonym przez rytm.

Reagowanie ruchem na zmiany tempa, dynamiki, wysokość dźwięków.

Reagowanie ruchem na akcent metryczny w taktach dwu-, trzy- i czteromiarowych.

Realizowanie ruchem wartości rytmicznych: ćwierćnut, ósemek, półnut, pauzy ćwierćnutowej oraz złożonych z tych wartości tematów rytmicznych z zastosowaniem zmian tempa i dynamiki.

Realizowanie ruchem przebiegów rytmicznych piosenek lub ich fragmentów.

Zabawy ze śpiewem, inscenizacje piosenek, tańce regionalne.

*) Naukę gry na fletach pozostawia się do uznania nauczyciela

II. TWORZENIE MUZYKI

1. Tworzenie rytmu

Wypowiadanie w różny sposób krótkich tekstów (ze zmianą tempa, dynamiki, artykulacji, intonacji głosu).

Recytowanie zrytmizowanych tekstów: słów, zdań (ze zmianami j.w.).

Powtarzanie w formie echa tematów rytmicznych z zastosowaniem różnych środków wykonawczych (np. recytacja, klaskanie, ruch, gra na instrumentach).

Improwizowanie odpowiedzi rytmicznych na rytmiczne pytania.

2. Tworzenie melodii

Swobodne improwizowanie na aktualny pozamuzyczny temat (np. o kwiatkach, o zimie itp.).

Improwizowanie melodii do podanego krótkiego tekstu.

Improwizowanie śpiewnych odpowiedzi na zadane śpiewem krótkie pytanie.

3. Improwizowanie ruchu

Swobodne interpretowanie ruchem tematów rytmicznych.

Swobodne interpretowanie ruchem piosenek i utworów instrumentalnych oraz zbiorowe układy zabaw ze śpiewem (wyrażanie ruchem nastroju, charakteru oraz treści utworu).

Charakteryzowanie za pomocą ruchu ilustrowanych muzyką postaci (ludzkich, zwierzęcych, animowanych).

4. Tworzenie form muzycznych z elementów improwizacji rytmicznej, melodycznej i ruchowej

Tworzenie muzycznych ilustracji do opowiadań i wierszy.

Tworzenie swobodnych form muzycznych złożonych z elementów improwizacji dziecięcej, ilustrującej zjawiska akustyczne (np. odgłosy przyrody, jadącego pojazdu, rytmu pracy).

Tworzenie formy *AB* i *ABA* z zastosowaniem różnych elementarnych środków wyrazu muzycznego (np. zmian: dynamiki, tempa, rejestru, barwy).

1. Percepcja elementów muzyki

Rozpoznawanie i naśladowanie głosów z otoczenia (głosów kolegów, odgłosów w szkole, z ulicy itp.).

Rozpoznawanie głosów ludzkich: sopranu i basu.

Rozpoznawanie brzmienia instrumentów perkusyjnych niemelodycznych i melodycznych (dzwonków, ksylofonu, metalofonu), fletu prostego sopranowego, fortepianu i skrzypiec — poznanie ich elementarnej budowy.

Spostrzeganie i określanie efektów dźwiękowych pochodzących z jednego lub kilku źródeł dźwięku (rozdzielanie równocześnie występujących efektów dźwiękowych).

Rozpoznawanie i określanie w melodii i rytmie powtórzeń, zmian, kontrastów.

Rozpoznawanie dźwięków: wysokich, niskich, wyższych, niższych — na podstawie brzmienia różnych instrumentów i głosów ludzkich.

Obserwowanie linii melodycznej i pokazywanie jej kierunku ręką lub całym ciałem.

Powtarzanie ze słuchu głosem dźwięków, motywów lub fraz muzycznych.

Rozpoznawanie metrum tematów rytmicznych piosenek i utworów instrumentalnych dwu-, trzy- i czteromiarowych.

Obserwowanie przebiegu rytmicznego tematów rytmicznych, fragmentów piosenek i utworów instrumentalnych.

Obserwowanie zmian tempa, dynamiki i artykulacji w piosenkach i utworach instrumentalnych.

2. Percepcja utworów muzycznych

Rozwijanie umiejętności słuchania utworów:

- rozpoznawanie budowy dwu- i trzyczęściowej utworów wokalnych i instrumentalnych;
- obserwowanie i określanie roli akompaniamentu w piosence;
- rozpoznawanie i określanie w utworach tempa, dynamiki, rejestru, nastroju i charakteru;
- obserwowanie i określanie związku programu pozamuzycznego, z zastosowanymi w utworze środkami ilustracji muzycznej.

Rodzaje utworów do słuchania: pieśni, programowe miniatury instrumentalne, tańce ludowe i stylizowane.

REPERTUAR DO WYBORU

Utwory wokalne

- D. Kabalewski *Młynarz, chłopak i osioł*
- W. Lutosławski *Rok i bieda, Pióreczko, Spóźniony słowik, Taniec*
- T. Mayzner *Niedźwiedź śpi, Żaby*
- S. Moniuszko *Chochlik, Dziad i baba, Krakowiak*

Utwory instrumentalne

- G. Bacewicz *Kolysanka, Grotoska*
- B. Bartok *Taniec niedźwiedzia*
- L. van Beethoven *Menuet G-dur*
- B. Britten *Zegarek szwajcarski*
- F. Chopin *Mazurek C-dur, op. 24 nr 2*
- Ch. Graupner *Menuet z suity F-dur*
- A. Copland *Kot i mysz*
- P. Czajkowski *Smutna pieśń, op. 40 nr 2*
- I. Garztecka *Kolej, Taniec muszek, Taniec niedźwiadków*
- E. Grieg *W grocie króla gór z I suity „Peer Gynt”*
- J. Ibert *Maly biały osiołek*
- D. Kabalewski *Galop*
- J. Łuciuk *Improwizacje: Rakieta księżycowa, Żabia kapela*
- B. Mazurek *Sny dziecięce: Pociąg, Kolysanka, W lodowej krainie, Taniec kotów, Rozmowa zegarów*
- S. Moniuszko *Tańce góralskie z opery „Halka”*
- W. A. Mozart *Buleczka z masłem*
- M. Musorgski *Bydło z cyklu „Obrazki z wystawy”*
- Z. Noskowski *Krakowiak F-dur*
- M. Popławski *Krakowiak*
- S. Prokofiew *Marsz*
- O. Respighi *Kura z suity „Ptaki”*
- R. Schumann *Wesoly wieśniak*
- K. Szymanowski *Krakowiak*
- H. Wieniawski *Obertas op. 19 nr 2*
- Polskie pieśni i tańce ludowe (wybór)*

KLASA II

I. ODTWARZANIE MUZYKI

1. Śpiew i ćwiczenia mowy

Recytowanie rytmiczne tekstów z zastosowaniem różnych środków wyrazu muzycznego (zróznicowanie: tempa, dynamiki, artykulacji, intonacji i barwy głosu).

Rozwijanie głosu: wydłużanie oddechu podczas mówienia i śpiewania. poprawna wymowa spółgłosek, właściwa intonacja dźwięków skali $c^1 - d^2$.

Śpiewanie piosenek jednogłosowych, zbiorowe i indywidualne, w skali $c^1 - d^2$.

Śpiewanie nazwami solmizacyjnymi i odczytywanie z nut wzorów — melodii opartych na pentatonice — $c^1 - d^1 - e^1 - g^1 - a^1$, trójdźwięku durowym $c^1 - e^1 - g^1$, fragmentach skali durowej $c^1 - d^1 - e^1 - f^1 - g^1$ oraz piosenek opartych na tych wzorach.

Przykładowa tematyka pieśni:

Uroczystości państwowe i szkolne: Dzień Wojska, miesiąc Warszawy, Dzień Górnika, choinka noworoczna, Dzień Kobiet, Pierwszy Maja, Dzień Dziecka, powitanie szkoły.

Tematyka przyrodnicza: pory roku, zwierzęta, w ogrodzie, w sadzie, na polach i na łąkach.

Tematyka społeczna: praca, obyczaje i pieśni ludowe z uwzględnieniem własnego regionu.

2. Gra na instrumentach

Akcompianowanie do piosenek i zabaw ruchowych z zastosowaniem efektów akustycznych i instrumentów perkusyjnych niemelodycznych.

Granie na dzwoneczkach, ksylofonie i metalofonie:

- granie burdonu i ostinat melodycznych jako akompaniamentów do piosenek i utworów instrumentalnych;
- granie fragmentów lub całych melodii.

Granie na flecie prostym sopranowym:

- opanowanie podstaw techniki gry;
- opanowanie kilku dźwięków oktawy razkreślnej;
- granie ostinat melodycznych jako akompaniamentów do piosenek i utworów instrumentalnych;
- granie melodii opartych na poznanych dźwiękach.

• Opanowanie kilku utworów instrumentalnych przez pełny zespół klasowy z wykorzystaniem różnych poznanych instrumentów.

3. Ruch z muzyką

Kształtowanie szybkiej orientacji i rozwijanie procesów hamowania i pobudzania przez stosowanie różnych sygnałów muzycznych.

Kształtowanie umiejętności rozplanowania ruchu w przestrzeni krokami w czasie wyznaczonym przez rytm.

Reagowanie ruchem na zmiany tempa, dynamiki, wysokości dźwięków, artykulacji oraz na akcent metryczny.

Realizowanie ruchem wartości nut wypełniających takty na dwa, trzy i cztery (półnuta, półnuta z kropką, cała nuta), pauzy półnutowej, grupy rytmicznej oraz tematów rytmicznych, złożonych z poznanych wartości nut, z zastosowaniem zmian tempa i dynamiki.

Realizowanie ruchem przebiegów rytmicznych piosenek lub ich fragmentów.

Rozwijanie wyczucia frazy dwu-, trzy- i czterotaktowej w taktach $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{4}{4}$ (różne sposoby wykonania poszczególnych fraz, np. zmiana kierunku, układu przestrzennego itp.).

Wykonywanie jednocześnie przez kilka grup dzieci, dwóch lub trzech tematów rytmicznych, w układzie przestrzennym, z wykorzystaniem różnych sposobów ich realizacji (polirytmia).

Zabawy ze śpiewem, inscenizacje.

Poznanie podstawowych kroków krakowiaka i polki oraz kilku regionalnych tańców ludowych.

II. TWORZENIE MUZYKI

1. Tworzenie rytmu

Recytowanie rytmiczne tekstów: słów, zdań i wierszy.

Powtarzanie w formie echa, w różny sposób wykonywanych tematów rytmicznych.

Improwizowanie następników do poprzedników rytmicznych.

Tworzenie prostych tematów rytmicznych oraz ich rozwijanie z zastosowaniem powtórzeń, wariantów i kontrastów.

2. Tworzenie melodii

Swobodne tworzenie melodii do tekstów.

Improwizowanie śpiewnych odpowiedzi na zadane śpiewem krótkie pytanie.

Rozwijanie na instrumentach motywów melodycznych opartych na aktualnie poznawanych układach dźwiękowych.

Improwizowanie melodii na dzwonekch do krótkiego motywu rytmicznego, złożonego z poznanych wartości.

3. Improwizowanie ruchu

Swobodne interpretowanie ruchem tematów rytmicznych.

Swobodne interpretowanie ruchem piosenek i utworów instrumentalnych (wyrażanie ruchem nastroju, charakteru, budowy oraz przebiegu rytmicznego i melodycznego).

Charakteryzowanie za pomocą ruchu ilustrowanych muzyką postaci (ludzkich, zwierzęcych, animowanych), sytuacji i zdarzeń.

4. Tworzenie form muzycznych z elementów improwizacji rytmicznej, melodycznej i ruchowej

Tworzenie muzycznych ilustracji do opowiadań i wierszy.

Tworzenie swobodnych form złożonych z elementów improwizacji dziecięcej ilustrującej różne zjawiska akustyczne.

Tworzenie formy *AB*, *ABA* z zastosowaniem różnych środków wyrazu muzycznego (zmian dynamiki, tempa, rejestru, barwy i artykulacji).

III. PERCEPCJA MUZYKI

1. Percepcja elementów muzyki

Rozpoznawanie głosów ludzkich (sopranu, basu, tenoru i altu) i barw instrumentów poznanych w klasie I oraz nowych: trąbki, fletu poprzecznego i gitary.

Rozpoznawanie różnicy wysokości i długości trwania dźwięków.

Rozpoznawanie i określanie powtórzeń, podobieństw i kontrastów w melodii i rytmie.

Powtarzanie ze słuchu, głosem i na instrumentach dźwięków, motywów i fraz muzycznych.

Słuchanie motywów melodycznych opartych na poznanych dźwiękach,

rozpoznawanie ich wysokości oraz śpiewanie nazwami solmizacyjnymi.

Rozpoznawanie metrum tematów rytmicznych piosenek i utworów instrumentalnych.

Rozpoznawanie rytmu i analiza przebiegu rytmicznego w aktualnie opracowywanym repertuarze.

Określanie zmian dynamiki i tempa.

2. Percepcja utworów muzycznych

Rozwijanie umiejętności słuchania utworów:

- rozpoznawanie dwu- i trzyczęściowej budowy utworów wokalnych i instrumentalnych,
- rozpoznawanie i określanie cech charakterystycznych krakowiaka i polki.
- obserwowanie w utworach wokalnych związku akompaniamentu z tekstem,
- rozpoznawanie i określanie w utworze: rytmu, tempa, dynamiki, rejestru, nastroju i charakteru,
- obserwowanie i określanie związku programu pozamuzycznego z zastosowanymi w utworze środkami wyrazu muzycznego (barwa, rejestr, dynamika) dla zilustrowania tego programu oraz nastroju i charakteru.

Rodzaje utworów do słuchania: pieśni, programowe miniatury instrumentalne, tańce ludowe i stylizowane.

REPERTUAR DO WYBORU

Utwory wokalne:

G. Bacewicz *Sroczka*

A. Flies *Kołyśanka*

J. Krenz *Kołyśanka*

A. Koszewski *Entliczek-Pentliczek* z cyklu „Gry”

W. Lutosławski *Plama na podłodze, Pożegnanie wakacji, Kotek, Idzie Grześ*

J. Łuciuk *Improwizacje fortepianowe dla dzieci* (wybór)

S. Moniuszko — W. Popp *Prząśniczka* (parafraza)

W. A. Mozart — *Menuet z Divertimenta D-dur, Menuet z Sonaty G-dur KV 11*

M. Musorgski — *Taniec kurcząt, Bydło, Chatka na kurzej nóżce* z „*Obrazków z wystawy*”

B. Pękiel — *Taniec polski*

S. Prokofiew — *Marsz koników polnych*

H. Purcell — *Dźwięk trąbki*

- F. Schubert — *Pszczółka*
 R. Schumann — *Śmiały jeździec* z „Albumu dla młodzieży”
 B. Smetana — *Polka B-dur*
 F. Sor — *Menuet G-dur op. 2 nr 1*
 J. Turina — *Soleares*
 G. Verdi — *Marsz triumfalny* z opery „Aida”
Polskie pieśni i tańce ludowe (wybór)

KLASA III

I. ODTWARZANIE MUZYKI

1. Śpiew i ćwiczenia mowy

Recytowanie rytmiczne tekstów z zastosowaniem różnych środków wyrazu muzycznego.

Rozwijanie głosu dziecka: prawidłowe intonowanie dźwięków w skali $h — e^2$, śpiewanie w formie progresji różnych motywów melodycznych na różnych zestawach głosek, śpiewanie *mormorando*, *legato*, *staccato*.

Śpiewanie piosenek jednogłosowych, zbiorowe i indywidualne, w skali $h — e^2$, z zastosowaniem zmian tempa, dynamiki i artykulacji.

Śpiewanie nazwami solmizacyjnymi i odczytywanie z nut wzorów — melodii poznanych w klasie I i II oraz nowych: 1) $g^1 — c^2$, 2) $g^1 — a^1 — h^1 — c^2$, 3) $d^1 — f^1 — a^1$.

Transponowanie poznanych wzorów do różnych tonacji.

Śpiewanie na dwa głosy:

- interwałów we współbrzmieniu,
- krótkich melodii na tle stojących dźwięków,
- krótkich melodii dwugłosowych o ruchu przeciwnym,
- łatwych kanonów.

Przykładowa tematyka pieśni:

Uroczystości państwowe i szkolne: Dzień Wojska, Dzień Kobiet, Pierwszy Maja, rozpoczęcie i zakończenie roku szkolnego.

Tematyka przyrodnicza i techniczna: las, ptaki, zwierzęta egzotyczne, komunikacja, kosmos.

Nasza Ojczyzna: pieśni patriotyczne i historyczne, obrona granic Polski, pieśni i obyczaje ludowe z uwzględnieniem własnego regionu. Repertuar obowiązkowy: *Hymn państwowy*, *Oka*.

2. Gra na instrumentach

Akompaniowanie do zabaw ruchowych, piosenek i utworów instrumentalnych z zastosowaniem efektów akustycznych i instrumentów perkusyjnych niemelodycznych.

Granie na dzwoneczkach, ksylofonie i metalofonie:

- burdonu i ostinat melodycznych jako akompaniamentów do utworów wokalnych i instrumentalnych,
- granie fragmentów lub całych melodii piosenek i utworów instrumentalnych.

Granie na flecie prostym sopranowym:

- opanowanie dźwięków diatonicznych c^1 — d^2 oraz dźwięku b^1 ,
- granie burdonu i ostinat melodycznych jako akompaniamentów do utworów wokalnych i instrumentalnych,
- granie fragmentów lub całych melodii piosenek i utworów instrumentalnych.

Granie na melodyce*):

- zapoznanie z klawiaturą melodyki,
- zapoznanie z techniką gry,
- opanowanie podstaw techniki gry przez wybranych uczniów,
- wykorzystanie melodii do akompaniamentów burdonowych.

Granie na dwa głosy interwałów, melodii oraz kanonów na poznanych instrumentach melodycznych.

Opanowanie kilku utworów instrumentalnych przez pełny zespół klasowy z zastosowaniem różnych poznanych instrumentów.

3. Ruch z muzyką

Kształtowanie szybkiej orientacji i rozwijanie procesów hamowania i pobudzenia przez stosowanie różnych sygnałów muzycznych.

Kształtowanie umiejętności rozplanowania ruchu w przestrzeni krokami w czasie wyznaczonym przez rytm.

Reagowanie ruchem na zmiany tempa, dynamiki, wysokości dźwięków, artykulacji, akcent metryczny, regularny i nieregularny. Realizowanie ruchem szesnastek, pauzy całonutowej i grup rytmicznych: ówierćnuta z kropką — ósemka, ósemka z kropką — szesnastka w taktach $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{4}{4}$, $\frac{3}{8}$.

Realizowanie tematów rytmicznych, złożonych z poznanych wartości

*) Naukę gry na melodyce pozostawia się do uznania nauczyciela

nut, pauz i grup rytmicznych z zastosowaniem zmian tempa, dynamiki i artykulacji (swobodna interpretacja indywidualna i zbiorowa, układy przestrzenne).

Rozwijanie wycucia frazy dwu-, trzy- i czterotaktowej w poznanych taktach (różne sposoby wykonywania poszczególnych fraz, np. zmiana kierunku, układu przestrzennego).

Wykonywanie dwóch lub trzech tematów rytmicznych jednocześnie przez kilka grup dzieci, w układzie przestrzennym, z wykorzystaniem różnych sposobów ich realizacji (polirytmia).

Wykonywanie czterotaktowych tematów rytmicznych w kanonie.

Zabawy ze śpiewem i inscenizacje.

Poznanie podstawowych kroków kujawiaka, oberka i walca.

II. TWORZENIE MUZYKI

1. Tworzenie rytmu

Samodzielne rytmizowanie przysłów i wierszy z urozmaiceniem rytmicznym, np. powtarzanie zgłosek, wyrazów.

Powtarzanie w formie echa w różny sposób wykonywanych tematów rytmicznych.

Improwizowanie rytmu w określonym metrum.

Tworzenie kanonu rytmicznego.

Improwizowanie tematów do ćwiczeń polirytmicznych.

2. Tworzenie melodii

Improwizowanie melodii do zrytmizowanych wierszy.

Śpiewanie pytań i odpowiedzi.

Rozwijanie na instrumentach motywów melodycznych opartych na poznawanych układach dźwiękowych.

Improwizowanie melodii głosem lub na instrumencie do danego tematu rytmicznego.

Improwizowanie zdań i okresów muzycznych głosem lub na instrumencie.

3. Improwizowanie ruchu

Swobodne interpretowanie ruchem tematów rytmicznych.

Interpretowanie ruchem piosenek i utworów instrumentalnych (wyraża-

nie ruchem nastroju, charakteru, budowy, treści oraz przebiegu rytmicznego i melodycznego).

Charakteryzowanie za pomocą ruchu ilustrowanych muzyką postaci (ludzkich, zwierzęcych, animowanych), sytuacji i zdarzeń.

4. Tworzenie form z elementów improwizacji rytmicznej, melodycznej i ruchowej

Tworzenie ilustracji muzycznych do opowiadań i wierszy.

Tworzenie swobodnych form złożonych z elementów improwizacji dziecięcej ilustrującej różne zjawiska akustyczne.

Tworzenie formy *ABA* i ronda z zastosowaniem różnych środków wyrazu muzycznego.

III. PERCEPCJA MUZYKI

1. Percepcja elementów muzyki

Rozpoznawanie barwy czterech rodzajów głosów ludzkich, instrumentów poznanych w poprzednich klasach oraz nowych: altówki, wiolonczeli, kontrabas, puzonu.

Rozpoznawanie wysokości, długości trwania, barwy i dynamiki dźwięków. Obserwacja tych cech w wykonywanych przez uczniów utworach oraz w utworach przeznaczonych do słuchania.

Słuchanie motywów melodycznych opartych na poznanych dźwiękach. Rozpoznawanie wysokości występujących w nich dźwięków oraz śpiewanie ich nazwami solmizacyjnymi.

Rozpoznawanie metrum i przebiegu rytmicznego tematów rytmicznych, piosenek i utworów instrumentalnych.

2. Percepcja utworów muzycznych

Rozwijanie umiejętności słuchania utworów muzycznych:

- obserwowanie i określanie składu wykonawczego słuchanych utworów,
- obserwowanie i określanie charakteru i nastroju utworów oraz ich związku z zastosowanymi środkami wyrazu muzycznego,
- rozpoznawanie i określanie dwu- i trzyczęściowej budowy utworów wokalnych i instrumentalnych oraz formy ronda,
- rozpoznawanie i określanie charakterystycznych cech kujawiaka, oberka i walca.

Rodzaje utworów do słuchania: pieśni, arie, miniatury instrumentalne, fragmenty większych dzieł muzycznych.

REPERTUAR DO WYBORU

Utwory wokalne

- A. Alabiew *Słowik*
- J. Brahms *Pieśń przed zaśnięciem*
- F. Chopin *Życzenie*
- W. Lutosławski *Pan Tralaliński*
- T. Mayzner *Sad*
- S. Moniuszko *Aria Skoluby z opery „Straszny dwór”*
- S. Niewiadomski *Koraliczki*
- Z. Noskowski *Maciuś*
- F. Schubert *Pstrąg, Polna różyczka*
- S. Wiechowicz *Chodziła po sieni, Matulu moja*

Utwory instrumentalne

- G. Bacewicz *Oberek*
- J. S. Bach *Polonez, Gawot*
- L. Boccherini *Menuet z Kwintetu op. 10 nr 5*
- A. Chaczaturian *Walc z dramatu „Maskarada”*
- F. Chopin *Preludium h-moll op. 28 nr 6, Walc Des-dur op. 64 nr 1, Mazurek D-dur op. 33 nr 2*
- P. Czajkowski *Walc kwiatów z baletu „Dziadek do orzechów” Walc sentymentalny op. 51.*
- C. Debussy *Serenada lalki*
- A. Dworzak *Humoreska*
- C. Fulisch *Śmiejący się puzon, Walc*
- G. von Gaens *Scherzo*
- S. Kusewicz *Walc*
- K. Kwiatkowska *Miniatury na altówkę i fortepian*
- S. Moniuszko *Polonez z opery „Hrabina”*
- W. A. Mozart *Menuet z Kwartetu smyczkowego KV 458*
- R. Palester *Pociąg towarowy*
- J. P. Rameau *Tamburyn*
- C. Saint-Saens *Łabędź, Słoń*
- K. Serocki *Oberek z cyklu „Krasnoludki”*
- F. Schubert *Walce*

- R. Schumann *Dziecko zasypia, Gdy mówi poeta, Baśń zimowa* z „Albumu dla młodzieży”, *Marzenie*
Z. Stojowski *Wizja taneczna* z cyklu „*Idylle polskie*”
H. Wieniawski *Kujawiak*, *Marzenie*
Polskie pieśni i tańce ludowe (wybór)

ZAGADNIENIA ZWIĄZANE Z REALIZACJĄ PROGRAMU

1. Interpretacja programu

Określone dla klas I—III cele kształcenia i wychowania w dziedzinie muzyki są celami etapowymi, uwzględniającymi możliwości i potrzeby dzieci w wieku 7—9 lat. Realizacja tych celów może dokonywać się tylko poprzez bezpośrednią muzyczną działalność. Powinna być ona wielostronna, ponieważ w tym okresie kształtują się zainteresowania i rozwijają wrodzone predyspozycje dzieci. Słuszne jest to również ze względu na zróżnicowaną strukturę uzdolnień muzycznych. Udostępnienie zróżnicowanych form kontaktu z muzyką zapewni każdemu dziecku odnoszenie sukcesów w takiej formie działania, jaka jest mu najbliższa.

Na tym etapie główny nacisk powinien być położony na kształcenie elementarnej wrażliwości zmysłowej (słuchowo-ruchowej), wytworzenie pozytywnych motywacji, wyzwolenie ekspresji i przygotowanie do percepcji muzyki.

W związku z powyższym program nauczania ujęto w trzy działy odpowiadające trzem podstawowym dyspozycjom muzycznym: odtwórczej, twórczej i percepcyjnej. W ramach tych dyspozycji przewiduje się stosowanie w procesie nauczania następujących form kontaktów uczniów z muzyką:

- śpiew i ćwiczenia mowy,
- gra na instrumentach,
- ruch przy muzyce,
- elementarne tworzenie muzyki,
- słuchanie muzyki.

Proponowane przez program formy działalności muzycznej powinny być ściśle ze sobą zintegrowane. Dzięki temu różne problemy muzyczne będą do dzieci docierać w postaci rozmaitych bodźców, co wpłynie na pobudzenie ich aktywności i zainteresowania oraz zapewni lepsze ich opanowanie.

Program muzyki stanowiący jedno z ważnych ogniw całego procesu dydaktycznego skorelowany jest z pozostałymi przedmiotami nauczania. Z językiem polskim — w zakresie kształcenia mowy dziecka oraz pomocy w nauce czytania. Dokonywać się to będzie już w klasie I poprzez właściwą artykulację samogłosek i spółgłosek, podział słów na sylaby oraz rytmiczną recytację tekstów. Korelacja nastąpi również w zakresie tematyki oraz zawartych w niej treści emocjonalnych i wartości estetycznych.

Z przedmiotem „Środowisko społeczno-przyrodnicze” muzyka łączy się przede wszystkim w zakresie tematyki oraz kształtowania postaw moralnych i przeżyć emocjonalnych.

Z matematyką — w zakresie kształtowania pojęć liczbowych, posługiwania się nazewnictwem matematycznym, kształtowania poczucia czasu, pojęcia kierunku, wyobrażenia figur z geometrii płaskiej i przestrzennej (kształt i wielkość), orientacji dotyczącej stosunków przestrzennych (kierunek, położenie), wybranych elementów z wiadomości o zbiorach (element i przynależność do zbioru niezależnie od rodzaju i sposobu ich ułożenia), posługiwanie się symbolami.

Z plastyką — w zakresie wyrażania nastroju, charakteru i treści pozamuzycznych w utworach oraz wyrażania różnych elementów muzyki poprzez znak plastyczny.

Z kulturą fizyczną związany jest przede wszystkim dział: ruch przy muzyce. W obu przedmiotach kształtuje się sprawność i estetykę ruchu, rozwija się szybką orientację oraz procesy hamowania i pobudzania. Kształtuje się umiejętność poruszania się i planowania ruchów w przestrzeni oraz reagowania na takie elementy muzyki, jak tempo, dynamika, akcent metryczny, fraza itp.

2. Sposoby realizacji

Podstawowymi formami działalności muzycznej w klasach nauczania początkowego są: śpiew, gra na instrumentach, ruch z muzyką.

Najbliższą dziecku i najłatwiejszą formą kontaktu z muzyką w klasach niższych jest ruch, który stanowi podstawę rozwoju uzdolnień muzycznych (szczególnie poczucia rytmu) i ma istotne znaczenie dla prawidłowego rozwoju fizycznego oraz psychicznego dzieci. Ponadto w tym okresie, w wielu przypadkach, ekspresja ruchowa stanowi warunek przeżycia muzycznego, a dla niektórych dzieci, mniej uzdolnionych, jedyną szansę odnoszenia sukcesów na lekcji muzyki. Zajęcia muzyczne połączone z ruchem powinny odby-

wać się w sali bez ławek, aby dzieci mogły poruszać się po niej swobodnie i bezpiecznie.

W śpiewie i grze na instrumentach, tak jak i w innych formach powinny brać udział wszystkie dzieci, niezależnie od ich uzdolnień. Nie można jednak od wszystkich wymagać jednakowej precyzji wykonania: wymagania powinny być zawsze zgodne z możliwościami poszczególnych dzieci. Repertuar powinien obejmować piosenki o prostej melodyce i rytmice, dostosowane do zainteresowań i możliwości odtwórczych dzieci, związane z ogólnym programem nauczania, z uwzględnieniem piosenek ludowych. Dla klasy I i II nie podano repertuaru obowiązkowego, nauczyciel może dowolnie wykorzystywać do ewentualnego przyswojenia zamieszczone w podręczniku lub w innych źródłach wartościowe piosenki, natomiast w klasie III wszystkie dzieci powinny znać *Hymn państwowy* oraz pieśń żołnierską — *Oka*.

W miarę poznawania zapisu nutowego, niektóre piosenki mogą być przez dzieci samodzielnie odczytywane z nut. Takie jednak, których odczytanie jest zbyt trudne, powinny być uczone ze słuchu. Od klasy I nauczyciel powinien stopniowo wdrażać dzieci do poprawnego operowania głosem oraz poprawnej muzycznej interpretacji.

Ćwiczenia mowy na tym etapie mają istotne znaczenie dla kształtowania prawidłowej wymowy i dykcji. Przez stosowanie zmian tempa, dynamiki, artykulacji, wprowadzenie akcentu stopniowo wdrażamy dzieci do mowy wyrazistej, dzięki której można łatwiej i dobitniej przekazać treści oraz wyrażać uczucia i nastroje. Będzie to zarówno czynnik rozwijający wrażliwość muzyczną, jak i pomoc przy recytacji tekstów literackich.

Wprowadzając instrumenty perkusyjne niemelodyczne, należy pamiętać o tym, aby kolejno w ciągu roku każde dziecko miało okazję choć raz spróbować gry na nich. Na dzwoneczkach należy uczyć grać wszystkie dzieci od kl. I (liczba dzwoneczków powinna odpowiadać liczbie dzieci w klasie).

W pierwszej klasie naukę gry na flecie prostym sopranowym należy traktować fakultatywnie. Jeśli zespół klasowy czyni szybkie postępy w nauce gry na instrumentach, a nauczyciel chciałby wzbogacić te umiejętności, może wprowadzić naukę gry na fletach dla wszystkich dzieci, może też wybrać tylko kilku uczniów i im powierzyć wykonanie partii fletowych w utworach. Jeśli nauczyciel nie widzi możliwości wprowadzenia w klasie I tego instrumentu, powinien partię fletową wykonywać sam, towarzysząc w ten sposób dzieciom grającym na innych instrumentach.

Systematyczną naukę gry na fletach powinno się rozpocząć w klasie II z uwzględnieniem indywidualnych możliwości każdego z uczniów. Ze wzglę-

dów higienicznych każde uczące się grać na tym instrumencie dziecko powinno mieć własny instrument. Niedopuszczalne jest wykorzystywanie przez kilku uczniów tego samego fletu.

Naukę gry na melodyce, proponowaną w klasie III, należy traktować fakultatywnie. Niewłaściwe jest masowe wprowadzenie tego instrumentu dla wszystkich uczniów ze względu na donośne jego brzmienie oraz znaczne trudności techniczne. Najwłaściwsze jest zapoznanie tylko kilku uczniów z techniką gry na melodyce i wykorzystywanie jej do akompaniamentów harmonicznym bądź fragmentów melodii.

Niezależnie od nauki gry na poszczególnych instrumentach, od klasy I należy opracowywać bardzo proste utwory, wykorzystując różne poznane przez dzieci instrumenty. Opracowywanie w ten sposób utworów uczy dzieci gry zespołowej, kształci koncentrację uwagi, uwrażliwia słuch na barwę dźwięków i ich współbrzmienie, dostarcza wiele radości i przeżyć artystycznych.

Stawianie zadań twórczych wymaga szczególnej uwagi nauczyciela. Powinien on przede wszystkim zachęcać do tworzenia wszystkie dzieci, a więc nie tylko zdolne, ale właśnie załknięte, nieśmiałe, mało aktywne. Ta forma pracy uczy przełamywać opory, pobudza wyobraźnię, przyczynia się do kształtowania aktywnej, twórczej postawy. Istotne znaczenie dydaktyczno-wychowawcze ma tu sam proces tworzenia, a nie wartość utworu, który nie może podlegać krytyce, zwłaszcza ostrej. Nauczyciel powinien w umiejętny sposób kierować procesem twórczym, stymulując inicjatywę dziecka, jednocześnie nie ograniczając jego wyobraźni. Podczas wspólnego tworzenia większych całości muzycznych z propozycji twórczych poszczególnych dzieci, rola nauczyciela polegać będzie na podejmowaniu wraz z dziećmi decyzji co do wyboru elementów najważniejszych dla danej całości i kierowaniu kolejnością ich wykonania. Uważać trzeba przy tym, aby nie wyróżniać stale tych samych uczniów. Inne dzieci mogłyby się poczuć pokrzywdzone lub niepełnowartościowe.

Podczas słuchania muzyki wysiłki nauczyciela powinny zmierzać w kierunku maksymalnego zaktywizowania uwagi uczniów, eliminowania nawyku słuchania biernego. Nauczyciel przez stałe i dyskretne kierowanie spostrzeżeniami uczniów powinien stopniowo doprowadzić do ukształtowania czynnej postawy odbiorczej. Tylko taka postawa jest gwarancją pełnej percepcji dzieła muzycznego i, co za tym idzie, jego emocjonalnego przeżycia.

Pojęcia i wiadomości muzyczne, które uczniowie powinni przyswoić sobie w poszczególnych klasach, należy wprowadzać w kolejności wynikającej

z potrzeb aktualnie realizowanego repertuaru piosenek, utworów do wykonywania na instrumentach lub przeznaczonych do słuchania oraz tworzenia — z uwzględnieniem zasady stopniowania trudności. Opanowanie zakresu pojęć powinno opierać się na bezpośrednim działaniu, a nie na teoretycznym objaśnianiu zagadnień. W niektórych przypadkach, jak np. przy wprowadzaniu wartości rytmicznych lub poznawaniu poszczególnych dźwięków, program sugeruje kolejność ich wprowadzania, uwzględniając w ten sposób zasadę stopniowania trudności. Stale poszerzający się zakres wiedzy, umiejętności i nawyków powinien wynikać z potrzeb dydaktycznych i zainteresowań dzieci.

Rozwijanie wyobrażeń słuchowych powinno odbywać się poprzez stopniowe poszerzanie materiału dźwiękowego, który podajemy w postaci gotowych wzorów melodycznych. Wzory te uczniowie opanowują najpierw na pamięć, uczą się grać, odczytują z gestów nauczyciela (fonogestyka), poznają ich zapis, a dopiero w ostatnim etapie próbują samodzielnie odczytywać z zapisu.

Przy tego typu zadaniach nauczyciel zawsze powinien pomagać takiemu uczniowi, który ma w tym zakresie trudności. Poprzez stopniowe rozszerzanie materiału dźwiękowego, poczynawszy od dwóch dźwięków, kształtuje się zdolność słyszenia i czytania w zakresie skali pentatonicznej i durowej oraz trójdźwięku minorowego. Stosowanie tych różnych skal ma na celu poszerzenie zdolności słyszenia i percepcji w zakresie różnorodnych systemów dźwiękowych.

Przy ocenie uczniów w klasach początkowych powinno się brać pod uwagę ich postawę, zaangażowanie, inicjatywę i umiejętności, a nie wiadomości teoretyczne. W klasach I—III w miarę możliwości należy stawiać z muzyki tylko oceny pozytywne. Zadaniem nauczyciela jest stworzenie takich warunków każdemu uczniowi, aby bez względu na swoje uzdolnienia miał możliwość wykazania się swoimi umiejętnościami. Wpłyne to korzystnie na jego samopoczucie i zapewni mu odnoszenie sukcesów. Jest to możliwe dzięki różno. odności form i treści zalecanych przez program. Ważną rolę nauczyciela jest powierzanie odpowiednich zadań poszczególnym uczniom, zgodnych z ich zainteresowaniami i możliwościami. Należy pamiętać o tym, że rozwój wrażliwości i uzdolnień muzycznych uczniów nie przebiega równomiernie. Postęp i wyniki zależą przede wszystkim od odpowiedniego oddziaływania dydaktyczno-wychowawczego.

PRACA-TECHNIKA

CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

Praca-technika w nauczaniu początkowym spełnia ważną rolę w zakresie wychowania przez pracę, kształcenia politechnicznego i orientacji zawodowej. Celem tego przedmiotu jest rozwijanie kultury pracy w tym kultury technicznej przez wdrażanie ucznia do świadomego, planowego i efektywnego działania praktycznego.

W wyniku tego procesu uczeń powinien

umieć:

- planować i organizować pracę własną oraz współdziałać aktywnie w grupie;
- stosować podstawowe zasady bezpieczeństwa w trakcie wykonywanej pracy, zachować się właściwie w przypadkach wymagających udzielenia pierwszej pomocy;
- korzystać z prostej informacji technicznej;
- rozpoznawać różne materiały i dobierać je do prac wytwórczych — określać ich własności fizyczne i zastosowanie w życiu codziennym;
- posługiwać się prostymi narzędziami pomiarowymi, narzędziami obróbkowymi, maszynami oraz urządzeniami technicznymi, zgodnie z zasadami bezpiecznego użytkowania;
- stosować poznaną technologię przy wykonywaniu przedmiotów użytkowych i montowaniu wybranych modeli urządzeń technicznych;

poznać i rozumieć:

- potrzebę szacunku dla pracy;
- rolę działalności praktycznej w procesie poznawania świata i budzenia zainteresowań techniką;
- potrzebę formułowania celu przed podjęciem działania praktycznego;

- znaczenie informacji technicznej w zakresie podstawowym;
- znaczenie i konieczność przestrzegania ładu i porządku, systematyczności działania, gospodarności, racjonalnego wykorzystania czasu, materiałów, narzędzi i urządzeń technicznych decydujących o wynikach pracy;
- działanie i funkcje narzędzi, maszyn oraz urządzeń technicznych spotykanych w życiu codziennym i najbliższym środowisku ucznia.

Umiejętności oparte na zdobywanej wiedzy w zakresie pracy-techniki, związane z bezpośrednim działaniem, powinny wpływać na kształtowanie u uczniów postaw wartościowych społecznie przejawiających się w:

- aktywnej postawie wobec sytuacji wymagających czynnego włączenia się;
- szacunku dla pracy i techniki, rozumienia ich wartości, rozwoju i znaczenia dla każdego człowieka i społeczeństwa;
- myśleniu kategoriami ochrony naturalnego środowiska człowieka;
- potrzebie szanowania mienia społecznego;
- twórczej inicjatywie, pozytywnej postawie wobec własnej pracy i poczuciu odpowiedzialności za jej wykonanie oraz docenianiu pracy innych,
- poszanowaniu pracy ludzi różnych zawodów.

TREŚCI KSZTAŁCENIA

KLASA I

I. ELEMENTY KULTURY PRACY

Kształtowanie podstawowych umiejętności dobrej organizacji pracy przez:

- koncentrację uwagi;
- ustalanie niezbędnych czynności (elementy planowania);
- organizowanie pracy indywidualnej, współdziałanie w małych grupach;
- zachowanie prawidłowej postawy przy pracy;
- oszczędne gospodarowanie materiałami;
- posługiwanie się narzędziami w sposób prawidłowy i bezpieczny;
- zabezpieczanie narzędzi przed uszkodzeniem;
- porządkowanie stanowisk, pracowni technicznej lub pracowni nauczania początkowego po zakończonej pracy.

Poznanie i stosowanie zasad bezpieczeństwa i higieny na stanowisku

pracy z narzędziami: kolec, nóż, nożyczki, [piłka grzbietnica, szczypce]*, zszywacz biurowy, igła

Poznanie zasad bezpieczeństwa przy posługiwaniu się urządzeniami elektrycznymi.

II. PODSTAWY TECHNIKI

1. Informacja techniczna:

- czytanie prostych rysunków poglądowych;
- czytanie schematów montażowych i ideowych układu elektrycznego szeregowego, wybranych schematów mechanicznych i wybranych instrukcji obsługi;
- poznanie wybranych symboli i znaków mających charakter powszechnej informacji;
- poznanie znaków drogowych w najbliższym otoczeniu

2. Materiałoznawstwo

Materiały różne

Określanie podstawowych własności różnych materiałów wykorzystywanych w pracach.

Próby własności fizycznych: miękkie — twarde, gładkie — chropowate, giętkie — łamliwe, lśniące — matowe.

[Okolicznościowe poznawanie: półfabrykatów drzewnych; nici, sznurka, tkanin, miękkiego drutu, cienkiej blachy; tworzyw].

3. Technologia wytwarzania

- Opanowanie podstawowych czynności technologicznych w zakresie
- stosowania prostych narzędzi pomiarowych (odmierzenie długości i pojemności);
 - składania, zagniatania, przerywania i przecinania po linii prostej oraz przecinania po okręgu, wycinania otworów, nakluwania, zwijania, przeplatania, oklejania, szycia ścięciem przed igłą, krojenia chleba, smarowania chleba;
 - łączenia elementów z zastosowaniem połączeń nierozłącznych, jak: sklejanie, wiązanie; łączenie mleka z sokiem owocowym;

* W nawiasach [] podano treści rozszerzające

- zszywanie igłą oraz za pomocą zszywek biurowych a także połączeń rozłącznych: przez spinanie na zatrzaski krawieckie; spinacze biurowe;
- wykańczania przedmiotów z wykorzystaniem technik plastycznych.

Posługiwanie się: kostką introligatorską, nożyczkami, dziurkaczem, kolcem, nożem [piłką grzebienną z zastosowaniem przyrzeni, szczypcami do drutu], zszywaczem biurowym, igłą i napastrkiem.

4. Urządzenia techniczne

A. Obsługa i stosowanie

- wybranych urządzeń, jak: długopis, mikser. Elementy podstawowe: element napędzany, pracujący, obudowa urządzenia, element uruchamiający urządzenie.

Włączanie i wyłączanie urządzeń elektrycznych — demonstracja sposobu prawidłowego wkładania i wyjmowania wtyczki z gniazdka na pełnosprawnym urządzeniu.

B. Montaż i demontaż:

- prostych modeli urządzeń technicznych z zestawu gotowych elementów za pomocą wkrętów i nakrętek. Rozróżnianie podstawowych części w konstruowanych przedmiotach, ich funkcja;
- prostych budynków z zestawu elementów budowlanych. Nazwy części budynku: fundament, ściany zewnętrzne, działowe, klatka schodowa, kondygnacja;
- układów elektrycznych — połączenie szeregowo przewodami ogniwa, żarówki i wyłącznika.

Zadania praktyczne (tematyka przykładowa)

Środki dydaktyczne: liczmany, pudełka lub koperty do liczmanów, literki, makieta przejścia ulicznego ze znakami drogowymi.

Przedmioty użytkowe: ochraniacz na ołówki, zakładka do książki, kino, lampion; składanki — kubeczek, książeczka, portmonetka; chorągiewka; ozdoby choinkowe — pawie oczko, łowiczanka; czapka karnawałowa; pudełko składane; skakanka; kwiaty do dekoracji; upominek — kwiaty w koszyczku; napoje i kanapki.

Zabawki, gry i makiety: śmigielko wirujące, lotnia, strzała, wiatraczek kolorowy; łódeczka z żagielkiem; składanki — myszka, świnka, rybka, żabka, kaczy dziób; rybka z siatki po owocach; pacynki z rękawiczek, zwierzęta z torebek; pokój lalek, stacja, sad.

Obsługa i stosowanie: długopisu, miksera.

Modele z gotowych elementów: bąk, liczydło, huśtawka, zapora drogowa; budynek; oświetlenie do pokoju lalek, oświetlenie stacji.

III. WYBRANE ZAGADNIENIA Z TECHNIKI I GOSPODARKI

Technika w otoczeniu ucznia. Pierwotne domostwo i dom współczesny. Urządzenia dostarczające energię do celów: ogrzewania, oświetlania i poruszania mechanizmów — instalacja ciepłownicza, gazownicza, elektryczna. Urządzenia dostarczające wodę. Urządzenia odprowadzające zanieczyszczenia i odpadki: kanalizacyjne, wentylacyjne, zsypy.

IV. ELEMENTY ORIENTACJI ZAWODOWEJ

Praca rodziców i innych członków rodziny — wykonywane przez nich zawody techniczne.

Podstawowe pojęcia: praca, narzędzia pracy.

KLASA II

I. ELEMENTY KULTURY PRACY

Kształtowanie zdolności organizacyjnych przez:

- przyzwyczajanie do myślenia przed podjęciem działania;
- ustalanie kolejnych czynności (wstępne planowanie);
- przestrzeganie ładu i porządku w trakcie pracy;
- uświadamianie efektu końcowego pracy;
- stosowanie kontroli w trakcie pracy;
- wyciąganie wniosków na przyszłość;
- wyrabianie poczucia odpowiedzialności za wykonaną pracę;
- stosowanie kontroli końcowej.

Stosowanie zasad bezpieczeństwa i higieny na stanowisku pracy z narzędziami: cyrkiel, szczypce do przycinania i formowania drutu, piłka do drewna, [piłka do metalu], młotek, obcęgi, wiertarka ręczna, narzędzia do rodrabniania produktów spożywczych.

Stosowanie zasad bezpieczeństwa przy używaniu kleju szybko schnącego.

II. PODSTAWY TECHNIKI

1. Informacja techniczna

- czytanie wybranych oznaczeń i wymiarów na prostych rysunkach technicznych;
- czytanie schematów montażowych i ideowych układów elektrycznych — równoległych;
- czytanie prostych schematów mechanicznych;
- poznanie szerszego zakresu symboli i znaków mających charakter powszechnej informacji;
- poznanie wybranych znaków drogowych.

2. Materiałoznawstwo

Materiały różne

Rozróżnianie: papieru, kartonu, drewna (sosnowego, bukowego, materiałów drewnopochodnych), tworzyw (polistyrenu, polietylenu), wyrobów włókienniczych (tkanin, dzianin), metali (stali, miedzi, aluminium), produktów spożywczych (owoców, warzyw).

Poznanie podziału na surowce, półfabrykaty, wyroby gotowe, np. drewno — deska — półka, włókno — przędza — tkanina, ziarno — mąka — pieczywo.

3. Technologia wytwarzania

Opanowanie podstawowych czynności technologicznych w zakresie:

- stosowania cyrkla, kątownika stolarskiego do sprawdzania i rysowania kąta prostego. Ważenie na wadze dźwigniowej — zastosowanie wagi w gospodarstwie domowym;
- formowania kartonu, formowania drutu i folii aluminiowej; przeryzania, strugania, wiercenia, wyrównywania i wygładzania drewna oraz tworzyw; wyciągania nitki, przecinania tkaniny po nitce prostej, fastrygowania; rozdrabniania owoców i warzyw na surówki;
- łączenia elementów z zastosowaniem połączeń nierozłącznych: zbijania gwoździami, łączenia tkanin szwem pojedynczym,
- stosowania właściwych sposobów wykończania przedmiotów w zależności od użytych materiałów i przeznaczenia wyrobów.

Posługiwanie się cyrklem, szczypcami do przecinania i formowania drutu; piłką do drewna [piłką do metalu], przyrznąją; imadłem, pilnikiem, wiertarką ręczną; młotkiem, obcęgi; narzędziami do rozdrabniania produktów spożywczych.

4. Urządzenia techniczne

A. Obsługa i stosowanie

— wagi domowej, wiertarki ręcznej. Części składowe.

B. Montaż i demontaż:

— prostych modeli urządzeń technicznych statycznych i dynamicznych z zestawu gotowych elementów. Mechanizm dźwigniowy, przekładnia zębata;

— układów elektrycznych równoległych. Połączenie jednego źródła prądu z paroma odbiornikami: żarówką, dzwonkiem i przełącznikiem.

Zadania praktyczne (tematyka przykładowa)

Środki dydaktyczne: tarcza zegarowa, igielnik, tabliczka do zasiewów, skrzyżowanie ulic ze znakami drogowymi.

Przedmioty użytkowe: ściereczka, chorągiewka, woreczek-sakiewka; czapka karnawałowa z kwiatów lub opaska indiańska; kwiaty do dekoracji; serce z okienkiem; lampion; pas dekoracyjny na ścianę; ozdoby choinkowe z kartonu i z folii aluminiowej; drzewa do parku; naczynia różne z butelek z tworzyw; świecznik z drutu lub z drewna; tabliczka do klucza; zwierzęta z drutu i waty lub włóczki; surówki z owoców, warzyw i nowalijek.

Zabawki, gry i makiety: modele latające — gołąb, jaskółka, szybowiec, automatyczne śmigło, dwulotka; gdacząca kurka; gospodarstwo rolne, maszyny rolnicze, gospodarstwo rolne wiosną, park — drzewa iglaste i liściaste; kosmodrom; meble do pokoju lalek.

Obsługa i stosowanie: wiertarki, wagi.

Modele z gotowych elementów: waga, dźwig, przenośnik; sygnalizacja świetlna i akustyczna do kosmodromu.

III. WYBRANE ZAGADNIENIA Z TECHNIKI I GOSPODARKI

Technika w życiu codziennym dawniej i dziś. Wybrane narzędzia i urządzenia, np. do pisania, mierzenia czasu — o tym samym przeznaczeniu lecz różnym rozwiązaniu: tradycyjnym i nowoczesnym.

Technika w gospodarstwach rolnych w regionie.

IV. ELEMENTY ORIENTACJI ZAWODOWEJ

Praca rzemieślników i zakłady pracy w otoczeniu ucznia. Dyscyplina i organizacja pracy.

Podstawowe pojęcia: zakład pracy, warsztaty.

KLASA III

I. ELEMENTY KULTURY PRACY

Kształtowanie pozytywnej postawy wobec pracy i jej efektów przez:

- wyrabianie systematyczności;
- stopniowe uświadamianie wartości czasu;
- planowanie pracy;
- oszczędne gospodarowanie materiałami oraz produktami spożywczymi;
- stosowanie kontroli międzyoperacyjnej i końcowej;
- wdrażanie do dokładnej pracy;
- porównywanie wykonanego zadania z planem;
- zabezpieczanie wykonanych prac przed uszkodzeniem.

Stosowanie zasad bezpieczeństwa i higieny na stanowisku pracy podczas posługiwania się narzędziami inroligatorskimi a także przy korzystaniu z wyposażenia gospodarstwa domowego.

Stosowanie poznanych zasad przy udzielaniu pierwszej pomocy.

II. PODSTAWY TECHNIKI

1. Informacja techniczna

- czytanie i rysowanie prostych rysunków technicznych w jednym rzucie z podaniem wymiarów;
- rysowanie schematu ideowego układu elektrycznego z zastosowaniem silniczka;
- czytanie schematów mechanicznych;
- poznanie symboli i znaków umożliwiających swobodne i bezpieczne poruszanie się w otoczeniu.

2. Materiałoznawstwo

Papier i materiały różne

Rozróżnianie podstawowych asortymentów papierniczych. Poznanie ich własności i zastosowań. Kleje stosowane do papieru, kartonu, tektury i drewna.

Rozróżnianie najczęściej spotykanych wyrobów włókienniczych oraz niektórych surowców wyjściowych używanych do produkcji tkanin i dzianin, np. wełna, bawełna, [tworzywa]. Podstawowe własności i zastosowania.

Rozróżnianie różnych postaci warzyw i owoców świeżych oraz ich przetworów.

3. Technologia wytwarzania

Opanowanie podstawowych czynności technologicznych w zakresie:

- stosowania przymiaru z kartonu do podziału płaszczyzny na jednakowe pola; miary krawieckiej,
- oklejania brzegów, naklejania płaszczyzn, suszenia prac w prasie introli-gatorskiej; zakładania, fastrygowania i obrębiania tkaniny, cerowania; wiązania szydełkiem łańcuszka i półsłupków; wyciskania soków;
- łączenia elementów z papieru, kartonu i cienkiej tekturki przez sklejanie, spinanie, zszywanie, łączenia kartonu lub cienkiej tekturki z elementami z drewna; przyszywania guzików;
- stosowania ściągów ozdobnych do wykończenia przedmiotów wykona-nych z tkanin.

Poznanie sposobu posługiwania się narzędziami i przyrządami introli-gatorskimi: kostką, kątownicą [nożem], prasą. Pokaz bezpiecznego sposobu ostrzenia noża i cięcia nim przy kątownicy (w uzasadnionych przypadkach praca uczniów przy użyciu noża i kątownicy); posługiwanie się szydełkiem drewnianym.

4. Urządzenia techniczne

A. Obsługa i stosowanie:

- sokowirówki. Ogólne zasady prawidłowej eksploatacji, dopuszczalne za-biegi konserwacyjne;
- magnetofonu. Zapisywanie i odtwarzanie głosu z taśmy;
- sprzętu sportowo-turystycznego. Czyszczenie i proste zabiegi konserwa-cyjne.

B. Montaż i demontaż:

- modeli urządzeń technicznych z napędem gumowym, elektrycznym. Za-stosowanie przekładni pasowej;
- prostego układu elektrycznego z zastosowaniem silniczka. Element napę-dzający, elementy napędzane.

Zadania praktyczne (tematyka przykładowa)

Środki dydaktyczne: tablica technologiczna materiałów papierniczych, tabliczka mnożenia z kłapkami; przybornik do szycia.

Przedmioty użytkowe: notatnik kieszonkowy, pudełko na drobiazgi, czapka karnawałowa; ozdoby choinkowe z różnych materiałów; opaska na głowę, opaska na serwetkę obiadową, szalik dla lalki, zakładka z tkaniny ze

ściegami ozdobnymi, serwetka, przybornik na drobiazgi z kieszeniami; sok owocowy, deser z owoców mrożonych, deser mleczno-jajeczny.

Zabawki, gry i makiety: model szybowca, latawiec płaski; fujarka z wierzby, misie pracujące; domino, labirynt; miasto przyszłości, gospodarstwo hodowlane.

Obsługa i stosowanie: sokowirówki, magnetofonu, sprzętu sportowo-turystycznego.

Modele z gotowych elementów: młoteczki pracujące, transporter z zastosowaniem silniczka; pojazdy naziemne o napędzie gumowym i elektrycznym; środki komunikacji wodnej i powietrznej.

III. WYBRANE ZAGADNIENIA Z TECHNIKI I GOSPODARKI

Technika w produkcji rolniczej i przemysłowej w regionie danej szkoły. Początki rolnictwa i początki przemysłu.

IV. ELEMENTY ORIENTACJI ZAWODOWEJ

Wybrane zawody techniczne i ich ogólna charakterystyka. Porównanie pracy robotnika przemysłowego z pracą rolnika.

Podstawowe pojęcia: kwalifikacje zawodowe, robotnik kwalifikowany, mistrz, inżynier.

ZAGADNIENIA ZWIĄZANE Z REALIZACJĄ PROGRAMU

Aby uzyskać założone cele przedmiotu praca-technika należy rozwijać umiejętności praktyczne u uczniów. Osiąga się to poprzez działanie oraz przyswajanie wiadomości o charakterze interdyscyplinarnym na podłożu właściwych, ustawicznie pogłębianych postaw moralnych.

Przedmiot nauczania i wychowania praca-technika ma charakter ogólnokształcący, o treściach jednolitych dla dziewcząt i chłopców — niezależnie od tego czy uczęszczają oni do szkół w mieście czy na wsi. Przez jednolite treści programu rozumie się zalecenia, dotyczące kształtowania u wychowanków umiejętności określonych w poszczególnych działach programu. Są one realizowane przez wykonywanie zadań praktycznych. Tematy tych zadań są podane przykładowo i mogą być dostosowywane przez nauczyciela do ak-

tualnych potrzeb i uwarunkowań procesu dydaktycznego i wychowawczego. Na tym polega elastyczność tego programu.

W strukturze programu praca-technika trzonem jest dział II **PODSTAWY TECHNIKI**.

Zadania praktyczne są elementem zewnętrznym, umożliwiającym realizację treści zawartych w podstawach techniki.

Natomiast dział I — **ELEMENTY KULTURY PRACY**, a więc organizacja, higiena i bezpieczeństwo pracy, są nieodzownym warunkiem uzyskania pozytywnych rezultatów w realizacji zadań praktycznych, a także w realizacji pozostałych działów programu.

Dział II — **PODSTAWY TECHNIKI** składa się z czterech części, przy czym część I „Informacja techniczna” pełni rolę usługową w stosunku do części pozostałych, tzn. „Materiałoznawstwa”, „Technologii wytwarzania” oraz „Urządzeń technicznych”. Trzy ostatnie części działu II wzajemnie się uzupełniają.

Dział III — **WYBRANE ZAGADNIENIA Z TECHNIKI I GOSPODARKI** ma za zadanie ukazanie uczniom techniki w ich otoczeniu i dotyczy wybranych zagadnień z jej historii, problemu podporządkowywania osiągnięć techniki potrzebom człowieka i konieczności zachowania czystości środowiska naturalnego.

Dział IV — **ELEMENTY ORIENTACJI ZAWODOWEJ** stanowi integralną część procesu wychowania przez pracę i zmierza: do stopniowego wprowadzania dzieci klas niższych w zagadnienia pracy zawodowej rodziców i najbliższej rodziny; do wyjaśniania czynników warunkujących przemiany zachodzące w charakterze i treściach pracy zawodowej znanych im ludzi; do zapoznawania ich z wymaganiami stawianymi pracującym w tych zawodach; do budzenia szacunku dla wszystkich rodzajów pracy ludzkiej.

Na realizację poszczególnych działów programu nie przydziela się ściśle określonej liczby godzin, ponieważ treści działu I — **ELEMENTY KULTURY PRACY** są realizowane na każdej lekcji. Treści działu III — **WYBRANE ZAGADNIENIA Z TECHNIKI I GOSPODARKI** oraz działu IV — **ELEMENTY ORIENTACJI ZAWODOWEJ** powinny być realizowane na tych lekcjach, na których powstanie ku temu okazja. W nauczaniu początkowym centralną sprawą jest rozwijanie umiejętności manualnych związanych z technologią wytwarzania z różnych materiałów i dlatego przeznaczają się na nią największą liczbę godzin.

Dwie godziny tygodniowo, przeznaczone na realizację programu nauczania i wychowania pracy-techniki, nie powinny być rozdzielane na pojedyncze

godziny, ponieważ uczniowie powinni mieć dosyć czasu na wykonanie całego zadania praktycznego w szkole. Zrezygnowanie z dwóch godzin tygodniowo na rzecz jednej godziny tygodniowo spowodowałoby znaczne pogorszenie warunków realizacji programu, oznaczałoby bowiem pośpiech i napięcie w pracy dzieci, zwłaszcza mało sprawnych, oraz brak czasu zarówno na integrację międzyprzedmiotową, jak i na właściwą ocenę efektu i procesu pracy. Nie wolno uczniom polecać wykańczania prac w domu, bowiem takie postępowanie koliduje z podstawowymi założeniami przedmiotu.

Program pracy-techniki powinien być realizowany w pracowni technicznej tzw. „sprawnych rąk”. W przypadku, gdy szkoła nie dysponuje odpowiednimi możliwościami, dobrym rozwiązaniem jest pracownia nauczania początkowego, która powinna być wyposażona w odpowiednią liczbę stanowisk pracy, materiały, narzędzia oraz inne środki dydaktyczne. Brak pracowni technicznej lub pracowni nauczania początkowego nie oznacza, że program pracy-techniki nie może być realizowany. W warunkach zwykłej klasy praca nauczyciela i uczniów jest trudniejsza, ale możliwa, ponieważ nauczyciel może wybrać łatwiejsze zadania praktyczne, dostosowane do warunków szkolnych.

Realizacja programu wymaga umiejętnego zróżnicowania form organizacyjnych pracy nauczyciela i uczniów — w zależności od tematu i zadań praktycznych i od rodzaju przekazywanej wiedzy. Zasadniczymi formami organizacyjnymi w procesie dydaktycznym są: praca indywidualna z elementami współdziałania i współpracy oraz praca w małych zespołach i to zarówno zróżnicowana jak i jednolita.

Ważną rolę w rozwijaniu zainteresowań technicznych u uczniów, w zbliżaniu ich do zagadnień rozwijającej się techniki i w zaznajamianiu ich z pracą w różnych zawodach spełniają wycieczki. O powodzeniu wycieczki decyduje jej staranne przygotowanie. Dotyczy to celu, strony organizacyjnej — każdy uczeń powinien wiedzieć, jakie ma wykonać zadanie w czasie wycieczki. Podczas realizacji programu pracy-techniki należy pamiętać o głównych założeniach i celach, a ponadto o potrzebie konsekwencji, o ciągłości pracy, o logicznym stopniowaniu trudności oraz o wyrabianiu systematyczności, sumienności i dokładności w realizacji zadań praktycznych.

Dobór metod nauczania wiąże się ściśle z treścią programu, z typem lekcji, z tematami zadań praktycznych. Istotną rolę odgrywa harmonijne wiązanie metod praktycznych z metodami słownymi. Określony temat zadania praktycznego może być realizowany, nie tylko za pomocą jednego układu metod, lecz mogą być stosowane różne warianty metodyczne. Wybór metod

powinien stymulować czynności umysłowe a także kształtować pożądane postawy u uczniów. Metodą dominującą w uczeniu się dziecka jest działalność praktyczno-techniczna.

Na lekcjach należy łączyć elementy rzetelnej pracy z elementami dobrej zabawy, dbając o pogodny nastrój i miłą atmosferę. Wyniki pracy bowiem zależą nie tylko od prawidłowego realizowania programu, lecz także od zaangażowania się nauczyciela i od jego stałej troski o dobro każdego ucznia.

W procesie dydaktycznym zawsze należy: uświadomić uczniom cel, ukazać wielość dróg prowadzących do jego realizacji, wzbudzić u nich emocjonalną potrzebę podjęcia zadania, wspólnie z nimi przeprowadzić analizę tego zadania, ustalić plan działania, przygotować środki i warunki niezbędne dla prawidłowego przebiegu podjętej akcji, zrealizować zadanie zgodnie z ustalonym planem, sprawdzić wyniki, ocenić je i wyciągnąć wnioski. Praca dzieci powinna przebiegać w atmosferze ładu, porządku, zgodnie z przepisami bezpieczeństwa i higieny pracy. Aby zapobiec niepowodzeniom dzieci należy regulować natężenie ich pracy stopniowaniem wymagań zgodnie z ich możliwościami psychicznymi, fizycznymi i zainteresowaniem techniką.

Ocenę powinna poprzedzać sumienna analiza poziomu wykonania zadania praktycznego, organizacji pracy, jej przebiegu oraz efektów ekonomicznych. Należy eksponować cechy dodatnie wykonanych przedmiotów i dociekać z uczniami, w jaki sposób zostały osiągnięte. Ważne jest stwierdzenie, dlaczego uczeń wykonał zadanie praktyczne dobrze lub źle — co zawiodło? — planowanie, materiał, narzędzia, czy też zabrakło sprawności lub motywacji do pracy? Oceny negatywne wywołują u uczniów zniechęcenie i brak wiary we własne możliwości. Prawidłowo przeprowadzona ocena staje się radosnym przeżyciem i bodźcem do dalszych wysiłków. Należy zwracać również uwagę na walory estetyczne wykonywanych przez uczniów przedmiotów, integrując pracę-technikę z plastyką.

Efektom pracy powinno być ukształtowanie postawy uczniów wykazującej się szacunkiem dla ludzi pracy oraz zdobycie przez uczniów trwałych umiejętności w zakresie:

- posługiwania się prostą informacją techniczną;
- rozpoznawania i klasyfikowania materiałów określonych w treściach programu;
- umiejętności technologicznych takich, jak: odmierzanie, oddzielanie, obróbka elementów, łączenie nierozłączne lub rozłączne elementów wykonywanego przedmiotu, kontrola i wykończanie całości;
- obsługi wybranych urządzeń technicznych;

- montowania elementów poliwalentnych za pomocą wkrętów i nakrętek;
- montowania układów elektrycznych wymienionych w programie.

Uczniowie powinni zrozumieć, że każda z poszczególnych czynności technologicznych np. odmierzanie, może być przeprowadzana na różnych materiałach z zastosowaniem odpowiednich dla danych materiałów sposobów i narzędzi pomiarowych.

Słuszne jest wskazanie, że konstrukcja i forma wykonanych przedmiotów zależą od ich przeznaczenia, a więc od wymaganych cech użytkowych. Konsekwencją zaś tego jest wybór materiału, a od niego zależy wybór narzędzi i urządzeń służących do odmierzania, podziału materiału, obróbki elementów i ich łączenia oraz wykończania całości.

Wszędzie tam, gdzie jest po temu okazja, dobrze jest wykazać podobieństwa i różnice pomiędzy: własnościami materiałów, operacjami technologicznymi, sposobami łączenia, rodzajami stosowanych wykończeń.

Porównywanie materiałów już znanych uczniom i nowych, poznawanie budowy i funkcji narzędzi i urządzeń, jak również poznawanie zjawisk fizycznych towarzyszących pracy i zachodzących związków przyczynowych oraz wyciąganie wniosków służą kształtowaniu u uczniów pojęć o wyższym stopniu ogólności niż pojęcia, w których dominują elementy obrazowe.

W celu wprowadzenia uczniów w szersze zagadnienia techniki, należy korzystać z czasopism technicznych dla uczniów, np. „*ABC Techniki*”, „*Świat Młodych*”, „*Horyzonty Techniki*”, filmów, przezroczy i programów telewizyjnych. Praca z czasopismami technicznymi wdraża uczniów do samokształcenia, do wyrobienia nawyku korzystania ze źródeł informacji dotyczącej różnych dziedzin wiedzy technicznej.

Zdobyte przez uczniów umiejętności i wiadomości oraz poznane materiały i narzędzia w klasie niższej mogą być stosowane przy realizacji zadań praktycznych w klasach wyższych przy realizacji bardziej złożonych zadań. Pożądane jest częste odwoływanie się do rzeczy i zjawisk już znanych dzieciom, ukazywanie ich w relacji z materiałem nauczania nowo wprowadzanym, ukazywanie sposobów postępowania w sytuacjach problemowych, wdrażanie uczniów do szukania rozwiązań coraz lepszych, budzenie twórczego niepokoju i ciekawości a także wyrabianie zaradności życiowej.

Klasa I

W klasie I dokonują się istotne zmiany w rozwoju psychomotoryki dziecka w stosunku do wieku przedszkolnego. Wzrasta sprawność manualna, doskonalą się zręczność ręki i oka. Następuje przy tym rozwój myślenia,

zmienia się jego charakter z konkretno-obrazowego na słowno-logiczny. Zmienia się także charakter działania z odtwórczego, według wzoru, na działanie według własnego pomysłu. Nauczyciel może już i powinien włączać uczniów tej klasy w analizowanie podjętego zadania praktycznego, wyłaniania czynności niezbędnych w celowej działalności. W doborze zadań powinien uwzględniać zainteresowania uczniów otaczającą ich rzeczywistością, chęć osiągania szybkich efektów i to takich, które podnoszą jakość zabawy, sprawiają dziecku przyjemność. Ze względów wychowawczych dobrze jest, gdy uczniowie, obok wymienionych typów zadań, wykonują także pomoce dydaktyczne i przedmioty potrzebne innym osobom.

Przed podjęciem realizacji zadań ważne jest sprawdzenie, czy uczniowie rozumieją pojęcia, które mają istotny wpływ na przebieg i efekt działania. Ważne jest także kierowanie ich postrzeganiem przy obserwacji narzędzi i urządzeń technicznych, eksponowanie cech istotnych i związków logicznych, zwłaszcza związków przyczynowo-skutkowych.

Informacja techniczna w klasie I występuje w połączeniu z zadaniami praktycznymi. Dotyczy ona podstawowego nazewnictwa, czytania ze zrozumieniem rysunków poglądowych prawidłowo wymiarowanych, np. z „*ABC Techniki*”, schematów i wybranych znaków drogowych i znaków powszechnej informacji występujących w środowisku ucznia.

W klasie tej ważne jest rozwijanie zainteresowań technicznych uczniów, ich słownictwa oraz zwracanie uwagi dzieci na osiągnięcia techniki we współczesnym świecie.

Klasa II

W klasie II następuje dalszy proces przystosowywania się dziecka do systemu szkolnego. Przejawia się to w łatwiejszym koncentrowaniu uwagi na wykonywanym zadaniu, coraz częściej namysł poprzedza działanie, zanikają ruchy zbędne na rzecz ruchów celowych i sprawnych, następuje dalsze uzręcznianie dziecka. Zmniejszenie egocentryzmu umożliwia wprowadzanie form współpracy w małych grupach, pozwala także na częstsze podejmowanie zadań na rzecz innych osób oraz wykonywanie pomocy naukowych. Dobór zadań praktycznych powinien jednakże w dalszym ciągu uwzględniać zainteresowania uczniów i naturalną w tym wieku potrzebę zabawy. W trakcie omawiania zadania nauczyciel zwraca uwagę uczniów na właściwy dobór narzędzi w zależności od rodzaju materiału, demonstrowanie prawidłowych sposobów posługiwania się narzędziami i urządzeniami i zwraca uwagę na skutki zastosowania określonych technologii.

Mając już pewne doświadczenie, uczniowie analizują zadanie wyłaniając szereg czynności szczegółowych i ustalają ich kolejność. W klasie II wymaga się większej samodzielności w planowaniu rozwiązań technicznych i w organizacji pracy. Stawia się też uczniom wyższe wymagania w zakresie poprawności i dokładności wykonywanych zadań praktycznych.

Informacja techniczna, nieco rozszerzona w stosunku do klasy I ma jednak charakter bardzo podstawowy, związany z bezpośrednią działalnością praktyczną uczniów. W zakresie znaków i symboli mających charakter powszechnej informacji wybór oznacza dostosowanie ich do środowiska szkoły i jest utrwalaniem informacji uzyskanych, w tym zakresie, na innych przedmiotach nauczania.

Klasa III

W klasie III dziecko jest dostatecznie przygotowane do wykonywania czynności precyzyjnych, do działania celowego, bardziej skoordynowanego. Koncentracja uwagi jest większa, a czynnik czasu nabiera rzeczywistego znaczenia. Uczeń potrafi już układać plan działania i przewidywać, jakie warunki są niezbędne do jego wykonania, potrafi także cierpliwie i wytrwale dążyć do zrealizowania podjętego zadania. Wiele uwagi należy więc poświęcić planowaniu pracy, coraz więcej też samodzielnemu dobieraniu przez uczniów materiałów i narzędzi, kontroli (z elementami samokontroli) poszczególnych etapów pracy oraz ocenie przebiegu i efektu pracy.

Na tym poziomie rozwoju uczniów można już organizować pracę w małych zespołach przy realizacji zadań praktycznych sprzyjających wprowadzaniu tej formy pracy.

W klasie III dzieci poznają podstawy rysunku technicznego podczas realizacji zadań praktycznych, występuje porównywanie wymiarów wykonanego przedmiotu z rysunkiem technicznym. Poznanie znaków drogowych i umiejętności stosowania zasad ruchu drogowego powinno zapewnić uczniom bezpieczne poruszanie się na drodze.

Prawidłowa realizacja programu nauczania i wychowania pracy-techniki powinna się przyczynić do uświadomienia uczniom konieczności realnego oceniania swoich zainteresowań, zdolności i życzeń zawodowych.

KULTURA FIZYCZNA

CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

Celem kształcenia i wychowania fizycznego w szkole jest stworzenie optymalnych warunków zapewniających dzieciom:

- harmonijny rozwój organizmu (przez dobór odpowiednich środków wspomagających funkcjonowanie układu ruchowego, krążenia, oddychania i systemu nerwowego);
- kształtowanie aktywności ruchowej niezbędnej w różnych przejawach działalności człowieka (użytkarnej, rekreacyjnej, zdrowotnej, artystycznej, sportowej, obronnej);
- kształtowanie psychomotoryki (przez dobór odpowiednich środków wspomagających rozwój ogólnej motoryczności człowieka — eksponowanie indywidualnych możliwości, upodobań, zainteresowań i umiejętności ruchowych uczniów oraz korelację między rozwojem fizycznym, umysłowym i psychicznym);
- rozwój psychiki (przez uwzględnienie w procesie kształcenia i wychowania fizycznego, indywidualnych cech osobowości; właściwą korelację między rozwojem fizycznym, umysłowym i emocjonalnym);
- kształtowanie charakteru i pożądaných postaw w działaniu zarówno indywidualnym, jak i zespołowym;
- wyposażenie uczniów w niezbędny zasób wiedzy o kulturze fizycznej. W wyniku realizacji programu kultury fizycznej klas I—III należy zmierzać do zdobycia przez uczniów:
 - umiejętności kształtowania sprawności psychomotorycznej;
 - zasobu umiejętności ruchowych indywidualnych oraz zespołowych — użytkarnych, rekreacyjnych i sportowych;
 - umiejętności praktycznego wykorzystania podstawowych informacji z zakresu wiedzy ogólnej;
 - umiejętności organizacji prostych form wypoczynku.

TRZEŚCI KSZTAŁCENIA

KLASA I

PSYCHOMOTORYCZNOŚĆ

Kształtowanie psychomotoryczności przez:

Biegi (start wysoki) np.:

- szybki bieg do wyznaczonego miejsca (5—10 m);
- szybki bieg z wymijaniem lub obieganiem przedmiotów;
- zadania ruchowe według pojęć: gonić, dogonić, przegonić (współcwiczącego lub toczącą się piłkę);
- bieg z wysokim unoszeniem kolan, marszobiegi, trucht (przyspieszanie i zwalnianie biegu);
- szybki bieg po prostej (30—40 m);
- biegi z pokonywaniem niskich przeszkód;
- biegi po skośnie ustawionym przyrządzie (np. ławeczce);
- biegi w terenie otwartym z pokonywaniem naturalnych przeszkód;
- biegi w połączeniu z różnymi formami ruchu (rzut, skok, dźwiganie);
- zabawy bieżne z użyciem różnych przyborów, np.: kto kogo dogoni, kto prędzej do mety;
- bieg z przewrotem na materacu na czas;
- jazda na: wrotkach, łyżwach, nartach, rowerze.

Stosowanie w zabawach bieżnych biegu w postaci spontanicznej i kierowanej działalności ruchowej w celu rozwijania naturalnych form ruchu.

Przykłady zabaw bieżnych: Samochody, Lawina, Berek, Strażak, Wilk i owce, Natarcie, Tam i z powrotem, Kto prędzej do mety? Zmień woreczek, Zwiąż, rozwiąż, Wyścigi i sztafety zwinnościowe z pokonywaniem przeszkód.

Przykłady ćwiczeń i zabaw na lodzie (z wykorzystaniem łyżew): Jazda w przód po linii prostej z odepchnięciem (odbijanie się wewnętrzną krawędzią łyżwy), Jazda w przód z wysuniętą nogą do przodu (hulajnoga), Jazda na obu nogach z rozłączaniem i łączeniem nóg, Oporowanie tylną częścią łyżwy w jeździe na obu nogach do zatrzymania się, Jazda na jednej nodze (kto najdalej?), Jazda parami, Jazda na obu nogach po linii wężykowatej, Zmiana kierunku jazdy w wyznaczonym miejscu, zamachem ramion i skrętem tułowia, Jazda w przód na obu nogach szeregiem, równoczesna zmiana kierunku jazdy (zamachem ramion i skrętem tułowia) na sygnał.

W zabawach na lodzie rozwijanie umiejętności utrzymania równowagi. Zachęcanie do posiadania własnego sprzętu i wdrażanie do poszanowania i należytej konserwacji sprzętu.

Hartowanie.

Przykłady zabaw na śniegu (z wykorzystaniem sanek): Chodzenie śladami pierwszego, Wracamy własnym śladem, Torowanie ścieżek, Sypanie kopców.

Toczenie kul. Lepienie bałwana. Śnieżki. Sanna. Na śledzia. Z górki na pazurki. Przejazd przez bramkę. Przejazd przez tunel. Sztafeta — lawina. Wzajemne wożenie się. Zaprzęg. Jazda na wprost. Szczupakiem. Wężykiem. Z hamowaniem. W terenie falistym zjazd ze stoku pojedynczo, parami.

Przykłady zabaw na śniegu (z wykorzystaniem nart): Pociąg, Tramwaj, Kolorami zbiórka, Wróble i wrony, Kijki w górę, Dogoń swoją parę, Tropienie śladów, Wyścig szeregów.

Przykłady zabaw w wodzie: Spłoszone mewy, Karły i olbrzymy, Wesole foki, Krokodyle, Rekin, Okonie i karasie, Rybka, Połów szczupaka, Sieć, Pryskana bitwa, Uderzenie fal, Zawody w brodzeniu. Poławianie perel, Wyścigi hipopotamów, Upadanie do wody, Wstawanie, Holowanie, Zabawa z piłką.

Skoki, np.:

- skoki z wyznaczonych miejsc lub z jednego przedmiotu na drugi;
- łączenie skoków, obunóż z miejsca, następnie na lewej i prawej nodze;
- skoki przez przeszkody;
- naśladownictwo skoku wzwyż według technik sportowych (wysokość regulowania przez dzieci);
- skoki na sprężystym podłożu (materac gąbczasty, mini-batut, skocznia lekkoatletyczna);
- skoki z małych wysokości (do 1 m) na miękkie i bezpieczne podłoże, do wody lub na puszysty śnieg.

Rozwijanie w zabawach skocznych umiejętności zachowania równowagi i odpowiedniej postawy w locie. Wzmacnianie stawów kończyn dolnych. Zabawy skoczne w połączeniu z elementami marszu i biegu.

Przykłady zabaw skocznych: Skoki wróbelka, konika, zajączka, zębki. Piłka parzy. Szczur. Skakanka. Sztafety skoczne jedenonóż, obunóż.

Rzuty (jedenoręcz i oburącz), np.:

- rzuty małymi przedmiotami lewą i prawą ręką, w miejscu i w ruchu;
- rzuty oburącz w przód, znad głowy;

- rzuty do przedmiotów w ruchu;
 - rzuty na odległość małymi piłkami;
 - rzuty na odległość piłką 1 kg;
 - zabawy rzutowe w połączeniu z elementami marszu, biegu i skoku (np. rzuty do celu i na odległość). Piłka w tunelu.
- Piłka w rzędzie. Celowanie do toczzonej piłki. Różne konkursy rzutów.

Dźwiganie i wspinanie, np.:

- przenoszenie piłek lekarskich 2 kg;
- przenoszenie w dwójkach kilku przyborów (do 5 kg);
- wspinanie się na niskie przeszkody z przyborami;
- wspinanie się na drzewa, drabinki itp.;
- zabawy z mocowaniem w różnych pozycjach (niskich, wysokich).

Stosowanie w zabawach z mocowaniem (dla chłopców) zastępczych, rekreacyjnych form ćwiczeń rozwijających aparat mięśniowy.

Przykłady zabaw z mocowaniem: Kałuża, Taniec indyjski, W cztery strony, Błotko.

Pełzanie, czworakowanie, np.:

- pełzanie z przyborem;
- biegi na czworakach przodem lub tyłem;
- przechodzenie pod i nad przeszkodą (ławeczka, równoważnia, skrzynia);
- przetaczanie, przewrót w przód;
- dowolne wejścia i zejścia z drabinek;
- wędrowanie nogami w przód lub tył, w przysiadzie zwieszonym;
- krótkotrwałe zwisy (przodem i tyłem), z uginaniem ramion i nóg;
- czołganie się pod niskimi przeszkodami;
- zabawy na czworakach z elementami marszu, biegu i skoku (np. Toczenie piłki głową. Wyścigi z pokonywaniem przeszkód pełzaniem, czołganiem. Przejście nad przeszkodą).

Pokonywanie zestawu różnych przeszkód np.: przejście na czworakach, bieg lub podciąganie po skośnie ustawionej ławeczce gimnastycznej opartej na drabinkach — zejście po drabinkach lub zeskok w głąb, przechodzenie pod ławeczką — wejście na skrzynię, zeskok w głąb, przepłyty przez kraty, wspinanie po linie, chód na czworakach na równoważni i pod równoważnią, wejście na równoważnię dowolnym sposobem i zeskok w głąb. Pokonywanie przeszkód naturalnych w terenie np. skok przez rów, przejście po kładce, skoki dosiężne do gałęzi drzew. Łączenie naturalnych form ruchu: biegu, chodu, skoku, rzutu, wspinania, pełzania i czworakowania.

Kształtowanie aktywności ruchowej, z wyeksponowaniem inwencji twórczej dziecka, przez:

Czynności ruchowe z uwzględnieniem rytmu, muzyki i tańca, np.:

- wykonywanie różnych ruchów w rytmie i przy muzyce;
- rytmiczny marsz z akcentem (rąk i nóg);
- dowolna ilustracja danego rytmu;
- odtwarzanie obrazów za pomocą ciała (posągi, jazda na łyżwach);
- reprodukcja liter za pomocą ruchów ciała (ułożyć literę A w dwójkach, literę C pojedynczo, leżąc na boku, itp.);
- ilustracja ruchem znanych piosenek;
- wystukiwanie rytmu w różnych pozycjach;
- elementy zabaw rytmiczno-tanecznych;
- elementy tańców regionalnych i narodowych.

Czynności ruchowe kształtujące szybką reakcję np.:

- zajmowanie pozycji stojąc, leżąc, siedząc na przemian z lewej i prawej strony współwiczającego lub grupy;
- mijanie różnych przeszkód nieruchomych z lewej strony w chodzie, marszu, biegu, podskokami obunóż i jednonóż;
- zmiany kierunku biegu i zatrzymywanie na sygnał (wzrokowy, słuchowy);
- wykonywanie ruchów przeciwstawnych do współwiczającego.

Czynności ruchowe kształtujące szybkość działania wobec przedmiotów i osób będących w ruchu (zasady ruchu drogowego), np.:

- unikanie bezpośredniego kontaktu ze współwiczającym w chodzie i biegu;
- doganianie przyboru będącego w ruchu, z wymijaniem w sposób prawidłowy ustawionej przeszkody (z lewej strony).

Utrwalenie ruchem pojęć związanych ze zwinnością i zręcznością, np.:

- szybki bieg między przeszkodami;
- czołganie się, pełzanie między przeszkodami;
- pokonywanie przeszkód usytuowanych w różnych płaszczyznach nad podłożem;
- układanie małych przedmiotów w różne figury i wzory;
- przenoszenie przedmiotów o różnej wielkości i kształcie oraz układanie ich w wyznaczonym miejscu;
- przekazywanie współwiczającemu przedmiotów w zmiennym tempie: powoli, szybko, w miejscu i ruchu;
- składanie i rozkładanie przyboru lub przyborów;
- naśladowanie ruchów manipulacyjnych, np. pisanie na maszynie, chwytanie małych przedmiotów, wkręcanie i wykręcanie przedmiotów.

Indywidualne formy aktywności zdrowotnej i utylitarno-rekreacyjnej.

Samoocena rozwoju fizycznego i sprawności ruchowej, np.: mierzenie wysokości i ciężaru ciała, określanie różnic w postawie ciała stojąc, siedząc, w marszu i biegu, pomiar długości skoków i rzutów (taśmą, krokami), określenie różnic rytmu oddechu, przed i po wysiłku fizycznym. Stosowanie odpowiedniego ubioru i miejsca do zajęć ruchowych, w zależności od warunków klimatycznych, terenowych oraz lokalnych (środowisko szkolne i pozaszkolne).

Stosowanie różnych zajęć ruchowych, w zmiennych warunkach środowiskowych.

Gimnastyka

Przyjmowanie podstawowych pozycji niskich: przysiad podparty (zwarty, rozwarty). Siad prosty, skrzyżny, skulny, kłęczny. Kłęk jednonóż, obunóż. Podpór leżąc (krótkotrwały). Leżenie przodem i tyłem. Marsz na czworakach.

Ćwiczenia prawidłowej postawy w biegu, chodzie, skokach. Zwis postawny przodem i tyłem. Zwis wolny przodem i tyłem. Zwis przewrotny. Odmyk. Leżenie przewrotne i przerzutne. Przewrót w przód.

Lekka atletyka

Naturalne formy ruchu (chód, bieg, rzut, skok) z prawidłową pracą ramion. Regulacja oddechu. Pomoc w mierzeniu wyników konkurencji lekkoatletycznych.

Biegi: Chód a bieg, Przejście z chodu wolnego, szybkiego, ze zmianą tempa do biegu, Marszobieg za prowadzącym, Bieg wolny, szybki, Trucht, Bieg szybki ze startu wysokiego, Przyspieszenie, zwalnianie biegu. Bieg na sygnał, Bieg 30 m po torach, Bieg na czas.

Rzuty: Swobodne rzuty piłeczką palantową. Rzut piłeczką do celu. Rzut na odległość z miejsca (prawą i lewą ręką). Konkurs rzutów.

Skoki: Skoki jednonóż i obunóż (w miejscu, w chodzie i wolnym biegu), Skok w dal z miejsca (zamach ramion, miękkie lądowanie), Skok w dal z rozbiegu (ze strefy odbicia z belki), Skok wzwyż przez przeszkodę wolnym biegiem z rozbiegu na wprost, Przeskok nożycowy ponad niską przeszkodą z marszu (rozbieg skośny), Konkurs skoków.

Jazda na rowerze, np.: wsiadanie i zsiadanie z roweru, utrzymywanie równowagi w jeździe na wprost, pokonywanie łuków, zatrzymywanie się,

Jazda po narysowanej linii, Jazda po kole, Jazda ósemką, Wrotkarstwo, jazda w przód i w tył po prostej, slalomem, zatrzymywanie się.

Łyżwiarstwo

Sprzęt i ekwipunek łyżwiarski. Przypinanie łyżew. Ćwiczenia w utrzymaniu równowagi. Postawa łyżwiarska. Chód na łyżwach. Umiejętności upadania i podnoszenia się na lodzie. Jazda w przód na obu nogach, na jednej nodze. Hamowanie tylną częścią łyżwy. Zatrzymywanie się. Zmiana kierunku jazdy (zamachem ramion i skrętem tułowia).

Saneczkarstwo

Przyzwyczajanie do częstego przebywania zimą na wolnym powietrzu. Zastosowanie nabytych umiejętności ruchowych w nowych warunkach terenowych i klimatycznych.

Hartowanie.

Saneczkarstwo, jazda po prostej do wyznaczonego miejsca, zmiana kierunku, hamowanie.

Narciarstwo

Podstawowe zasady organizacji i bezpieczeństwa zajęć na nartach. Zakładanie nart. Konserwacja sprzętu. Zbiórki na nartach. Chód po terenie płaskim. Ćwiczenie techniki narciarskiej w formie zabaw i gier wyrabiających swobodę ruchu, zręczność, równowagę. Krok zwykły. Zwrot przestępowaniem (w lewo i w prawo) przez dzioby i piętki nart. Podejście zakosami. Zjazd wzdłuż linii spadu stoku. Hamowanie pługiem. Przykłady zabaw: Pociąg, Tramwaj, Kolorami zbiórka, Wróble i wrony, Kijki w górę, Dogoń swoją parę, Tropienie śladów, Wyciąg szeregów.

Pływanie

Podstawowe zasady organizacji, higieny i bezpieczeństwa zajęć w wodzie. Oswajanie dzieci z wodą. Zapoznanie z właściwościami fizycznymi wody (temperatura, wyporność, opór). Stosowanie zabaw i ćwiczeń przygotowanych do nauki różnych stylów pływackich. Organizacja zawodów pływackich. Egzekwowanie karności i dyscypliny. Sprzęt i ekwipunek pływacki. Warunki zajęć. Ćwiczenie oddychania. Łączenie wydechu do wody z ruchami ramion i nóg. Utrzymanie się na wodzie w pozycji leżąc na grzbiecie i na piersiach. Skoki osvajające z wodą.

Sposoby pływania: styl klasyczny na piersiach i na grzbiecie, pływanie żabką na piersiach i na grzbiecie.

Stosowanie opanowanych umiejętności w zabawach, grach ruchowych.

Pływanie, narciarstwo nizinne lub górskie do wyboru przez nauczyciela, w zależności od warunków regionalnych, klimatycznych oraz bazy.

ZESPOŁOWE FORMY AKTYWNOŚCI REKREACYJNO-SPORTOWEJ

Współdziałanie w grupach rówieśniczych, przy wykonywaniu ćwiczeń i zadań, w różnych formach zajęć ruchowych, przez:

Ringo, np.: podania i chwytów lewą i prawą ręką, wieloboje rzutów kołkiem.

Mini-koszykówkę, np.: podania piłki do partnerów w kole z jednym broniącym, podania piłki po obwodzie koła, naśladowanie ruchów współpartnera wykonującego różne czynności z piłką, rzuty piłkami do obręczy zawieszonych na różnych wysokościach, kozłowanie piłki za partnerem.

Mini-siatkówkę, np.: odbicie lekkiej piłki sposobem oburącz górnym w miejscu i w marszu, utrzymywanie jak najdłużej piłki w górze podbijając ją oburącz i jednorącz, kierowanie dużej piłki plażowej odbiciami jednorącz w określone miejsce.

Mini-piłkę ręczną, np. trafienie do celu piłką, dętką, trafienie małą piłką do tarczy lub piłki lekarskiej, podania piłki między współpartnerami, kozłowanie piłki.

Mini-piłkę nożną, np.: odbijanie piłki stopą, kolanem, podania piłki raz wewnętrznym, raz zewnętrznym podbiciem do współpartnera, małe gry 2 × 2, 3 × 3.

Przystępując do realizacji każdej lekcji należy w części wstępnej lekcji wprowadzić ćwiczenia kształtujące: szyi, ramion i pasa barkowego, nóg i tułowia. W różnych łączonych sytuacjach ruchowych np.:

Ćwiczenia kształtujące w różnych pozycjach wysokich i niskich (siad prosty, skrzyżny, skulony; leżenie przodem i tyłem; klęk obunóż, jednonóż, podparty; przysiad podparty):

- a) ćwiczenia szyi (skłony, skręty, krążenia);
- b) ćwiczenia ramion i pasa barkowego (wznosy ramion w różnych kierunkach, krążenia i wymachy — jednoczesne i naprzemianstronne, w tył i w przód);
- c) ćwiczenia nóg (wspięcia, przysiady, wznosy, podskoki, przeskoki — w tył, w przód, w bok); ćwiczenia przeciw płaskiej stopie;

- d) ćwiczenia tułowia (skłony, skręty, krążenia, wznosy i opady) z określonymi położeniami ramion (ręce na biodrach, na głowie, na karku; ramiona w przód, w bok, w górę, pionowy skurcz, poziomy skurcz).

WIADOMOŚCI

Zasady higieny (osobistej, pracy i wypoczynku). Zasady bezpieczeństwa i organizacji wszelkich zajęć ruchowych. Zasady ruchu drogowego obowiązujące pieszych i rowerzystów. Udzielanie pierwszej pomocy przy skaleczeniach i zadrapaniach.

KLASA II

PSYCHOMOTORYCZNOŚĆ

Kształtowanie psychomotoryczności przez:

Biegi, np.:

- bieg po obwodzie koła, kwadratu, trójkąta — indywidualnie i zespołowo,
- bieg po prostej 30—40 m ze zmianą kierunku na sygnał,
- zabawy bieżne z użyciem piłek (toczenie, przenoszenie, kozłowanie, odbijanie piłki w biegu, berek w parach, wyścig par, wyścig numerów, kto prędzej dookoła, sztafety z piłką, sztafety z pokonywaniem przeszkód, zmiana kierunku i miejsca na sygnał — pojedynczo i w zespołach).

Stwarzanie w zabawach bieżnych sytuacji dla określania indywidualnych możliwości ucznia, zmierzenia własnych sił z siłami rówieśników. Pobudzanie funkcji układu krążenia i oddychania. Rozwijanie szybkości.

Przykłady zabaw bieżnych: Lawina z utrudnieniem, Berek w parach, Berek ranny, Sadzenie ziemniaków, Wyścig par, Wyścig numerów, Kto prędzej dookoła?, Sztafeta z piłką, Sztafety z pokonywaniem przeszkód.

Przykłady ćwiczeń i zabaw na lodzie (z wykorzystaniem łyżew).

Jazda w przód na obu nogach z podnoszeniem przedmiotów w czasie jazdy. Jazda na obu nogach i jednonóż pod bramkami. Jazda na obu nogach z przenoszeniem ciężaru ciała z jednej nogi na drugą. Jazda długimi posunięciami z wytrzymaniem poślizgu na jednej nodze. Oporowanie wewnętrzną krawędzią łyżwy (nogą prawą, lewą) w jeździe w przód (półpług). Równoczesne oporowanie wewnętrznymi krawędziami łyżew (pług). Jazda na obu

nogach z zatrzymaniem się w półplugu, pług. Zmiana kierunku jazdy na jednej nodze wymachem nogi w przód i w tył. Przekładanka w przód. Jazda w przód po dużym łuku (w lewo, w prawo) pojedynczo, szeregiem mieszanym i krzyżowaniem nogi zewnętrznej przed wewnętrzną. Przekładanka w przód w kole (w prawo, w lewo).

Rozwijanie w zabawach na lodzie umiejętności swobodnego poruszania się na łyżwach, wyczuwanie odległości i przestrzeni. Hartowanie. Przykłady zabaw na lodzie: Hulajnoga, Olbrzymy i krasnale, Szeregiem, Rzędem, Kołem, Wężem, Pod bramką, Z omijaniem, Kto szybciej?

Rozwijanie w zabawach na śniegu funkcji adaptacyjnych stroju w różnych warunkach terenowych i atmosferycznych. Przyzwyczajanie do karności, ład, porządku, wzajemnej pomocy i koleżeństwa. Hartowanie.

Przykłady zabaw na śniegu (z wykorzystaniem sanek): Orły. Polowanie na lisa, Rzeźby w śniegu, Budowanie twierdzy, Dookoła śnieżnych kul, Rzucanie śnieżkami do celu, Wyścigi na sankach, Wyścigi w zjeździe. Zjazd pod dwoma bramkami, przez garb terenowy, z zakrętami, z zatrzymaniem.

Przykłady zabaw na śniegu (z wykorzystaniem nart): Koło, Ósemka, Kto pierwszy do mety?, Sztafeta pisana, Zjazd pod bramkami, Jazda przez uliczkę, Wyścig rzędów w zjeździe, Autobus.

Przykłady zabaw w wodzie: Rozpędzanie się, Wyścig dwójek, Wyścig trójek, Pingwiny, Wydra i ryby, Rybak i ryby, Łowienie szczupaka, Wyścig ryb, Wyścig raków, Wpadanie do wody, Rybak wyzwolony, Nurek, Już pływam. Zabawa z kołem.

Skoki, np.

- skoki do różnych przedmiotów zawieszonych nad podłożem,
- skoki, wieloskoki; przeskoki, skoki z pokonywaniem przeszkód naturalnych,
- ze skoku chwyt przyboru w locie (piłka, lotka, kółko ringo),
- skoki przez przybór w ruchu (skakanka, opona, mała piłka),
- skoki łączone, np. wieloskoki nogą prawą i lewą, skok na przyrząd i skok w dal,
- naśladownictwo skoku wzwyż, według technik sportowych dowolnie wybranych przez dzieci,
- zabawy skoczne z różnymi przyborami.

W zabawach skocznych stosowanie użytkowych form ruchowych przydatnych w różnych sytuacjach i okolicznościach życia codziennego (uskok, wyskok, zeskok, przeskok, doskok, naskok).

Przykłady zabaw skocznych: Klasy, Zajęcie skoki, Szycie na maszynie, Przeprawa przez rzekę, Skakanka, Skoki jednonóż z miejsca, Skoki z miejsca, Kto najdalej?

Rzuty, np.:

- rzuty małymi przedmiotami lewą i prawą ręką z miejsca i z rozbiegu.
- rzuty oburącz w przód znad głowy i oburącz dołem,
- rzuty piłkami do piramid utworzonych z różnych przedmiotów,
- rzuty do przedmiotów będących w ruchu,
- rzuty lotkami do celu,
- zabawy rzutne z różnymi przyborami w miejscu i w ruchu (sztafety w kozłowaniu piłki, konkursy rzutów do celu).

Dźwiganie i wspinanie np.:

- przenoszenie przedmiotów oburącz przed sobą (piłka lekarska 1—5 kg).
- toczenie przedmiotu przed sobą ręką lub nogą (opona mała, piłka lekarska),
- zabawy z mocowaniem w miejscu, w marszu, w biegu,
- wspinanie się po skośnie ustawionej żerdzi, ławeczce oraz schodzenie z określonej wysokości również po linie,
- zabawy z mocowaniem z różnymi przyborami.

W zabawach z mocowaniem (dla chłopców) rozwijanie orientacji przestrzennej i oceny własnych sił w toku walki sportowej.

Kształtowanie siły, koordynacji.

Przykłady zabaw z mocowaniem: Ryby w sieci. Przeciąganie w parach. Walka z zaczepieniem nóg. Walka o poruszanie z miejsca.

Pełzanie i czworakowanie, np.

- czołganie się na wprost pod przeszkodami,
- pełzanie z przyborem,
- przetaczanie z przyborem i bez przyboru,
- zabawy na czworakach z elementami marszu, biegu, skoku, rzutu.

Kształtowanie aktywności ruchowej, z wyeksponowaniem inwencji twórczej dziecka, przez:

Czynności ruchowe z uwzględnieniem rytmu, muzyki i tańca, np.:

- podania piłki siedząc po obwodzie koła w rytmie — w lewo, w prawo, w górę i za plecami,
- odtwarzanie rytmu za pomocą ruchu z użyciem przyborów, np.:

- prowadzenie lub odbicie piłki prawą i lewą ręką itp.,
- przyjmowanie określonych pozycji w zmiennym rytmie,
- graficzne odtwarzanie rytmu: rysowanie różnych obrazów sugerowanych przez rytm na podłożu lub w powietrzu,
- utrzymywanie ruchów ramion, nóg, tułowia w danym rytmie, w miejscu i w ruchu,
- dowolna ilustracja danego rytmu, znanych piosenek,
- elementy zabaw rytmiczno-tanecznych,
- elementy tańców regionalnych, narodowych i współczesnych.

Czynności ruchowe kształtujące szybką reakcję, np.:

- doganianie współwiczącego i wyminięcie go z lewej strony — (zasady ruchu drogowego),
- kozłowanie piłki ze współwiczącym z zachowaniem określonej odległości i zatrzymanie na sygnał (zasady ruchu drogowego);
- naśladowanie ruchów współwiczącego.

Czynności ruchowe kształtujące szybkość działania wobec przedmiotów i osób będących w ruchu, np.:

- podanie piłki oburącz w dwójkach wykonując przysiad w czasie podania,
- przetaczanie kółka ringo w przód z równoczesnym wykonywaniem przeskoków przez toczące się kółko.

Czynności ruchowe kształtujące zachowanie w zmiennych sytuacjach np.:

- przejście po siatce zawieszanej poziomo nad podłożem,
- przejście po linii ułożonej na podłożu z zawiązanymi oczyma,
- wbieganie, wspinanie, podciąganie się na skośnie ustawiony przyrząd,
- przetaczanie i wożenie na przyrządzie (deskorolka),
- przewroty, skoki, przechodzenie przez przeszkody ustawione w różnych płaszczyznach i na różnej wysokości;
- rzucanie piłki przed siebie i dogonienie jej zanim upadnie na podłoże,
- przeskoczenie przez wirujący przedmiot,
- naśladowanie ruchów lokomocyjnych pojazdów mechanicznych (lokomotywa, traktor, samolot itp.); ptaków (ruchy powolne, żuraw, bocian), ruchy szybkie (jaskółka); skoków (zając, żaba, kangur),
- odtwarzanie i naśladowanie ruchów pracy (wbijanie, wkręcanie, wyginanie, wciąganie, noszenie, dźwiganie, przesuwanie, wspinanie, podawanie itp.),
- wyrażanie ruchem pojęć przeciwstawnych. np. szybki—powolny, ciężki—lekki, silny—słaby, twardy—miękki, skoczny—ociężały,

- utrwalenie ruchem pojęć związanych z prawidłową postawą, np.: (siedzę jak joga, siad skrzyżny — łopatki ściągnięte, tułów wyprostowany, chodzimy jak sportowcy na defiladzie),
- inicjowanie różnych form ruchu przez dziecko wobec współwiczącego (grupy), który (która) odtwarza ruchy współpartnera, np.: kroki taneczne, ćwiczenia akrobatyczne, ruchy wzorowane na sportach (np. obrona bramki, jazda na łyżwach, odbijanie piłki),
- wybór przez dzieci ćwiczeń, zabaw i gier ruchowych według ich zainteresowań, np.: zabawy i gry odtwarzające bohaterów seriali telewizyjnych.

UMIĘJĘTNOŚCI

Indywidualne formy aktywności zdrowotnej i utylitarno-rekreacyjnej.

Samooceńca rozwoju fizycznego i sprawności ruchowej, np.: pomiar obrotu klatki piersiowej, przy wdechu i wydechu, określenie rytmu pracy serca, w spoczynku i po wysiłku, uproszczone pomiary właściwości psychoruchowych (siły, równowagi, skoczności). Organizowanie miejsca do zajęć ruchowych, np.: przygotowanie skoczni, boiska do zabaw i gry ruchowej. wystawienie przyrządów, gromadzenie przyborów.

Stosowanie różnorodnych zajęć ruchowych, w zmiennych warunkach środowiskowych:

Gimnastyka

Przyjmowanie podstawowych pozycji wysokich: postawa zasadnicza, rozkrok, stanie jednonóż, wykrok, zakrok, wypad, unik, unik podparty. Stanie równoważne. Skoki zajęcze. Kombinacje ruchowe (wstępowanie, wspinanie, zejście, zwis zstępujący) na przyrządach: drabinki, liny, równoważnia, skrzynia, ławeczka. Zwis przewrotny ze zwisu podpartego. Odmyk. Przewrót w przód z marszu. Pokonywanie toru przeszkód (niskich i wysokich) w chodzie, w marszu i w biegu. Skoki wolne i mieszane ze zwiększonej odległości, z rozbiegu skośnego i na wprost. Przeskok zawrotny przez skośnie ustawioną ławeczkę. Serie różnych skoków ze skakanką. Wyskok na przyrząd z rozbiegu na wprost i skośnego. Zeskok jednonóż i obunóż do półprzysiadu i przysiadu podpartego. Wyskok kuczny na skrzynię.

Lekka atletyka

Doskonalenie naturalnych form ruchu (chód, bieg, rzut, skoki). Poprawne stawianie stóp w czasie chodu, biegu. Zamachowe, współdziałające ruchy ramion. Oddychanie (głębokie, powierchniowe). Rozwijanie wytrzymałości. Nauka mierzenia konkurencji lekkoatletycznych.

Biegi. Chód i bieg (wolny, szybki, w miejscu, na dystansie, ze zmianą kierunku poruszania się). Marszobiegi, bieg wolny, szybki, trucht za prowadzącym (w urozmaiconym terenie). Bieg wolny z wysokim podnoszeniem kolan. Bieg szybki na dystansie 30 m ze startu wysokiego na czas. Start niski.

Rzuty. Rzut piłeczką palantową do celu (wysoko, nisko położonego) górą i dołem. Rzut piłeczką palantową na odległość (prawą i lewą ręką) z marszu z prawidłowym chwytem przyboru. Seria rzutów próbnych i w konkursie. Konkurs rzutów prawą i lewą ręką.

Skoki. Skoki jednonóż, obunóż, ze zmianą tempa, kierunku, pozycji ciała. Wieloskoki (obunóż). Skok w dal z rozbiegu (próby odbicia z belki). Nauka skoku wzwyż z rozbiegu stylem naturalnym. Seria skoków próbnych i w konkursie. Konkurs skoków.

Jazda na rowerze — przygotowanie do zdobywania karty rowerowej — np.: zatrzymywanie w różnych sytuacjach, zmiany kierunku jazdy, jazda po łukach (ósemka), zatrzymanie w wyznaczonym miejscu z sygnalizowaniem „Stop”.

Wrotkarstwo, np.: jazda w przód po dużym łuku (w lewo i w prawo), przekładanka w przód.

Łyżwiarstwo

Rozwijanie umiejętności swobodnego poruszania się na łyżwach. Jazda w przód. Łączenie jazdy w przód na obu nogach z jazdą jednonóż. Hamowanie półpługiem, pługiem. Zatrzymywanie się w pługu przy małej szybkości. Zmiana kierunku jazdy wymachem nogi (w przód i w tył). Przekładanka w przód.

Saneczkarstwo

Saneczkarstwo, np.: skręty w lewo i w prawo na wyznaczonym odcinku, podnoszenie przedmiotów z ziemi w czasie zjazdu, wyścigi w zjeździe, zjazd pod bramkami.

Narciarstwo

Podstawowe zasady organizacji i bezpieczeństwa zajęć na nartach. Konserwacja sprzętu. Ćwiczenie techniki narciarskiej w formie zabaw i gier wyrabiających swobodę ruchu, zręczność, równowagę. Rozwijanie umiejętności jazdy w terenie urozmaiconym. Krok łyżwowy. Zwrot przłożeniem dziobów nart. Podejście schodkowaniem. Zjazd w skos stoku. Hamowanie pługiem. Zmiana kierunku przestępowaniem i łukiem z pługu.

Pływanie

Stosowanie zabaw i ćwiczeń przygotowujących do nauki różnych stylów pływackich. Oddychanie w czasie określonego sposobu pływania. Poślizgi i zmiany pozycji w wodzie (leżąc na grzbiecie lub na piersiach). Skok na głowę z półprzysiadu. Sposoby pływania: styl klasyczny na piersiach i na grzbiecie, pływanie żabką na piersiach i na grzbiecie.

Stosowanie opanowanych umiejętności w zabawach i grach ruchowych.

ZESPOŁOWE FORMY AKTYWNOŚCI REKREACYJNO-SPORTOWEJ

Współdziałanie w grupach przy wykonywaniu ćwiczeń i zadań, w różnych formach zajęć ruchowych.

Ringo, np.: gra w małych zespołach 2 × 2, 3 × 3, 4 × 4, wykorzystanie kólek w zabawach inicjowanych przez dzieci.

Mini-koszykówka, np.: podania piłki w dwójkach, trójkach oburącz. kozłowanie piłki z utrudnieniem, wyścigi z liczeniem trafionych koszy, rzuty do celu (kosz, pudełko, tarcza) z przerwana i ciągłą obserwacją.

Mini-siatkówka, np.: wyścig piłek w dwóch rzędach lub dwójkach (odbicie piłki jak przy zagrywce dolnej). Przechwytywanie odbijanej oburącz piłki. gra w siatkówkę w siadzie, z przrzucaniem piłki na plac współpartnerów.

Mini-piłka ręczna, np.: żonglerka różnymi piłkami w miejscu i w ruchu (podanie piłki w przód, w tył, w lewo i w prawo). doganianie i przeganianie toczącej się piłki, trafianie piłką do ruchomego celu.

Mini-piłka nożna, np.: odbicia i stopowanie piłek w dwójkach, odbijanie piłki o ścianę, trafienie piłką do małej bramki, wymijanie współpartnera prowadząc piłkę zewnętrznym lub wewnętrznym podbiciem stopy. Małe gry 3 × 3, 4 × 4.

Przystępując do realizacji tego działu należy w części wstępnej lekcji wprowadzić ćwiczenia kształtujące: szyi, ramion i pasa barkowego, nóg i tułowia.

Ćwiczenia kształtujące na każdej lekcji w różnych pozycjach niskich i wysokich, takich jak: postawa zasadnicza; stanie jedno-nóż, rozkrok, wykrok, wypad, unik.

Ćwiczenia w miejscu i w marszu, w biegu (z przyborem i bez przyboru). Szybkie i wolne zmiany pozycji ciała:

a) ćwiczenia szyi (skłony, skręty, krążenia): — w miejscu i w marszu.

b) ćwiczenia ramion i pasa barkowego (wznosy, uginanie, krążenia i wymia-

- chy) — ruchy obszerne, luźne i dynamiczne, ćwiczenia na drabinkach, ławeczce i linie,
- c) ćwiczenia nóg (wspięcia, przysiady, podskoki, skoki) jedno- i obunóż. Ćwiczenia z przyborem, np. skakanką, szarfą, krążkiem, tarczą, i na przyrządach: ławeczce, drabinkach, kratach, równoważni, skrzyni,
- d) ćwiczenia tułowia w różnych pozycjach niskich (jak w kl. I) i wysokich. Szybkie zmiany pozycji ciała. Ruchy nóg naśladujące jazdę na rowerze w leżeniu przewrotnym i przerzutnym. Wznosy ramion i tułowia z obciążeniem (trzymanie w dłoni przyboru).

WIADOMOŚCI

Zasady higieny (osobistej, pracy i wypoczynku). Zasady hartowania organizmu. Zapobieganie przeziębieniu. Odmrożenia i pierwsza pomoc. Wypoczynek czynny i bierny. Wpływ ćwiczeń ruchowych na utrzymanie prawidłowej postawy ciała.

Ochrona i samoochrona. Znajomość przepisów ruchu drogowego w odniesieniu do pieszych i rowerzystów.

Znajomość przepisów zabaw i gier.

Zasady współdziałania w grupie w czasie gier, zabaw i zajęć ruchowych.

KLASA III

PSYCHOMOTORYCZNOŚĆ

Kształtowanie psychomotoryczności przez:

Biegi, np.:

- bieg indywidualny i grupowy w szybkim tempie (30—40 m),
- sztafety wahadłowe (20—30 m),
- sztafety z pokonywaniem przeszkód,
- starty z różnych pozycji (stojąc przodem, tyłem, leżąc),
- biegi po wyznaczonych trasach (np.: bieg po wirażu w kształcie litery „S”, po obwodzie koła itp.),
- zabawy bieżne z przyborami i bez przyborów (np. Pisanie liter i wyrazów. Wyścig rzędów. Wyścig szeregów. Bieg rozstawny w rzędach. Sztafeta wahadłowa z pałeczką. Sztafeta obwodowa).

Wyrobienie umiejętności doboru zabaw i wykorzystania ich podczas przerw rekreacyjnych (ów. śródlekcyjnych i przerw międzylekcyjnych).

Przykłady zabaw bieżnych: Dzień i noc. Rybacy na jezioro. Murarz i cegły. Pisanie liter i wyrazów. Wyścig rzędów. Wyścig szeregów. Bieg rozstawny w rzędach. Sztafeta wahadłowa z pałeczką. Sztafeta obwodowa. Kombinacja sztafetowa z elementami: przeplot, bieg, rzut, skok.

W zabawach bieżnych kształtowanie ambicji, wytrwałości i wiary we własne siły w procesie rywalizacji.

Przykłady ćwiczeń i zabaw na lodzie (z wykorzystaniem łyżew). Jazda w przód na obu nogach z omijaniem przeszkód przez rozłączanie i łączenie nóg, uniesienie nogi. Jazda w przód parami, trójkami, szeregiem i koszyczkowym chwytem rąk. Jazda na obu nogach, jedno-nóż z półprzysiadem, przysiadem. Jazda w przód na obu nogach z energicznym zwrotem nóg do ustawienia pod kątem 90° do kierunku jazdy. Zwrot na obu nogach przy zwiększonej szybkości jazdy. Przekładanka w przód w kole po śladzie ze zmniejszaniem krzywizny łuku. Slalom przekładanką z omijaniem przeszkód. Jazda tyłem bez odrywania łyżew od lodu. Sprężynowanie na obu nogach w jeździe tyłem. Jazda tyłem z omijaniem przeszkód, z odrywaniem od lodu na przemian jednej i drugiej nogi. Jazda parami naprzeciwko siebie (przodem, tyłem). Dla chłopców: Jazda w przód z kijem hokejowym. Prowadzenie krążka. Slaloma-wa jazda z krążkiem. Złoty krążek.

W zabawach na lodzie rozwijanie zamiłowań do uprawiania sportów zimowych. Rozwijanie zainteresowań elementami jazdy figurowej. Próby stosowania trudniejszych elementów technicznych wybranych ćwiczeń. Przykłady zabaw: Czarodziej. Berek żuraw. Stonoga. Korowód. Cyrk na lodzie.

W zabawach na śniegu egzekwowanie właściwego ubioru (ekwipunku) Hartowanie. Umiejętność organizowania i stosowania poznanych zabaw i ćwiczeń (bieg, rzut, skok) w małych zespołach ćwiczebnych (zastępach).

Przykłady zabaw na śniegu z wykorzystaniem sanek: Budowanie domu — igloo, Walka śnieżkami, Na bojerach, Torpeda, Polarnica, Sanna na skrzyżowaniu dróg, Wołyżerka sztafetowa z budowaniem kopca, Śnieżek, Zjazd łukiem na sankach, Slalom saneczkowy, Czy potrafisz?, Wożenie się na puszczonej sankach, Jazda zaprzęgów jedno- i wieloosobowych, Sztafety zaprzęgów. Wyścig sanek po torze i obwodzie koła — z omijaniem przeszkód, Wyścig przez pchanie, Podnoszenie przedmiotów w zjeździe, Zjazd pod bramkami, Zjazd slalomem, Zjazd w różnych pozycjach, Zjazd dwójkami, Kulig.

Przykłady zabaw z wykorzystaniem nart: Zjazd parami, Sztafeta ze zmianą

kijków, Zmiana śladów, Zbieranie gałązek, Slalom-przestępowanie, Sztafeta wahadłowa. Przenoszenie rannego, Tropiciel.

Przykłady zabaw w wodzie: Polujące wydry, Nurkujące perkozy, Krokodyle, Żerujące łabędzie, Kładka, Strzałka, Łódź podwodna, Torpeda, Skaczące delfiny, Słupki, Motorówka, Rower wodny, Zabawy z deską.

Skoki, np.:

- skoki łączone (skoki w dal i wzwyz), wieloskoki i zeskoki na miękkie podłoże,
- skoki przez przeszkody naturalne,
- skoki z wysokości (do 1,5 m) na miękkie i bezpieczne podłoże,
- skoki z przyborem (np.: przez przeszkodę z pomocą żerdzi),
- skoki przez przyrząd i na przyrządzie (mini-batut, mata),
- zabawy skoczne z różnymi przyborami, np.: Skoki z miejsca dodawane, Wyścig skokami, Skakanka — różne serie skoków.

W zabawach skocznych doskonalanie nabytych umiejętności koordynacji ruchowej, orientacji przestrzennej. Kształtowanie mocy.

Przykłady zabaw skocznych: Wywijadło, Skoki z miejsca dodawane, Wyścig skokami, Skakanka — różne serie skoków.

Rzuty, np.:

- rzuty do celu stałego i ruchomego małymi przyborami (małym i dużym lukiem),
- rzuty w określone sektory różnymi przyborami,
- rzuty do przyborów będących w ruchu,
- wieloboje rzutów różnymi przyborami,
- zabawy rzutne z różnymi przyborami w miejscu, w marszu, w biegu (np.: Piłka goni piłkę, Dogoń piłkę, Piłka w szeregach, Wyścig piłek w dwuszelegach, Piłka w kole, Obrona twierdzy, Skuwany w kole, Dwa ognie, Cztery ognie, Sztafeta z odbijaniem piłki o ścianę, Kozłowanie w ruchu z omijaniem przeszkód, Ringo, Rzucanka przez siatkę, Konkurs rzutów na kosz).

Dźwiganie i wspinanie, np.:

- wyciąganie przedmiotu na określoną wysokość (3 m),
- przeciąganie przedmiotu po podłożu z odległości 10—15 m,
- zabawy z mocowaniem w marszu, w biegu,
- wspinanie się po drabince ustawionej lub zawieszanej w różnych płaszczyznach.

— schodzenie w dół z określonej wysokości (3—2 m),

W zabawach z mocowaniem (dla dziewcząt i chłopców) kształtowanie siły, koordynacji i umiejętności przewidywania ruchów własnych oraz przeciwnika. Adaptacja organizmu do wysiłku i podejmowania zespołowych działań.

Przykłady zabaw z mocowaniem: Jastrząb, kwoka i pisklęta. Przeciąganie liny. Wąż.

Pełzanie i czworakowanie, np.:

- pełzanie z przyborem i bez przyboru,
- chód na czworakach po skośnie stawianej ławeczce gimnastycznej, belce kładce (w górę i w dół),
- tory przeszkód z elementami pełzania i czworakowania.

Kształtowanie aktywności ruchowej, z wyeksponowaniem inwencji twórczej dziecka przez:

Czynności ruchowe z uwzględnieniem rytmu, muzyki, tańca, np.:

- podskoki, biegi, cwał, marsz w rytmie bez przyboru i z przyborem,
- odtwarzanie ruchem rytmu i melodii,
- tańce ze śpiewem przedstawiane za pomocą gestu i mimiki,
- elementy tańców regionalnych, narodowych tańców polskich i innych narodów,
- elementy tańców nowoczesnych,
- improwizacja ruchowa w rytmie i przy muzyce.

Czynności ruchowe kształtujące szybką reakcję, np.:

- toczenie przyboru (piłki, obręczy, opony) pomiędzy przeszkodami nieruchomymi i ruchomymi według zasad ruchu drogowego,
- jazda na wrotkach lub przyrządzie lokomocyjnym (np. deskorolka) pomiędzy przedmiotami ustawionymi według zasad ruchu drogowego (skrzyżowanie, przejścia dla pieszych, przejazdy, rozjazdy itp.),
- zmiana miejsc zespołów na sygnał według zasad ruchu drogowego,
- podania piłki w dwójkach przez otwór opony (obręczy) będącej w ruchu.
- rzuty przyborami: kółka ringo, szarfy, piłeczki (do współpartnera podczas wykonywania skoku przez skakankę).

Czynności ruchowe kształtujące umiejętności działania w zmiennych sytuacjach i warunkach, np.:

- przejście równoważne po żerdzi (ułożonej na podłożu), ławeczce gimnastycznej, pudełkach, klockach itp.,
- przejście po ruchomej kładce.

- różnorodne przejścia po drabinie ustawionej pionowo, poziomo, skośnie zawieszanej nad ziemią,
- poszukiwanie ukrytych przedmiotów według umownych znaków,
- określanie miejsca współwiczającego w grupie,
- przemieszczanie się w określone miejsca za pomocą dwóch przyrządów lub przyborów (np. wrotki i żerdź, worek i piłka lekarska),
- trafienie piłką w toczący się przedmiot,
- skok z przyrządu i chwyt przelatującej piłki,
- unikanie trafienia piłką przez współwiczającego.

UMIĘTNOŚCI

Indywidualne formy aktywności zdrowotnej i utylitarno-rekreacyjnej.

Samoocena i samokontrola rozwoju fizycznego i sprawności ruchowej, np.: porównanie postawy ciała siedząc, stojąc, chodząc do wskazanych przykła**dów** przez nauczyciela, dokonywania prostych prób sprawności ruchowej (skoków, wspinania, uginania rąk w podporze lub zwisie). Porównywanie **pomiaru** sprawności ruchowej do wyników uzyskiwanych przez ucznia.

Organizowanie miejsca do zajęć ruchowych, np.: przygotowanie boisk do mini-gier, rzutów, biegów, ćwiczeń gimnastycznych, urządzenie torów przeszkód.

Gimnastyka

Kształtowanie nawyku poprawnej postawy w czasie ćwiczeń. Siad równoważny. Łączenie leżenia przerzutnego z przewrotem. Koordynacja ruchów głowy z ruchami kończyn i tułowia. Ćwiczenia kształtujące z przyborami (skakanka, szarfa, laska, piłka, kocyk, woreczek, ringo) w marszu i w biegu ze zmianą tempa. Łączenie ćwiczeń rozluźniających i dynamicznych. Dowolne kompozycje układu ćwiczeń z muzyką. Chód na czworakach przodem, tyłem z oporowaniem współwiczającego. Podpór tyłem. Wyskok do podporu przodem na przyrządzie. Wyskok kuczny na skrzynię. Stanie na rękach przy drabinie (z asekuracją). Wahania w przód i w tył, w bok w zwisie przodem. Łączenie wyskoku do podporu z odmykiem. Wspinanie po linie. Serie przewrotów w przód i w tył. Przerzut bokiem. Seria skoków ze skakanką. Pokonywanie toru z elementami biegu, skoku, rzutu, wspinania, czołgania, czworakowania. Łączenie czworakowania z przewrotem w przód. Przewrót w tył (z leżenia tyłem i z przysiadu).

Lekka atletyka

Poprawne wykonywanie i mierzenie wyników podstawowych konkurencji lekkoatletycznych (bieg, rzut, skok w dal, wzwyż).

Biegi. Marszobieg, trucht w oznaczonym terenie i czasie. Bieg szybki na sygnał (ze startu wysokiego i niskiego). Bieg na czas (30—40 m). Bieg sztafetowy (po prostej) z przekazywaniem pałeczki. Bieg z pokonywaniem niskich przeszkód terenowych w rytmie trójkroku. Mierzenie i zapis czasu biegu.

Rzuty. Rzut piłeczką palantową na odległość z rozbiegu. Mierzenie rzutu. Rzuty piłką 1 kg zwykłą i uszatą (oburącz, jednorącz — prawą i lewą ręką). Mierzenie i zapis rzutu.

Skoki. Wieloskoki jednonóż. Skok w dal ponad przeszkodą. Skok w dal z rozbiegu z odbicia z belki. Skok wzwyż stylem naturalnym (z odbicia prawą i lewą nogą). Mierzenie i zapis wyniku skoku w dal i wzwyż.

Jazda na rowerze — przygotowanie do zdobywania karty rowerowej — np.: doskonalanie nabytych umiejętności, sygnalizowania zmian kierunków jazdy, zatrzymywanie na sygnał akustyczny i wzrokowy, utrzymywanie prawidłowej odległości między rowerami.

Wrotkarstwo, np.: jazda w przód (obunóż), jednonóż z wykonywaniem różnych czynności (przeskakiwanie przez przeszkody, podskoki, jazda w przysiadzie i półprzysiadzie), przekładanka w przód (w prawo i w lewo), jazda w tył.

Łyżwiarstwo

Rozwijanie szybkości, pewności i swobody w jeździe na łyżwach. Jazda w przód (obunóż, jednonóż) z obniżaniem pozycji. Hamowanie zwrotem na dwóch nogach. Zatrzymywanie zwrotem przy zwiększonej szybkości. Zmiana kierunku jazdy przekładanką w przód (w prawo, w lewo). Jazda w tył.

Saneczkarstwo

Pokonywanie małych przeszkód terenowych lub torów przeszkód, wykonywanie różnych czynności w zjeździe (podnoszenie przedmiotów, przekazywanie sygnałów).

Hartowanie. Umiejętność organizowania zabaw i ćwiczeń w małych zespołach ćwiczebnych.

Narciarstwo

Przestrzeganie zasad organizacji i bezpieczeństwa oraz dyscypliny zajęć na nartach. Konserwacja sprzętu. Ćwiczenie techniki narciarskiej w formach

zabaw i gier wyrabiających swobodę ruchu, zręczność, równowagę. Organizacja krótkich wycieczek w terenie płaskim i pofałdowanym. Krok лыżwowy. Swobodne zwroty. Podejście jodelką (rozkrokiem) i półjodelką (półrozkrokiem). Przejazd torów terenowych. Hamowanie ześlizgiem. Zmiana kierunku łukiem z oporu.

Pływanie

Ćwiczenie oddechowe. Koordynacja ruchów ramion i nóg. Skok startowy. Sposoby pływania: styl klasyczny na piersiach i na grzbiecie, pływanie żabką na piersiach i na grzbiecie. Przykłady zabaw: Polujące wydry, Nurkujące perkozy, Krokodyle, Żerujące łabędzie, Kładka, Strzałka, Łódź podwodna, Torpeda, Skaczące delfiny, Słupek, Motorówka, Rower wodny, Zabawy z deską.

ZESPOŁOWE FORMY AKTYWNOŚCI REKREACYJNO-SPORTOWEJ

Współdziałanie w grupach przy wykonywaniu ćwiczeń, zadań, w różnych formach zajęć ruchowych:

— Ringo, np.: dowolne podania ringo w dwójkach, trójkach,

— Mini-koszykówka, np.:

Podania piłki: oburącz sprzed klatki piersiowej — w miejscu, w marszu, w biegu oraz jednorącz ręką prawą i lewą.

Chwyty piłki: oburącz dolne i górne.

Rzuty do kosza: ręką prawą i lewą, oburącz, sprzed klatki piersiowej.

Rzuty do kosza w biegu, po kozłowaniu.

Stosowanie podanych umiejętności w zabawach i grach z elementami mini-koszykówki (np.: Kto szybszy, Myśliwi i zajęć, Atak zwinnych).

— Mini-siatkówka, np.:

Postawa siatkarska i sposoby poruszania się na boisku.

Przyjęcia i podania piłki w formie odbicia oburącz górnego i dolnego.

Skierowanie piłki sposobem oburącz górnym i dolnym w określony punkt. Odbicie łączone — sposobem górnym i dolnym.

Stosowanie podanych umiejętności w zabawach i grach z elementami mini-siatkówki (np. Rzucanka siatkarska. Siatkówka w siadzie).

— Mini-piłka ręczna, np.:

Podania piłki w ruchu. Kozłowanie piłki prawą i lewą ręką w ruchu. Rzut piłką do bramki w biegu. Próby rzutów z wysokości. Żonglerka różnymi piłkami w ruchu. Wieloskoki z odbicia nogą prawą, potem lewą. Podania

piłki w ruchu — w przód, w tył, w lewo, w prawo. Obroty — zwroty w miejscu, z krokiem w przód i w tył, bez odrywania jednej nogi od podłoża.

Stosowanie podanych umiejętności w zabawach i grach z elementami mini-piłki ręcznej (np. Sztafeta wahadłowa. Przeгон piłkę).

- Mini-piłka nożna, np.:

Żonglerka różnymi piłkami nogą lewą i prawą oraz głową.

Uderzenie, przyjęcie i prowadzenie piłki nogą lewą i prawą oraz głową i strzał na bramkę.

Stosowanie podanych umiejętności w zabawach i grach z elementami mini-piłki nożnej (np.: Małe zawody. Różne formy wyścigów. Gry uproszczone).

- Mini-hokej, np.:

Jazda na wrotkach i na łyżwach. Prowadzenie piłki i krążka kijem hokejowym — strzał na bramkę.

Żonglerka kijem, piłką, krążkiem w różnych sytuacjach w miejscu i w ruchu.

Stosowanie podanych umiejętności w zabawach i grach z elementami mini-hokeja (np.: Berek z dzwonkiem. Zręczni myśliwi. Sztafeta z prowadzeniem piłki lub krążka).

- Przystępując do realizacji tego działu należy w części wstępnej lekcji wprowadzić ćwiczenia kształtujące: szyi, ramion i pasa barkowego, nóg i tułowia.

- Ćwiczenia kształtujące w różnych pozycjach niskich i wysokich (jak w kl. I i II) w miejscu, marszu i w biegu z przyborem i bez przyboru, z akompaniamentem muzycznym lub perkusyjnym.

a) ćwiczenia szyi (skłony, skręty, krążenia),

b) ćwiczenia ramion i pasa barkowego (jak w kl. I i II), ruchy akcentowane jednorącz i oburącz, krążenia naprzemianstronne.

c) ćwiczenia nóg (ćwiczenia w parach) — wspięcia, przysiady, rytmiczne sprężynowanie. Wymachy wahadłowe w przód, w bok, w tył, ćwiczenia w zwisie przodem i tyłem na drabinkach — uginanie nóg, wymachy, krążenia.

d) ćwiczenia tułowia w różnych pozycjach niskich i wysokich (jak w kl. I i II) w miejscu, w marszu, w biegu.

Różne łączenia ćwiczeń i przejścia z jednej pozycji niskiej do drugiej lub pozycji wysokiej.

Ćwiczenia statyczne i dynamiczne.

Zasady higieny (osobistej, ogólnej, pracy i wypoczynku). Znaczenie hartowania organizmu.

Zasady bezpieczeństwa i pierwszej pomocy w czasie zajęć ruchowych w szkole i poza szkołą.

Porażenie słoneczne i pierwsza pomoc.

Samoocena i samokontrola rozwoju fizycznego i umiejętności ruchowych.

Rodzaje sportów indywidualnych i zespołowych. Rola kibica sportowego.

Wpływ aktywności ruchowej na organizm, potrzeba czynnego wypoczynku.

ZAGADNIENIA ZWIĄZANE Z REALIZACJĄ PROGRAMU

Program uwzględnia trzy podstawowe działy: psychomotoryczność, umiejętności, wiadomości.

Dział pierwszy zawiera zestaw środków, których dobór opiera się na kryterium najkorzystniejszego kształtowania ogólnej motoryczności uczniów wraz z samooceną i samokontrolą sprawności fizycznej i psychomotorycznej.

Dział drugi zawiera treści niezbędne w kształtowaniu umiejętności ruchowych, związanych głównie z formami aktywności — utylitarnej, rekreacyjnej, zdrowotnej oraz sportowej wraz z samooceną i samokontrolą.

Dział trzeci określa zasób wiadomości potrzebnych do wspomagania rozwoju psychofizycznego organizmu i kształtowania wszechstronnej aktywności ruchowej.

- Realizując program należy stosować szeroko rozumianą indywidualizację, mając na uwadze przede wszystkim potrzeby rozwojowe, zainteresowania i predyspozycje każdego ucznia.
- Kierując się celami kształcenia i wychowania — należy realizować program w sposób kompleksowy zarówno w odniesieniu do trzech działów programowych, jak i treści materiału w nich zawartych. Program należy traktować elastycznie dokonując wyboru zakresu treści w danej klasie. Dobór tych treści (ilościowy, jakościowy) powinien być uwarunkowany przez różnorodne czynniki, takie jak: stan zdrowia, poziom sprawności ruchowej, zainteresowania uczniów, warunki danego środowiska, możliwości organizacyjne szkoły, stopień przygotowania kadry nauczającej, a nawet stan psychiczny uczniów w danym dniu.
- Uwzględniając omówione czynniki nauczyciel powinien opracować własny plan pracy dydaktyczno-wychowawczej.

— Nauczycielowi realizującemu program kultury fizycznej pozostawia się swobodę w doborze rozwiązań metodyczno-organizacyjnych, przy jednoczesnym stosowaniu ogólnych wskazań, zdrowotnych i pedagogicznych przyjętych w pracy dydaktyczno-wychowawczej współczesnej szkoły. Zaznacza się jednak, że metody i formy pracy bazujące wyłącznie na nauczaniu ruchu, lub zmierzające tylko do kształtowania cech motorycznych czy przekazywania wiadomości w formie wykładów teoretycznych, są niezgodne z założeniami programu. W doborze treści, metod i form organizacyjnych należy przyjąć następujące zasady postępowania:

- a) stosować szeroko formę zabawową i zadaniową (formę ścisłą należy stosować w odniesieniu do tzw. ćwiczeń specjalnych, mających na celu wyrównanie niedoborów w rozwoju cech motorycznych),
- b) wykorzystywać dla uatrakcyjnienia każdej lekcji przybory, przyrządy, akompaniament muzyczny,
- c) stosować szeroko rozumianą indywidualizację, mając na uwadze przede wszystkim potrzeby rozwojowe, zainteresowania i predyspozycje każdego ucznia,
- d) jak najwięcej zajęć prowadzić w terenie otwartym (zadbać o odpowiedni strój dla dzieci, np.: dresy).

Kształtowanie psychomotoryki winno odbywać się poprzez:

- a) nauczanie i doskonalenie różnorodnych form aktywności ruchowej,
- b) doskonalenie sprawności, nawyków,
- c) eksponowanie indywidualnych możliwości, upodobań, zainteresowań i umiejętności ruchowych uczniów,
- d) wyzwalanie i rozwijanie inwencji twórczej.

Przystępując do realizacji działu umiejętności, należy na każdej lekcji w części wstępnej przygotować odpowiednio organizm do wysiłku fizycznego. Będą temu służyć odpowiednio dobrane ćwiczenia kształtujące m. in.: szyi, ramion i pasa barkowego, nóg, tułowia.

— Nauczyciel może realizować treści przeznaczone dla klas programowo wyższych w klasach niższego szczebla nauczania pod warunkiem, że poziom sprawności rozwoju fizycznego oraz stan zdrowia uczniów na to zezwalają.

— Kształtowanie odpowiednich umiejętności ruchowych z zakresu różnych dyscyplin (gimnastyki, lekkiej atletyki, gier ruchowych, saneczkarstwa, wrotkarstwa — łyżwiarstwa, narciarstwa, kolarstwa, pływania) powinno być związane z określonymi formami aktywności ruchowej — zdrowotnej, użytecznej, rekreacyjnej i sportowej. Duży akcent położyć na:

a) zespołowe formy aktywności rekreacyjno-sportowej,
b) indywidualne formy aktywności zdrowotnej i utylitarno-rekreacyjnej. Zajęcia z przewagą gier i zabaw ruchowych powinny dominować, gdyż stwarzają duże możliwości do uzewnętrzniania emocji i zainteresowań ruchowych. Są tym samym źródłem dobrego samopoczucia, sprawdzianem własnej wartości i doskonałą lekcją życia w grupie równieśniczej. W indywidualnych formach aktywności zdrowotnej i utylitarno-rekreacyjnej w kl. I—III obok kształtowania różnych umiejętności — biegu, skoków, rzutów, wspinania, jazdy na wrotkach, sankach, łyżwach, nartach oraz pływania — mają przygotować uczniów do samooceny rozwoju fizycznego i sprawności ruchowej.

- Postawy ucznia w zakresie rozwoju sprawności fizycznej, umiejętności oraz aktywności ruchowej należy kontrolować stosując, opracowane w tym celu, różne testy i sprawdziany. Nie stosuje się ocen negatywnych. Kontrola postępów ucznia powinna być środkiem pomagającym w realizacji zadań kształcenia i wychowania fizycznego. Testy i sprawdziany przeznaczone dla kontroli postępu rozwoju psychiczno-fizycznego ucznia nie mogą być narzędziem służącym do wystawienia ocen. Wyniki uzyskane z przeprowadzonych prób należy odnosić zawsze do postępu indywidualnego ucznia, a nie do średnich danych populacji (miejskiej, wiejskiej, regionalnej, krajowej).
- Zadaniem szkoły jest zapewnienie warunków dobrego samopoczucia, swobody, odprężenia psychicznego, wartościowej rekreacji podczas wszelkich zajęć ruchowych z dziećmi.
- Praca szkoły w zakresie kształcenia i wychowania fizycznego koncentrować się powinna przede wszystkim na obowiązkowych zajęciach lekcyjnych oraz nadobowiązkowych zajęciach zabaw i gier ogólnorozwojowych, ujętych w planie nauczania szkoły, organizowanych dla ogółu dzieci.
- Pracę nauczyciela należy oceniać głównie pod kątem osiąganego postępu w rozwoju fizycznym uczniów, sprawności ruchowej, umiejętności oraz opanowania zasobu wiedzy niezbędnej do samokontroli i samooceny.
- Rozwiązania metodyczno-organizacyjne, warunkowane realizacją programu kultury fizycznej, wymagają ciągłego, ukierunkowanego doskonalenia warsztatu pracy nauczyciela, pogłębiania wiedzy merytorycznej, poznawania i przyswajania najnowszych osiągnięć nauk pedagogicznych, zwłaszcza w zakresie metod nauczania i wychowania, droga samokształcenia i różnych form doskonalenia.

SPIS TREŚCI

ZAŁOŻENIA PROGRAMOWO-ORGANIZACYJNE	3
Wstęp	3
Cele kształcenia i wychowania	4
Konstrukcja programów	5
Realizacja programów nauczania	5
Plan nauczania	7
JĘZYK POLSKI	9
Cele kształcenia i wychowania	9
Treści kształcenia i wychowania	11
Klasa I	11
Tematyka	14
Lektura	16
Klasa II	16
Tematyka	21
Lektura	22
Klasa III	23
Tematyka	27
Lektura	28
Zagadnienia związane z realizacją programu	29
MATEMATYKA	39
Cele kształcenia i wychowania	39
Treści kształcenia	40
Klasa I	41
Klasa II	44
Klasa III	47
Zagadnienia związane z realizacją programu	49
Uwagi o realizacji programu	56
Klasa I	56
Klasa II	62
Klasa III	67

ŚRODOWISKO SPOŁECZNO-PRZYRODNICZE	72
Cele kształcenia i wychowania	72
Treści kształcenia	75
Klasa I	75
Klasa II	79
Klasa III	83
Zagadnienia związane z realizacją programu	88
 PLASTYKA	 100
Cele kształcenia i wychowania	100
Treści kształcenia	101
Klasa I	101
Klasa II	103
Klasa III	104
Zagadnienia związane z realizacją programu	106
 MUZYKA	 113
Cele kształcenia i wychowania	113
Treści kształcenia	114
Klasa I	114
Klasa II	119
Klasa III	123
Zagadnienia związane z realizacją programu	128
 PRACA-TECHNIKA	 133
Cele kształcenia i wychowania	133
Treści kształcenia	134
Klasa I	134
Klasa II	137
Klasa III	140
Zagadnienia związane z realizacją programu	142
Klasa I	146
Klasa II	147
Klasa III	148
 KULTURA FIZYCZNA	 149
Cele kształcenia i wychowania	149
Treści kształcenia	150
Klasa I	150
Klasa II	157
Klasa III	164
Zagadnienia związane z realizacją programu	172

PEDAGOGICZNA BIBLIOTEKA
WOJEWÓDZKA W CHEŁMIE

CZYTELNIA

371.2(073) PRO

ISBN 83-02-02424-4